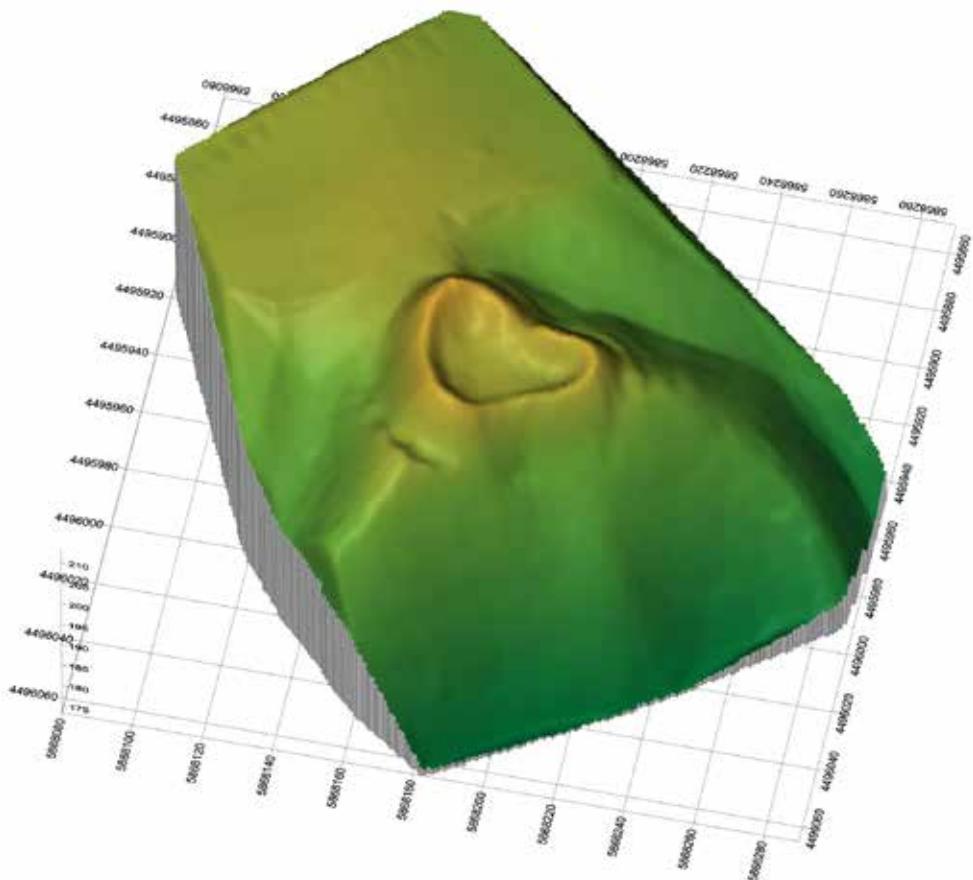

Zajaczki, st. 1

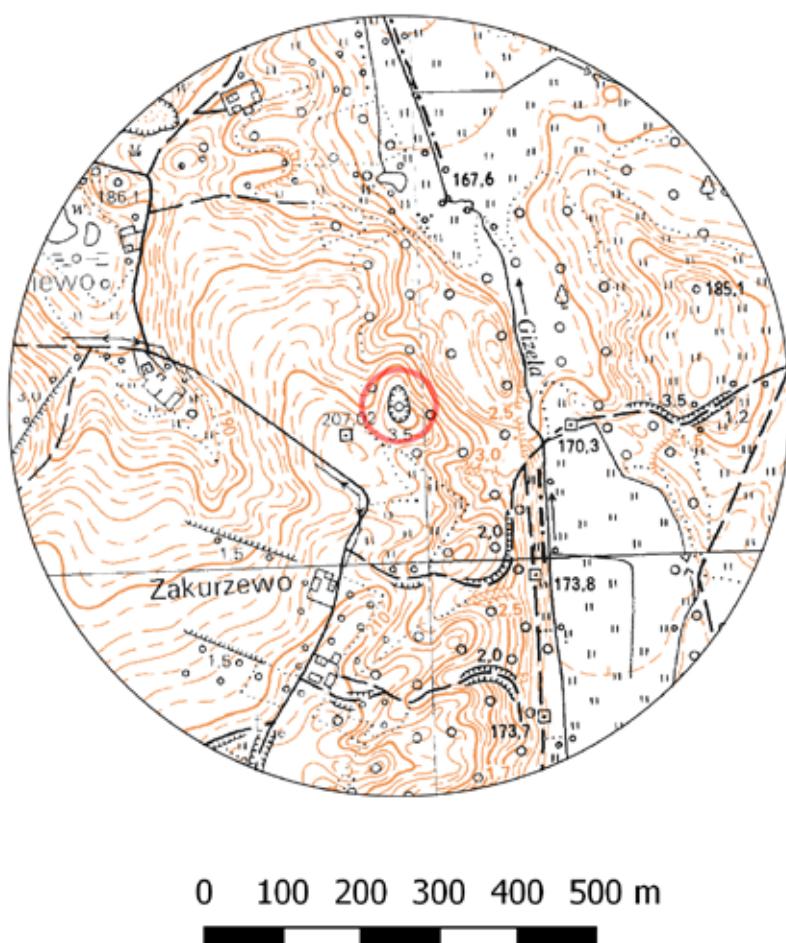
Gmina Ostróda
Powiat ostródzki
AZP 29-55/113

Współrzędne geograficzne:
N $53^{\circ} 32' 58.76''$
E $19^{\circ} 53' 8.94''$

Ryc. 1. Grodzisko w Zajączkach, st. 1 na mapie w skali 1:25 000 (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 2. Grodzisko w Zajączkach, st. 1 na mapie w skali 1:10 000 (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

POŁOŻENIE GRODZISKA I JEGO FORMA

DARIUSZ WACH

Grodzisko w Zajączkach, st. 1 usytuowane jest w obrębie Parku Krajobrazowego Wzgórz Dylewskich, nad rzeką Gizełką (ryc. 1-2). Grodzisko zajmuje naturalne wyniesienie morenowe, tworzące rodzaj lekko wysuniętego na wschód, porośniętego lasem cypla górującego nad obszarem doliny wspomnianej rzeczki Gizeli (ryc. 3-4). Od strony wschodniej i północno-wschodniej zbocza wału i samego wzgórza są bardzo strome i osiągają przewyższenie do 45 m w stosunku do obszaru poniżej. Od zachodu grodzisko przylega do położonego płaskowyżu, gdzie przewyższenie wałów w stosunku do niego wynosi średnio 10-15 m. Od północnego zachodu i od południowego wschodu grodzisko otaczają parowy, przy czym parów od strony północno-wschodniej przechodzi w płaski, podmokły teren doliny wspomnianej rzeczki Gizeli, co w połączeniu z niezwykle stromą i wysoką od tej strony ścianą wzgórza, powoduje, iż można mówić o wybitnych walorach obronnych założenia grodowego. Od południowego wschodu i częściowo od południa dostęp na grodzisko jest utrudniony przez dobrze zachowaną, suchą fosę. Od północy do wałów grodziska dochodzi, lekko łukowaty w kształcie, stopniowo obniżający się aż do poziomu doliny rzecznnej „jezor” wzgórza. Od tej też strony, tam gdzie grodzisko przechodzi w schodzącą w dół wąską grań, można dostrzec u podnóża wału, poprzeczne do tejże grani a równolegle do wału grodziska i do siebie nawzajem, co najmniej dwa, łukowatego kształtu, płytke zagłębienia, w których z dużą dozą prawdopodobieństwa można domyślać się śladów kolejnych suchych fos utrudniających kiedyś ewentualnym napastnikom dostęp do grodu.

Wały grodziska, w obecnym stanie ich zachowania, najwyższe są od strony południowo-zachodniej oraz północnej, czyli w punktach najłatwiejszego dostępu do obiektu. W stosunku do dna majdanu ich przewyższenie sięga maksymalnie 7 m (od SW). Od strony zachodniej wale widoczne jest wyraźne obniżenie, w miejscu w którym znajdowała się brama do grodu. Samo grodzisko ma w przybliżeniu kształt trójkąta o zaokrąglonych rogach i nieco wygiętych do wewnętrz, dłuższych bokach. Jego podstawa ma około 36 m, boki zaś 46 m (wymiary mierzone po koronie wałów). Wierzchołek tego trójkąta skierowany jest w przybliżeniu na północ (ryc. 5-6).

ŚRODOWISKO FIZYCZNO-GEOGRAFICZNE

JERZY NITYCHORUK I FABIAN WELC

Grodzisko w Zajączkach, st. 1 leży na zachodnim sklonie wysoczyzny przylegającym do południkowego

Ryc. 3. Grodzisko w Zajączkach, st. 1 - widok od południowego zachodu (fot. J. Wysocki)

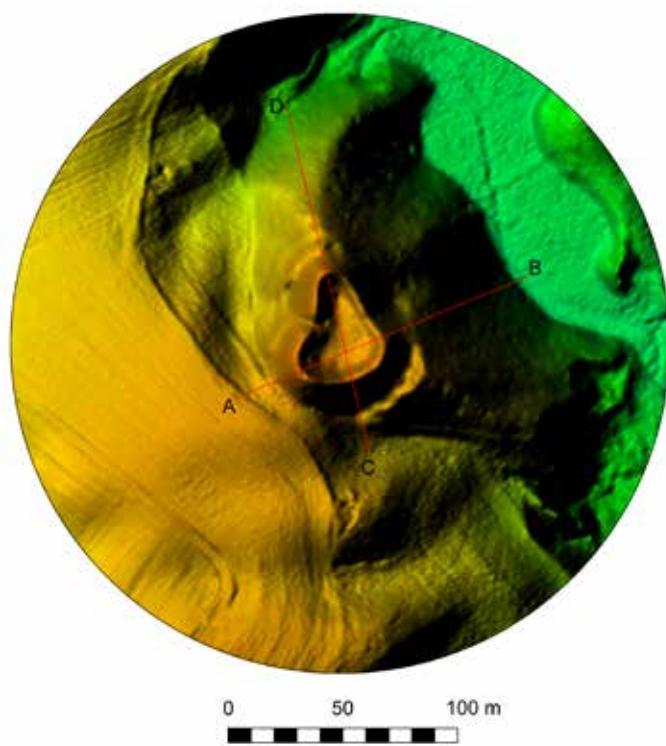

Ryc. 4. Grodzisko w Zajączkach, st. 1 - widok od południowego zachodu (fot. J. Wysocki)

obniżenia, którym obecnie płynie rzeka Gizełka. Usytuowane jest ono na izolowanym pagórkiku o wydłużonym kształcie, który od wysoczyzny oddzielony jest rozcięciami erozyjnymi, zarówno od zachodu, jak i od południa. Na szkicu osnowy geodezyjnej najwyższy punkt wznosi się do 213,58 m n.p.m. i jest zlokalizowany na wale grodziska, w jego SW części. Majdan grodu występuje na wysokości około 207 m n.p.m., co daje ponad 6 m różnicy. W stosunku do obniżenia wykorzystywanego przez rzekę Gizełkę różnica wysokości sięga 43 m, co dobrze uzasadnia duże wcięcie form erozyjnych towarzyszących grodzisku, czyniących je niedostępny.

Według *Szczegółowej mapy geologicznej Polski w skali 1:50 000 ark. Lubawa*¹ grodzisko w Zajączkach, st. 1

¹ Gałazka 2012.

Ryc. 5. Grodzisko w Zajączkach, st. 1 na zobrazowaniu ALS (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 6. Przekroje grodziska w Zajączkach, st. 1 uzyskane z danych ALS (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

leży na piaskach, mułkach i żwirach kemowych ze sta-
dialu górnego zlodowacenia Wisły. Otoczenie obiektu
stanowią gliny zwałowe budujące wysoczyzny, na
których występują gleby płowe, średniej żyźności
III i IV klasy. W dolinie rzeki Gizeli występują piaski
i mułki rzeczne (ryc. 7).

Na terenie grodziska przeprowadzono wiercenia wzdłuż linii N-S i W-E. Na podstawie dziewięciu wier-
ceń sporządzono dwa przekroje A-B i C-D, które dobrze ilustrują budowę geologiczną i obszary przekształcone przez człowieka (ryc. 8-9). Nasypy wałów osiągają 1,6 m w wierceniu Z-1 i Z-4 oraz 1 m w wierceniu Z-5, i największą - 1,7 m - w wierceniu Z-6, gdzie pod na-
sypem nawiercono też kompleks glebowy miąższości 0,4 m. Warstwa kulturowa na majdanie osiąga 1 m miąższości w wierceniu Z-3. Wypełnisko fos w części N nie przekracza 1 m. W profilach wałów występuje duża ilość spalenizny i węgli drzewnych oraz fragmentów drewna. Pod osadami zmienionymi ręką ludzką występują piaski różnoziarniste miejscami ze żwirem, a pod nimi piasek drobnoziarnisty, prawdo-
podobnie kemowy.

BADANIA ARCHEOLOGICZNE

DARIUSZ WACH

Przebieg badań terenowych

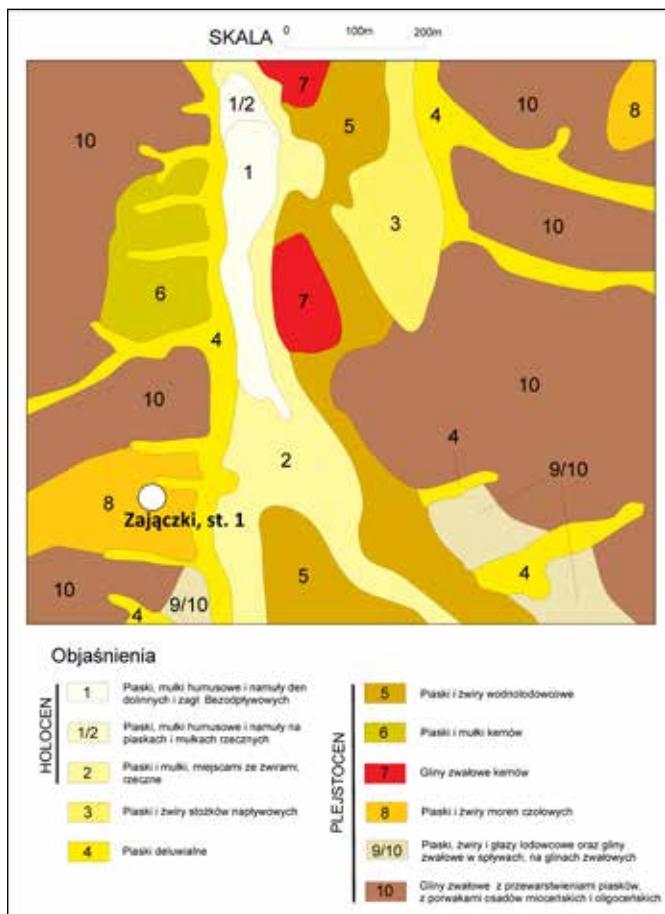
Grodzisko w Zajączkach, st. 1 znane było już w okre-
sie przedwojennym. W archiwum dawnego Prussia
Museum z Królewca zachowana jest korespondencja z 1906-1907 r. między archeologiem Adalbertem
Bezzenbergerem a ówczesnym zachodniopruskim konserwatorem zabytków Schmidtem w sprawie ochrony tego grodziska, utożsamianego już wówczas za gród stołeczny plemienia Sasinów - Sassenpile². Wspomina o tym grodzisku także ks. Władysław Łęga, w swojej *Kulturze Pomorza we wczesnym średniowieczu na pod-
stawie wykopów* w 1930 r.³

Po wojnie już w 1949 r. przeprowadził tu badania powierzchniowe Jerzy Antoniewicz. Grodzisko wpisane zostało do rejestru zabytków w 1996 r. W roku 1998 na terenie grodziska przeprowadzo-
ne zostały badania wykopaliskowe przez dr hab.
Annę Marciniak-Kajzer z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego. Badania miały charakter ratowniczy i przeprowadzone zostały na obszarze majdanu, w miejscach zniszczeń spowodowanych przez dwa wkopy rabunkowe. Otworzony wówczas wykop 1 (2 x 3 m) znajdował się pośrodku majdanu zaś wykop 2 (4 x 4 m) na skraju przejścia majda-
nu w wał od strony północnej. Znalezione zabytki (głównie fragmenty ceramiki) sugerowały początek zasiedlenia grodziska na wiek XII do początków XIII. Odkryte w wykopie nr 2 warstwy spalenizny i kamienie zinterpretowane zostały jako pozosta-
łości ewentualnego bruku kamiennego jak również narożnika domostwa⁴.

² Hoffmann 2013: 70.

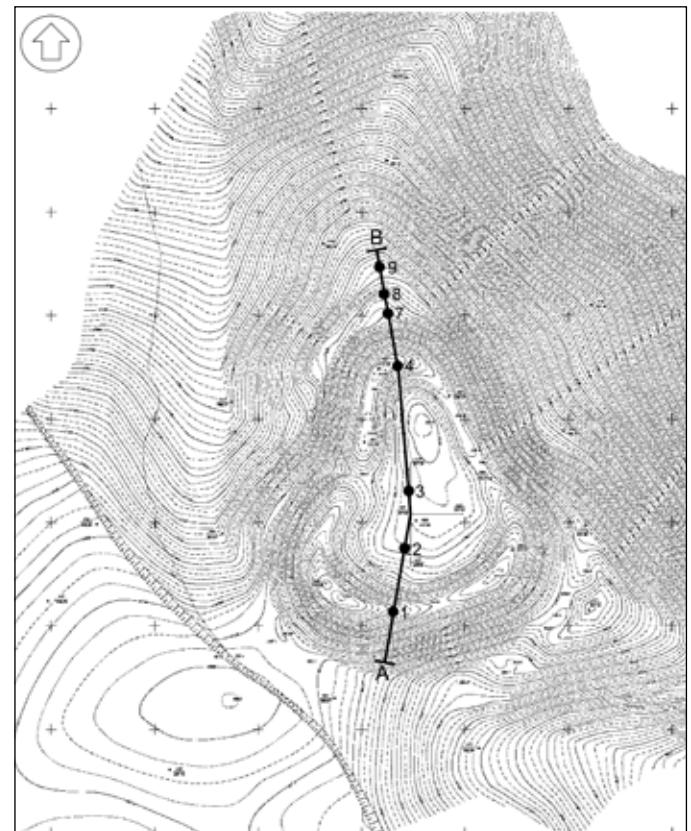
³ Łęga 1930: 539.

⁴ Marciniak-Kajzer 1998.

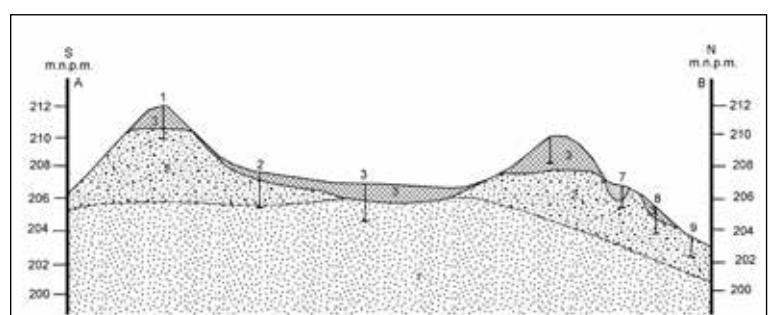

Ryc. 7. Mapa geologiczna okolic grodziska w Zajaczkach, st. 1 (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

Badania w ramach realizacji programu Katalog grodzisk Warmii i Mazur przeprowadzone zostały w roku 2015. Celem prac było rozpoznanie (na większą niż uprzednio skalę i w innym miejscu grodziska) charakteru tego stanowiska, określenie jego potencjalnych funkcji oraz pozyskanie materiału zabytkowego, który umożliwiłby jego datowanie. Ponieważ obszar wnętrza grodziska był już wstępnie badany w przeszłości, postanowiono rozpoznać wykopaliowo rejon potencjalnej bramy grodziska. W tym celu w obrębie obniżenia w wale założono Wykop 1, o wymiarach 4 x 22 m (od wschodu zwężony na odcinku 6 m do szerokości 2 m). Wykop ten obejmował (od zachodu) początek górnej krawędzi zewnętrznego stoku wzgórza grodziskowego w rejonie bramy, przechodził przez cały majdan po osi W-E i obejmował swym wschodnim końcem początek dolnej partii wewnętrznego stoku części wału wschodniego. Dodatkowo, w celu weryfikacji odkryć dokonanych w Wykopie 1 (zasięg płaszcza kamennego 3), poprzecznie do jego dłuższego boku otworzono mniejszy (długi na 9 m i szeroki na 1 m) Wykop 2, o dłuższym boku

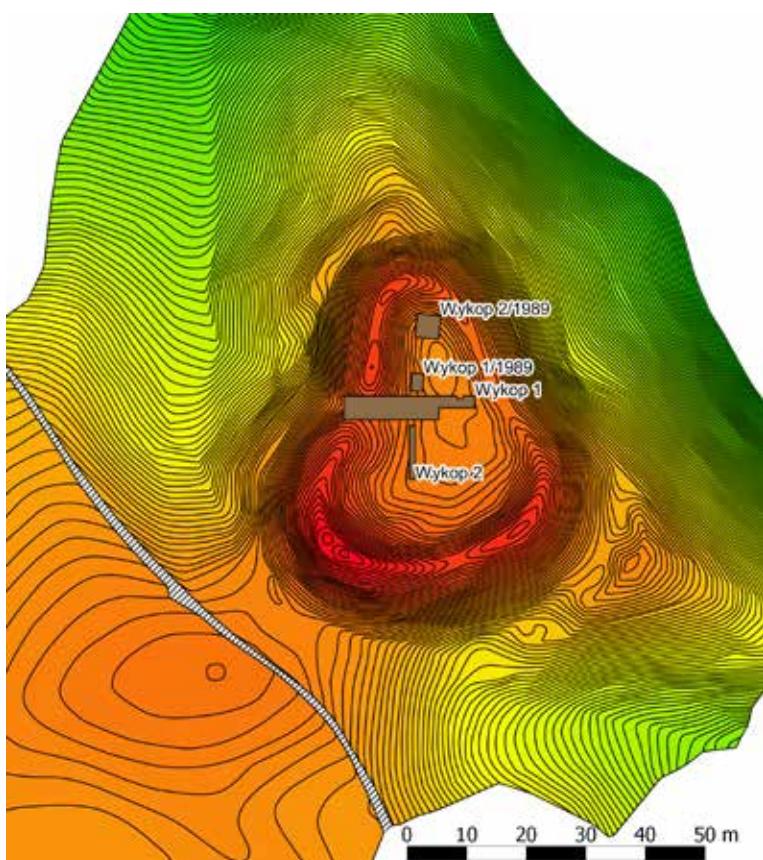
Ryc. 8. Zajaczki, st. 1. Plan warstwicowy grodziska (wyk. J. Błaszczyk) z zaznaczonymi miejscami wierceń geologicznych (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

Ryc. 9. Przekrój geologiczny grodziska w Zajaczkach, st. 1: Zajaczki, przekrój geologiczny na linii A - B. 1 - piaski drobnoziarniste, kemowe, 2 - piaski różnoziarniste, 3 - warstwa kulturowa (archeologiczna) (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

wzdłuż osi N-S, usytuowany we wnętrzu majdanu. Łącznie przebadany obszar obu wykopów wynosił 84,5 m kw. (ryc. 10).

Przebadana stratyfikacja jednoznacznie wskazuje (przede wszystkim w obszarze Wykopu 1), że grodzisko w Zajaczkach, st. 1 - wbrew ustaleniom z wcześniejszych badań - było kilkufazowe (ryc. 11).

Ryc. 10. Plan sytuacyjno-wysokościowy grodziska w Zajaczkach, st. 1 z rozmieszczeniem wykopów z roku 1989 i 2015 (na podstawie pomiarów J. Błaszczyka, oprac. R. Solecki)

Ryc. 11. Zajaczki, st. 1. Ogólny widok poziomu calca w Wykopie 1 wraz z przekrojem wału starożytnego i wałów wczesnośredniowiecznych – ukazuje wielofazowość nawarstwień grodziska (fot. D. Wach)

Stratygrafia stanowiska (ryc. 12-17)

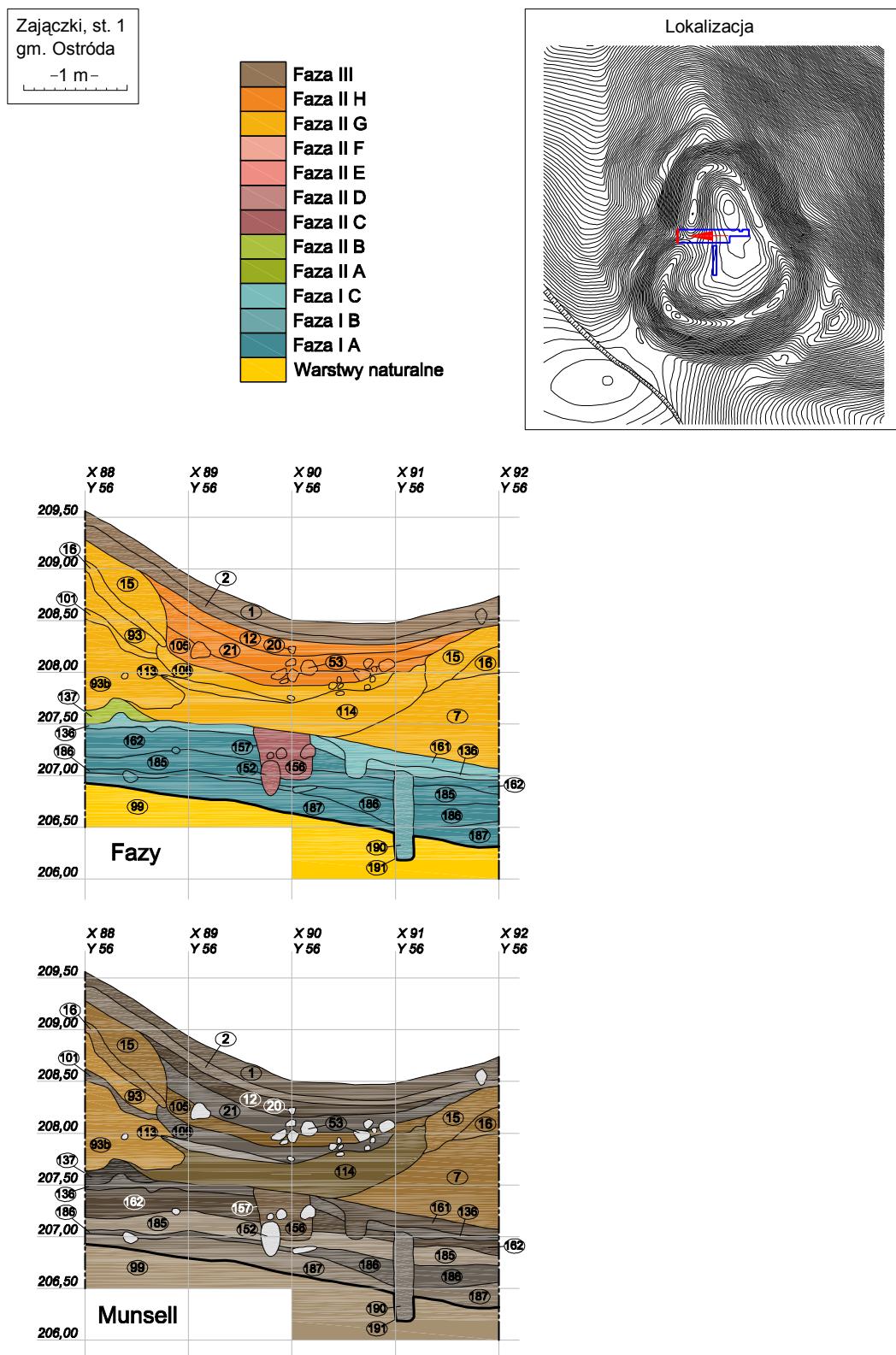
Podłożem naturalnym grodziska w Zajaczkach, st. 1 jest - w zależności od miejsca - czysty, jasny piasek drobnoziarnisty (na większości powierzchni), miejscowo z płatami gliny oraz żwirów i piasków. W zależności od rodzaju i miejsca występowania wyróżniono siedem jednostek stratygraficznych (38, 82, 99, 109, 133, 153 i 163), które uznano za warstwy naturalne.

Starożytność (wczesna epoka żelaza)

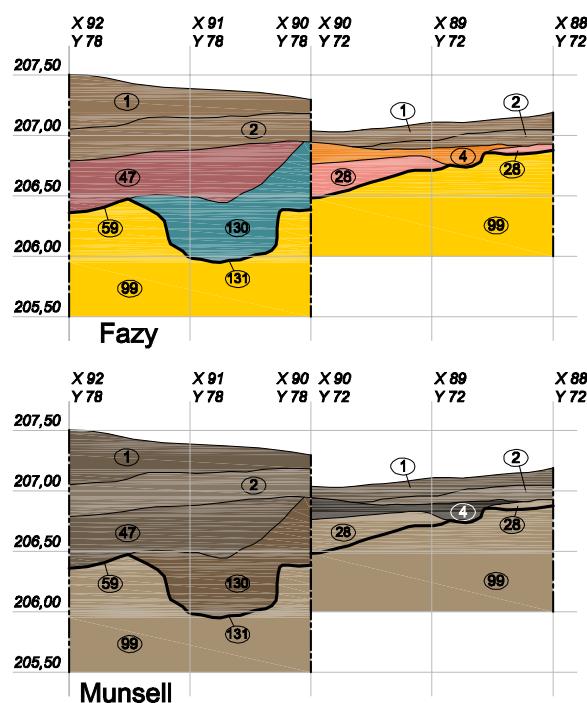
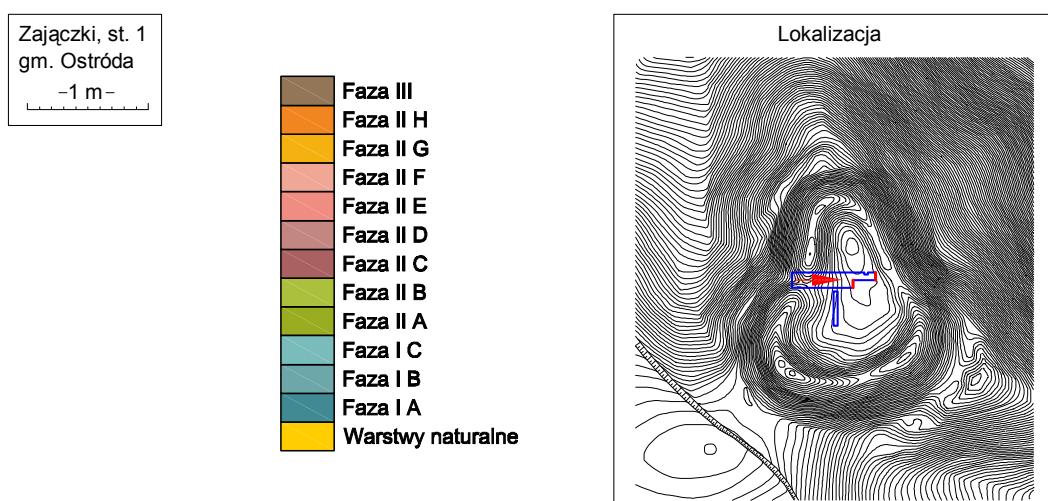
Faza 1A

We wschodniej części wzgórza, na krawędzi którego nie było zapewne jeszcze żadnej konstrukcji wałowej (przez analogię do sytuacji z W częścią grodziska), wykopano pięć dużych, nieckowatych, w niektórych przypadkach na siebie zachodzących jam: 97 (z wypełniskami 96, 94 i 95), 103 (z wypełniskami 102, 104 i 48), 131 (z wypełniskiem 130), 111 (z wypełniskami 108 i 112) oraz 128 (z wypełniskiem 127). Wszystkie one miały niejednorodne, przemieszane kolorystycznie i materiałowo (piaszczysto-gliniaste, gliniasto-żwirowe, piaszczysto-żwirowe) wypełniska. Fakt wkopywania jednych obiektów w wypełniska drugich sugeruje, że ta aktywność mogła trwać dość długo.

Prawdopodobnie z tego samego czasu pochodzą stwierdzone po zachodniej stronie wzgórza, w obszarze jego krawędzi i częściowo stoku, ślady dość intensywnego użytkowania tego obszaru (obserwowalne w W części Wykopu 1). W odległości kilku metrów od krawędzi grodziska w żwirowy calec 153 wkopana została nieckowata w przekroju płytka jama 142 (z wypełniskiem 139). Natomiast w obszarze krawędzi i stoku zalegały warstwy starożytne - stopniowo zwiększające swoją miąższość ku stokom zewnętrznym grodziska, a zanikające w kierunku jego krawędzi. Najstarszą warstwą w tym miejscu była spoczywająca na rudawym calcu piaszczystym 163, stromo opadająca w dół początku stoku, piaszczysta warstwa 187. W jej E krawędzi (od strony wnętrza grodziska) wkopana była duża jama cylindryczna 189 wypełniona (od dołu) warstwą piasku z węgielkami drzewnymi 194, warstwą bruku 193 oraz leżącą na nim warstwą zbitego popiołu 192 oraz piaszczystym stropem 188. Ponieważ częściowo jama ta wkopana była także w calec 163, można ją uznać za jeden z najstarszych znalezionych obiektów na terenie grodziska. W strop warstwy 187 wkopany był także (czytelny w N ścianie Wykopu 1) dół posłupowy 197 (z wypełniskiem 196). W kierunku W, z kolei, leżała na niej (oraz częściowo na stropie wypełniska wspomnianego dołu 197), cienka (do 5 cm miąższości), ciemniejsza, warstwa 186, stanowiąca jeden z kilku poziomów użytkowych tego miejsca. W narożniku NW wykopu warstwa ta zwiększała swoją miąższość

Ryc. 16. Zajaczki, st. 1. Stratygrafia nawarstwień grodziska widoczna w zachodniej ścianie Wykopu 1 (oprac. D. Wach i R. Solecki)

Ryc. 17. Zajaczki, st. 1. Stratygrafia nawarstwień grodziska widoczna we wschodniej ścianie Wykopu 1 (oprac. D. Wach i R. Solecki)

i można było wydzielić dwa jej poziomy, rozzielone jaśniejszym piaszczystym zsuwem, bądź warstwką niwelacyjną. Na stropie warstwy 186 spoczywał wąski pas niedużych kamieni 184 (o co najmniej 1,5 m długości – kontynuował się poza S granicę wykopu), sprawiający wrażenie dolnej części wąskiego muru oporowego. Zarówno mur ten, jak i warstwa 186, przykryte były kolejną jasną warstwą krawędziowo-stokową - niejednorodną, piaszczysto kamienistą warstwą 185. Na niej z kolei leżała grubsza (do 0,25 m. miejscowości) piaszczysta warstwa 162, która częściowo niwelowała stromiznę stoku na krawędzi grodziska.

Warstwa 162 była poziomem użytkowym, w który - w czasie kiedy zapewne nie było jeszcze usypanego wału starożytnego - wkopanych zostało kilka obiektów. Były to: na krawędzi stoku - podłużna jama wannowata 141 (z wypełniskiem 140) o regularnym kształcie i płaskim dnie (długość co najmniej 1 m i głębokości do 0,3 m); mniejsza, podłużnie nieckowata i płytka jama 166 (z wypełniskiem 144) i podobna, ale nieco większa, płytka jama 170 (z kamieniami 171 na dnie i wypełniskiem górnym 169). Wszystkie te obiekty wskazują, że w zachodniej strefie krawędziowej grodziska trwała przez zauważalnie długi czas intensywna ludzka aktywność. Prawdopodobnie profil zbocza od tej strony grodziska mógł mieć pierwotnie nieco inny kształt, niż nadany mu później (we wczesnym średniowieczu). Obiekty te sugerują też, że w czasie ich funkcjonowania wejście na teren grodu musiało znajdować się w innym miejscu.

Faza 1 B – usypanie wału starożytnego

Najstarszym reliktem pierwszego, starożytnego umocnienia grodziska były nawarstwienia 183, usytuowane po N stronie późniejszego korytarza bramnego grodziska. W górnej partii była to ziemia piaszczysta i piaszczysto żwirowa, w dolnej partii przechodząca w żwirowo-piaszczystą z licznymi, różnej wielkości kamieniami. Warstwa ta stanowiła zasadnicze jądro ówczesnego wału.

Na zachodnim stoku i na bliskim przedpolu jądra wału znajdowała się grupa kilku skupionych blisko siebie, niedużych (średnicy od kilkunastu do 20 cm), ale głębokich (nawet do 1 m głębokości) dołów posłupowych, częściowo wypełnionych popiołem (powstałym podczas pożaru grodu). Obiekty te miały pionowe ściany i płaskie dna: obiekt 168 (z wypełniskiem 167), obiekt 180 (z wypełniskiem 179) i obiekt 182 (z wypełniskiem 181).

Wydaje się, że słupy stojące w tych dołach stanowiły element wzmacnienia konstrukcji wału lub też były głęboko posadowionymi elementami konstrukcji drewnianej stojącej na wale.

U stóp zachodniego stoku tych nawarstwień wału znajdował się większy (średnicy do 0,65 m), ale płytowy (głębokość do 0,4 m), ovalny dół posłupowy 176

(z wypełniskiem 175) oraz usytuowany tuż obok mniejszy, płytka (głębokości do 0,2 m) dół 178 (z wypełniskiem 177).

W odległości około 2 m na zachód od tej pary dołów posłupowych, już w obszarze lekkiego zasypania powierzchni grodziska w zbocze, znajdowała się kolejna para dołów posłupowych tworzących z poprzednią ewentualną linię o przybliżonym przebiegu W-E. Parę tę tworzyły doły o średnicy około 0,3 m, lecz o różnej głębokości, wynikającej zapewne z różnicą położenia względem stoku. Dół 173 (z wypełniskiem piaszczysto-popiołowym 172 i 174) miał średnicę 0,3 m i głębokość do 0,4 m, zaś niżej (już częściowo na stoku) położony dół 191 (z wypełniskiem 190), przy podobnej średnicy, równie pionowych ścianach oraz płaskim dnie, miał aż 0,9 m głębokości.

Razem z opisanymi wcześniej dołami ze stoku wału, powyższe cztery doły usytuowane poza nim mogły tworzyć elementy jakiejś konstrukcji (ściany?) schodzącej z wału w kierunku zbocza grodziska.

Prawdopodobnie równocześnie z ustawianiem słupów na stoku wału, na jego szczytce usypano płytą jednorodną warstwę ziemi 160, tworzącą niemal płaską półkę. Tym samym wał przybrał swój ostateczny kształt (nie biorąc pod uwagę ewentualnych przekształceń zbocza wewnętrznego w fazie wcześnieśredniowiecznej nadbudowy), uzyskując u podstawy szerokość 4 m oraz wysokość warstw ziemnych wynoszącą 1 m. W przekroju jego zewnętrzne zbocze miało łagodny (około 35–40°) kąt nachylenia; co do zbocza wewnętrznego, można domniemywać, że wyglądało podobnie.

Od strony późniejszego przekopu bramnego (od S) w szczyt wału wkopana była wannowata w przekroju jama 159 (z piaszczysto-popiołowym wypełniskiem 158), niszczona od S przez wspomniany przekop.

Faza 1 C – ślady użytkowania i pożaru konstrukcji wału i przestrzeni na jego przedpolu

Ponieważ podczas pożaru konstrukcji wału, jego zbocza i przedpole zostały pokryte dość jednolitymi warstwami popiołów i warstw przesyconych popiołem. W praktyce trudno rozgraniczyć ewentualną warstwę użytkową (z natury raczej ciemnego koloru wskutek zawartości organicznych substancji) od identycznych lub podobnych kolorystycznie warstw stanowiących wynik pożaru. Można chyba jednak przyjąć, że lokalna warstwa i płaty ziemi 136 oraz podobna warstwa 161 (obie zlegające na przedpolu wału i ograniczone w obszarze późniejszej bramy zniszczonymi związanymi z jej budową) odpowiadają poziomowi użytkowania grodu w czasie istnienia wału starożytnego, jak też - przesycone popiołami po pożarze - miejscami stanowią świadectwo destrukcji grodu. Wspomniane warstwy przechodziły płynnie od strony północnej

Ryc. 18. Zajączki, st. 1. Ogólny widok wału starożytnego (Faza 1B) ze zbozem pokrytym warstwą popiołu 143 oraz przekopem korytarza bramnego i dołami posłupowymi z fazy wczesnośredniowiecznej WS)

w grubą (maksymalnie do 0,3 m miąższości) warstwę szarych popiołów 143 z drobnymi bryłkami popiołów jasnoszarych (niemal białych) w całej swej objętości, a na stropie w podobnie jasną, nieregularną i nieciągłą cienką, twardą warstwę popiołów 155 (ryc. 18). Biorąc pod uwagę grubość tych nawarstwień popiołu można założyć, że musiał on powstać na skutek spalenia bardzo dużej ilości drewna. Sugeruje to, iż na stosunkowo niskim (1 m wysokości) wale ziemnym istnieć musiały jakieś solidne, rozbudowane konstrukcje drewniane i dopiero one stanowiłyby najistotniejszy element obronny grodu w opisywanej fazie jego istnienia. Oprócz warstwy popiołu ślady tych konstrukcji byłyby opisane wcześniej doły posłupowe.

Wczesne średniowiecze

Faza 2A – konstrukcja pomostu drewnianego w korytarzu bramnym

Wydaje się, że w zachodniej, przykrawędziowej partii grodziska pierwszym obserwowalnym przejawem ponownej (po hiatusie osadniczym trwającym od epoki wczesnego żelaza) działalności we wczesnym średniowieczu było przekopanie lub obcięcie części wału starożytnego tak, że powstało w nim szerokie na co najmniej 2,5 m przejście. Z zachowanych nawarstwień wynika, że dno tego przejścia tworzyła konstrukcja drewniana (pomost), na którą składały się poprzeczne belki lub dranice 124 (zachowane w formie zarówno spalonych fragmentów drewna, jak i pasów spalenizny) i 138 (zachowane w formie brązowych pasów ziemi – zapewne powstałych z rozłożonych, niespalonych elementów drewnianych)

(ryc. 19). Na nich, równolegle do osi pomostu i do siebie, leżały dłuższe i większe, spalone, częściowo spalone, częściowo rozłożone, jak również zachowane w postaci odcisków w warstwach niższych, relikty spalonych elementów drewnianych 125 i 126 (ryc. 20). Widoczne były one na odcinku około 3,4 m i kończyły od strony zachodniej w miejscu, gdzie w tym czasie rozpoczęła się krawędź stoku grodziska (2 m przed W ścianą Wykopu 1). W przekroju poprzecznym ich zachowane spągi miały do 0,3 m szerokości.

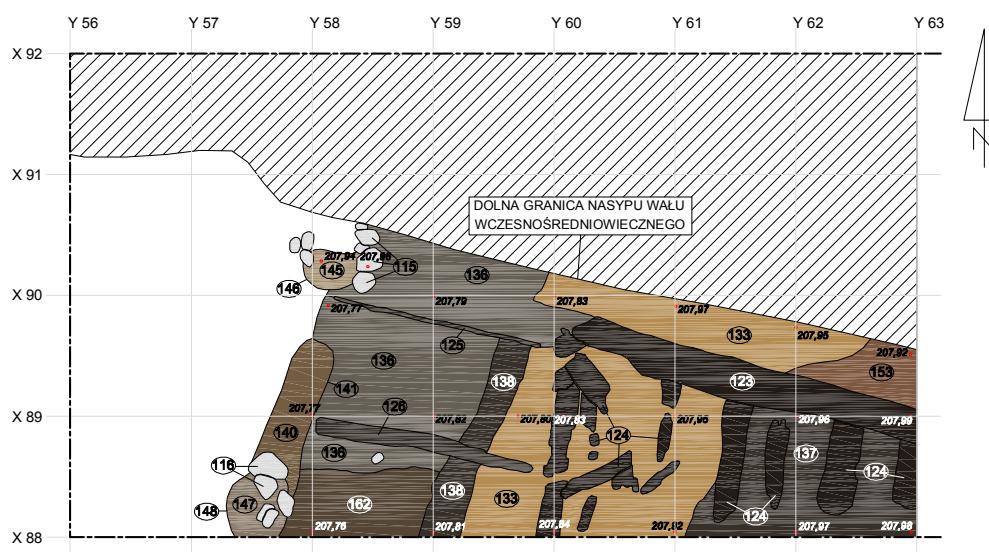
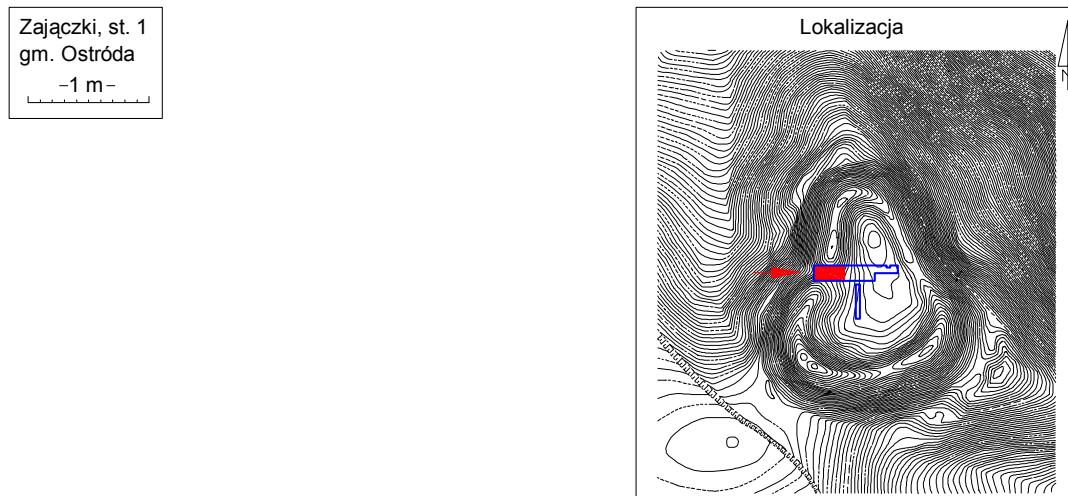
Prawdopodobnie w tym też czasie w obrębie majdanu grodziska powstały dwie (wchodzące w N ścianę wykopu) jamy: większa (co najmniej 1,5 m długości i 1,2 szerokości oraz do 0,45 m głębokości), starsza jama 195 (z wypełniskiem 132) oraz wkopana w jej wypełnisko mniejsza jama 117 ze żwirowo przepalonym wypełniskiem 110.

Faza 2B – pożar drewnianego pomostu w korytarzu bramnym

Opisana wcześniej konstrukcja drewnianego pomostu w przejściu bramnym w pewnym momencie uległa spaleniu, czego śladem jest warstwa przepalonej ziemi i spalenizny 137.

Faza 2C – niwelacja zniszczonego przejścia bramnego i usypanie pierwszego niskiego wału wczesnośredniowiecznego oraz konstrukcje pomostu i ścian w korytarzu bramnym, a w rejonie majdanu niwelacje terenu

Zapewne niezbyt długo po opisanym zniszczeniu pierwszego pomostu drewnianego, jego pozostałości zostały częściowo zniwelowane i jednocześnie usypano pierwszy niski wał wczesnośredniowieczny, którego pozostałościami w przestrzeni (powstałego już wówczas na pewno) przejścia bramnego (szczególnie widocznymi w ścianie S wykopu), była głównie piaszczysta, jasna, bladobrązowa warstwa 107. Warstwa ta tworzyła jednocześnie nasyp wału. Jego rozmiary nie były imponujące – zachowane nawarstwienia widoczne są na odcinku 2 m i mają wysokość do 0,6 m. Po północnej stronie przejścia bramnego pozostałościami wału były nawarstwienia 154, na które składał się kompleks niejednorodnie żółtawobrązowych, miejscami przebarwionych na szaro, warstw piaszczysto-żwirowych i żwirowo-kamieniastych. Warstwy te były (jako relikt wału) przesunięte na zachód w stosunku do pozostałości ze ściany południowej przejścia. Miały podobną wysokość (niespełna 60 cm) lecz zachowane były na odcinku 4 m. Przesunięcie to może wskazywać na nieco inny przebieg pierwszego nasypu wałowego w stosunku do

Ryc. 19. Zajączki, st. 1. Plan spalonych elementów drewnianych z Fazy 1A (oprac. D. Wach i R. Solecki)

późniejszego, o wiele większego, masywnego nasypu wału z następnej fazy. Tezę tę potwierdzałoby, na pierwszy rzut oka niezrozumiałe, rozmieszczenie kilku dużych dołów posłupowych, widocznych w NW części korytarza bramnego, których linia przebiega ukośnie przez ten obszar (ryc. 21). Wyjaśnieniem tego faktu jest (jak się wydaje uprawomocnione) założenie, że przejście przez ówczesny nasyp wału miało nieco inaczej skierowaną główną oś. W stosunku do późniejszego korytarza bramnego skręcałoby o około 30 stopni na S. Wymienione wyżej doły posłupowe to: obiekt 146 (z piaszczystym wypełniskiem 145 oraz obstawa słupa kamieniami 115); odległy od niego

o około 0,2 m obiekt 150 (z piaszczystym wypełniskiem 149 oraz obstawą słupa kamieniami 151), oraz, odsunięty od tego ostatniego o około 0,6 m, obiekt 157 (z piaszczystym wypełniskiem 156 oraz obstawą słupa kamieniami 152).

Odpowiednikiem ewentualnej ściany od strony północnej, tworzonej przez linię wspomnianych dołów posłupowych, byłby po stronie południowej ówczesnego przejścia bramnego dół posłupowy 148 (z piaszczystym wypełniskiem 147 oraz obstawą słupa kamieniami 116).

Na przedłużeniu tak ukształtowanego przejścia przez wał ułożono kolejną konstrukcję drewnianą

Ryc. 20. Zajaczki, st. 1. Ogólny widok spalonych konstrukcji pomostu z dna przejścia bramnego z fazy wcześnieśredniowiecznej 2A oraz północnej ściany nasypu wału wcześnieśredniowiecznego z Fazy 2G - widok od północnego zachodu (fot. D. Wach)

Ryc. 21. Zajaczki, st. 1. Doły posłupowe z fazy wcześnieśredniowiecznej widoczne na tle poziomów zniszczeniowych fazy starożytnej- widok od zachodu (fot. D. Wach)

(zapewne rodzaj pomostu), którego pozostałościami były ślady co najmniej trzech, długich (ponad 4,5 m) i szerokich (0,3 m) spalonych kłów lub belek 123, widocznych wzdłuż N ściany i w obrębie korytarza bramnego na poziomie warstwy 107 (ryc. 22). Pozostałości te zachowały się w formie pasów spalenizny oraz pasów częściowo rozłożonego drewna (brązowe odcienie ziemi) biegących (przy N ścianie wykopu) od dołu posłupowego 146 (czyli początku opisanej linii ewentualnej ściany prowadzącej na zewnątrz grodziska) aż do miejsca, gdzie kończył się wewnętrzny stok wału, czyli ówczesnej granicy obszaru majdanu. Późniejsze przebudowy nie pozwalają stwierdzić czy była to rzeczywista granica wspomnianej konstrukcji.

W obszarze majdanu, zapewne podczas prac związanych z wznoszeniem wału i budową pomostu w przejściu bramnym, w zagłębiach i przekształceniach powierzchni pozostałych po obiektach z Fazy 2A, usypano warstwy niwelacyjne: 129 (jednorodna, jasna, piaszczysto-pylasta, ścisła, średnio twarda ziemia, o miąższości do 0,4 m) oraz leżącą wyżej warstwę jednorodnego piasku 98, z obszaru u podnóża wewnętrznego stoku wału grodziska i jego przejścia w majdan. Tworzyła ona równoległy do osi wału pas o szerokości od 2,3 do ponad 4 m i miąższości warstwy wynoszącej 0,2–0,25 m.

Podobną pasową (w planie stropu) strukturę miała warstwa 43, która zdaje się być kontynuacją wewnętrznego stoku pierwego wału wcześnieśredniowiecznego lub osuwiskami powstałymi podczas jego użytkowania. Warstwę tę tworzyła jasna ziemia piaszczysto-żwirowa, a w spągu żwirowa (o miąższości do 0,4 m), która na odcinku około 2,2 m wypełniała przestrzeń między wałem, a opisany wcześniej pasem warstwy niwelacyjnej 89. Jej strop został zapewne częściowo przynajmniej zniszczony przez obiekty i przekonstruowanie wału w następnych fazach. W pobliżu podnóża wału w strop tej warstwy wkopany został także (widoczny jedynie w ścianie N wykopu) niewielki (średnica do 0,35 m i głębokość do 0,3 m) dół posłupowy 200 z jasnym, piaszczysto-żwirowym wypełniskiem 199.

Po drugiej stronie majdanu (E koniec Wykopu 1), na obszarze jego przejścia w wewnętrzny stok wału grodziska, powstało zagłębienie przywałowe 59 z ciemnym piaszczystym wypełniskiem 103. Było ono obserwowalne na całej, 2-metrowej szerokości wykopu i miało miąższość co najmniej 0,5 m. Zagłębienie to wkopane było w wypełniska 48 jamy 103 pochodzącej z wczesnej epoki żelaza.

Faza 2D

Faza ta obejmuje nawarstwienia i obiekty związane z użytkowaniem grodziska i rozbudowywaniem jego konstrukcji w obrębie przejścia przez wał i majdanu. W rejonie wschodniej części majdanu wykopana została duża (głęboka do 0,4 m i mająca średnicę co naj-

mniej 2 m – kontynuowała się poza granice wykopu), dość płytka jama nieckowata 44, ze znajdującym się pośrodku i pogłębiającym ją do 0,7 m cylindrycznym obiektem 85 (o średnicy do 0,9 m). Wypełniona była ona ziemią pylastą z drobinami pyłu polepowego 41 i brązową ziemią 33, w obrębie których to wypełnisk i na ich stropie leżały liczne fragmenty ceramiki wcześnieśredniowiecznej (skupiska 19, 34 i 65).

W rejonie zachodnim majdanu u podnóża stoku wewnętrznego wału zakumulowała się warstwa ciemnej, szarej piaszczystej ziemi 54. Miała ona postać nieregularnie podłużnego płata ziemi (wykraczała poza granice wykopu) o przebiegu w przybliżeniu równoległym do linii przebiegu wału. Jej szerokość dochodziła do 2 m, a miąższość - do 0,3 m. Tworzyła ona poziom użytkowy, w który wkopane były doły posłupowe 76, 78 i 61 oraz jama 58. Nieduży (średnicy do 0,35 m i 0,5 m głębokości), okrągły w planie stropu dół posłupowy 76 wypełniony był piaszczystym i piaszczysto-żwirowym wypełniskiem 75, z kilkoma kamieniami (do 0,1 m) w swej objętości. Około 0,75 m ku SW, jakby tworząc parę z dołem 76, znajdował się podobny dół posłupowy 78, z piaszczysto-żwirowo-kamienistym wypełniskiem 77. Był on okrągły w planie stropu, cylindryczny w przekroju, miał średnicę do 0,28 m i głębokość do 0,15 m. Większym obiektem był położony w pobliżu dołu 78 obiekt 61 (bardzo duży dół posłupowy lub mała jama) z piaszczystym wypełniskiem 60 i kamienistym 63 oraz piaszczystym spągowym 67. Ten nieckowaty obiekt miał 0,8 m średnicy i do 0,6 m głębokości. Stropy wspomnianych obiektów niszczyla wkopana w nie duża (1,25-2 m średnicy), płytka (do 0,3 m głębokości), nieckowata w przekroju, a ovalna z planie jama 58 z piaszczystym, częściowo przepałonym, ziemno-popiołowym wypełniskiem 57.

Na S krawędzi warstwy 43, przy N ścianie wykopu, wykopany został duży, ovalny (o średnicy do 0,54 m i głębokości do 0,3 m), cylindryczny dół posłupowy 46 (z czarnym przepałonym i wysyconym drobinami węgli drzewnych piaszczystym wypełniskiem 45). W stropie częściowo wypełniony był kamieniami (być może pochodzącyimi z późniejszego płaszcza kamiennego 36).

Największym obiektem wykopanym w tej fazie użytkowania majdanu grodziska była duża (1,5-2 m średnicy i 1,3 m głębokości), ovalna w planie, a cylindryczna w przekroju jama 40. Leżała ona tuż na zewnątrz krawędzi progu u wyjścia w przestrzeń bramy grodziska, na obszarze stoku wału przechodzącego w majdan. Wypełniona była przesyconą węglami drzewnymi ciemną warstwą piaszczystą 39, z kamieniami 62 w całej objętości i częściowo wyżej (te mogły pochodzić z późniejszego płaszcza kamiennego 36). Dno obiektu pokrywała warstwa ziemi częściowo popiołowej 69. Od NW i N na jamę tę częściowo zaczodził jasny zsuw piaszczysty 29 z kolejnej fazy późniejszego nasypu wału wcześnieśredniowiecznego.

Ryc. 22. Zajaczki, st. 1. Zbliżenie widoku spalonych konstrukcji 124 pomostu z dna przejścia bramnego z fazy wcześnieśredniowiecznej 2A i 2B oraz spalonych podłużnych elementów 123 z Fazy 2C- widok od zachodu (fot. D. Wach)

Jama 40 wkopana była w stok skarpy, utworzony od N przez piaszczysto-żwirową warstwę 43. Tuż przy NE krawędzi tej jamy wykopany został duży (o średnicy ok. 0,45 m i głębokości do 0,6 m), cylindryczny dół posłupowy 56 z bardzo ciemnym szaro-brązowym piaszczystym, przepałonym, częściowo popiołowym wypełniskiem 55, z licznymi kamieniami (do 0,15 m średnicy) w swej miąższości. Wypełnisko to w stropie było częściowo przykryte kamieniami 36 z późniejszego płaszcza kamiennego oraz warstwą zsuwową 29.

Faza 2E

Faza ta obejmuje zapewne okres użytkowania poprzednio zbudowanych konstrukcji i obiektów związanych z pierwszym wałem wcześnieśredniowiecznym oraz pokrycie jego stoku (i być może części majdanu) płaszczem kamiennym.

W E części Wykopu 1 zakumulowała się jasna, niejednorodna kolorystycznie, piaszczysta warstwa 28. Rozpościerała się ona pasem o szerokości 9 m. Miała miąższość do 0,25 m. W jej stropie znaleziono skupisko fragmentów ceramiki 66. W powierzchnię warstwy 28 wkopana została, przekraczająca N ścianę Wykopu 1 i wypłycająca się w stronę S, podłużna jama 72. Miała ona co najmniej 1,4 m długości, 1,1 m szerokości i około 0,2 m głębokości. Jej wypełnisko stanowiła piaszczysta ziemia 71 z drobnymi kamieniami. Strop tego wypełniska był częściowo zniszczony przez wkopany weń nieduży (średnicy 0,32-0,4 m i głębokości do 0,3 m) dół posłupowy 74. Miał on ovalny kształt w planie stropu i cylindryczny przekrój. Jego wypełniskiem była warstwa ciemnej, zbitej ziemi 73 z małymi kamieniami.

Ryc. 23. Zajączki, st. 1. Ogólny widok płaszcza kamiennego 36 i skupisk kamieni 42 z podnóża stoku wału wczesnośredniowiecznego i z majdanu (z Fazy 2E) oraz przejścia bramnego i pozostałości spalonej drewnianej konstrukcji wału wczesnośredniowiecznego z Fazy 2G – widok od wschodu (fot. D. Wach)

Na obszarze Wykopu 2 odpowiednikiem warstwy 28 była brązowa, piaszczysta ziemia 31 z ciemniejszymi przebarwieniami (pochodzącymi z zalegającej wyżej warstwy spalenizny). Znajdowała się ona w N końca Wykopu 2, w dolnej partii wewnętrznego E stoku wału grodziska. W jej obrębie znajdowały się kamienie (odpowiadające kamieniom 36 z Wykopu 1).

W S części Wykopu 2, w obszarze wnętrza grodziska, leżała piaszczysta, niejednorodna ciemna ziemia 32. Od N graniczyła z późniejszym nawarstwieniem 27, który ją przykrywał i rozdzielał od późniejszej warstwy 4. Poniżej warstwy 32 leżała warstwa jasnej, miejscami przepalonej, niejednorodnej ziemi piaszczystej, o miąższości 5-7 cm.

W Fazie 2E w obrębie Wykopu 1 ułożono na wewnętrznym stoku zachodniej części wału grodziska płaszcz kamienny 36. Tworzyły go kamienie o różnej wielkości (z reguły od 0,1 do 0,3 m), które zajmowały niemal całą szerokość wykopu na odcinku co najmniej 5 m, z tym, że w obszarze bliskim ścianie N było ich zdecydowanie mniej, co może się wiązać z późniejszymi przekonstruowaniami stoku wału w tym miej-

scu (por. opis warstwy stokowej 29). Kamienie te tworzyły na tym obszarze (dolna część stoku wału i przestrzeni przed korytarzem bramnym) zwarte depozyt (ryc. 23). Leżały bezpośrednio pod warstwą ziemi 35 (która wypełniała też przestrzeń między nimi), a od W częściowo bezpośrednio pod kamieniami późniejszego płaszcza kamiennego 3 i pod warstwą spalenizny 4. Wydaje się, że w strefie majdanu odpowiednikiem kamieni 36 były luźne skupiska kamieni 42 (częściowo przepalonej i o różnej wielkości - od 5 cm do 0,2 m, a wyjątkowo do 0,35 m). Od E leżały one na przedłużeniu zwartego depozytu kamieni 36 (z którymi są pewnie tożsame lub pełniły podobną funkcję), ale oddzielone były od nich wąskim (ok 0,4-0,5 m) pasem ziemi ich pozbawionym. W SE partii Wykopu 1 było ich zdecydowanie mniej. W obrębie majdanu leżały nad warstwą 28, a pod 35, a w swej części E pod warstwą 2. Skupiska te świadczyć mogą o ewentualnym istnieniu luźnego bruku w E części majdanu, bądź o istnieniu pozostałości rozsypanego, analogicznego do kamieni 36, płaszcza kamiennego z wewnętrznego stoku wału (do którego niemal dochodzą) we wschodniej części grodziska.

Faza 2F

Faza ta obejmuje nawarstwienia będące pozostałościami destrukcji (pożaru) konstrukcji pierwszego, niskiego wału wczesnośredniowiecznego. Świadectwem zniszczeń pożarowych była widoczna w N ścianie Wykopu 1 oraz w przestrzeni przejścia bramnego warstwa 23. Była to ciemna ziemia piaszczysta, wysycona na czarno drobinami węgli drzewnych, zajmująca całą szerokość przejścia bramnego na odcinku niemal 4,5 m. Pokrywała ona (osiągając miąższość do 0,4 m) zachodni, zewnętrzny stok wału i stopniowo cieniąc i zanikając aż do linii ówczesnej krawędzi grodziska. Leżała ona pod spalonymi belkami 86, 88, 89 i warstwą częściowo popiołową 81, należącymi do późniejszej fazy przebudowy i nadbudowy większego wału.

Faza 2 G

Faza ta to nawarstwienia stanowiące świadectwo przekonstruowania i podwyższenia nasypu wału wczesnośredniowiecznego oraz wzniesienie konstrukcji bramy i korytarza bramnego, przy zmianie orientacji jego osi. Po stronie północnej korytarza bramnego w zachodnim wale grodziska usypano kompleks warstw 7 stanowiących podstawę i jądro nowego wału. Był to zespół warstw piaszczystych i pylasto-piaszczystych (jaśniejszych i ciemniejszych, żółtawo-brązowych). W ścianie N wykopu widoczne były one na odcinku 6 m i osiągały miąższość do 1,8 m (ryc. 24). W zewnętrznym stoku tego wału wykopany został - jak się wydaje - rowek 135, który razem z dołami posłupowymi 120 i 122 stanowił fragment konstrukcji ściany (obronnej lub tylko wzmacniającej konstrukcję wału - praw-

dopodobnie faszynowej) opartej na słupach. Ściana ta była usytuowana mniej więcej w połowie stoku zewnętrznego wału, przy czym znamienne jest, że znajdowała się bezpośrednio ponad kulminacją nawiązanie starszego wału wczesnośredniowiecznego, świadcząc o jego przebudowie w tej fazie.

Rowek 135 zachowany był jedynie częściowo i w słabo czytelnej formie. Widoczny na odcinku 1,3 m, biegł od N ściany nowopowstałego korytarza bramnego i miał zachowaną szerokość (dolnej części) wynoszącą 0,1-0,15 m, przy zachowanej głębokości wynoszącej 0,4-0,5 m. Jego wypełniskiem była ziemia 134 (ciemnoszaro-brązowa ze śladami podłużnych przepaleń - śladów faszyny? oraz drobinami węgla). W rowku ten wkopana była para dołów posłupowych: okrągły w planie stropu dół posłupowy 120 o średnicy do 0,45 m i głębokości około 0,5-0,6 m (z szaro-brązowym wypełniskiem 119), oraz odległy od niego o kilkanaście cm ku N dół posłupowy 122, o podobnej średnicy i głębokości oraz identycznym wypełniskiem 121.

W nasypie wału po S stronie korytarza bramnego podstawę nowego nasypu wału stanowiła warstwa 70 (szaro-brązowa piaszczysta ziemia) o miąższości do 0,5 m. Ponieważ fizycznie częściowo pokrywała spalone belki ściany korytarza bramnego, warstwa ta mogła być częściowo na nie zsunięta (co wyjaśnia pozorną niezgodność zależności stratygraficznej). Wyższą partię nasypu wału stanowiły jasne, jednoronne, piaszczyste warstwy 51, o zasadniczej miąższości do 0,4 m, których dolne partie (widoczne w ścianie S zagłębieniem), mogły być wypełniskiem ewentualnego, bardzo dużego dołu posłupowego. W połowie wewnętrznego stoku nasypu wału na wspomnianej warstwie 51 spoczywał mały (cienki na około 0,1-0,15 m), lokalny płat (zsuw?) jasnej piaszczystej ziemi 49. Ponad nim, na odcinku ok. 2 m, zalegał depozyt rozdrobnionej (małe luźne grudki) polepy 22, barwy żółto-czerwonej, o miąższości wynoszącej około 0,2 m. Depozyt ten mógł być pozostałością warstwy gliny wylepiącej tę część ściany wału.

Narożnik SW nasypu wału uformowany został przez skomplikowany, kilkustopniowy układ bardzo dużych dołów posłupowych (198 i 92), przesuniętych w pionie i poziomie względem siebie i rozzielanych poziomą cienką warstwą 101, która zapewne jest reliktem spalonego poziomu faszyn lub innych poziomów konstrukcji drewnianych. W dolnej części tego narożnika wału usypana była gruba na 0,9 m warstwa brązowo-żółtego piasku 93B. W tą warstwę wkopany został dół posłupowy 92 oraz tkwiły w niej, poprzecznie do osi korytarza bramnego, resztki spalonych belek 100. Dół posłupowy 92 wypełniony był czarno-szarą i czarną ziemią 91. W przekroju miał płaskie dno i pionowe ściany. Kwadratowy (o boku co najmniej 0,3 m) był także jego przekrój poziomy (widoczny jako ślad po spalonym słupie). Od S i od W do dołu tego przylegały pozostałości jednej lub

Ryc. 24. Zajaczki, st. 1. Ogólny widok wału starożytnego (Faza 1B) z poziomem jego usypania oraz przekopem korytarza bramnego (widok od południowego wschodu) oraz przekrój przez wał wczesnośredniowieczny z Fazy 2G i ślady pożaru z Fazy 2H (fot. D. Wach)

kilku pionowo (z pewnym przesunięciem w poziomie) na sobie leżących, krótkich (do 0,3 m długości i około 0,1 m szerokości) fragmentów spalonych belek lub bierwion 100, które mogły być niższym elementami wyżej leżącego ciemnego pasa ziemi i belki 52.

Na stropie opisanej wyżej warstwy 93B znajdowała się (zalegająca poziomo w ścianie S, a nachylona w ścianie W Wykopu 1) ciemna szaro-brązowa warstwa spalonej bądź rozłożonej roślinności, faszyn? 101, o miąższości do 0,15 m. Być może jest to relikt jakiegoś rodzaju wzmacnienia nasypu narożnika wału. Powyżej tej warstwy spoczywał kompleks brązowo-żółtych piaszczystych, jasnych warstw 93 (prawdopodobnie stanowiących wypełnisko dużego wkopu pod potężny dół posłupowy 198). Warstwa ta miała do 0,5 m miąższości. W warstwy 93 wkopany był bardzo duży słup 198 (z ciemnoszarym, piaszczystym, wysyconym drobinami węgla drzewnego wypełniskiem 52). W przekroju pionowym obiekt ten miał kształt cylindryczno-workowy, co najmniej 0,5 m średnicy, 0,45 m głębokości, pionowe ściany i nieregularnie płaskie dno. Leżała poniżej ciemnej ziemi i reliktów spalonych belek 16.

Pozostałością zapewne drewnianych konstrukcji stanowiących umacniających stropowe partie narożnika SW (wału i bramy) była warstwa spalenizny i ślady czterech spalonych belek 16. Zalegały one w jednej, horyzontalnej płaszczyźnie, odległe od siebie o 0,2-0,25 m. Miał średnicę w przybliżeniu 0,15 m. Belki te leżały poprzecznie do osi dłuższej korytarza bramnego, na stropie wypełnisk dołu narożnego 198 i - podobnie jak inne warstwy tego narożnika - były nachylone ku wnętrzowi korytarza bramy. Widoczna

na poziomie spalonych belek i utożsamiona z nimi stratygraficznie szara warstwa stokowa, widoczna po obu stronach bramy, wyznaczała zapewne poziom tworzenia tej konstrukcji.

Strop wału tworzyła jasna, piaszczysta warstwa 15, o miąższości od kilkunastu cm do 0,3-0,4 m. W swej objętości zawierała ona różnej wielkości kamienie 11. Rozpoznano ją po obu stronach korytarza bramnego, przy czym po jego N stronie w ścianie N wykopu widać, że pokrywała zarówno zewnętrzny jak i wewnętrzny stok wału.

W rejonie wewnętrznego stoku wału (po N stronie korytarza bramnego), w jego środkowej i dolnej partii (na odcinku niemal 5 m) zalegała gruba na 0,3-0,4 m warstwa piaszczysto-żwirowej ziemi 29 z pojedynczymi (także dużymi) kamieniami. Prawdopodobnie powstała ona jako zsuw części stoku wału lub celowe nadsypanie stoku wału w tym miejscu. Na warstwę 29 od strony majdanu i częściowo na stoku wewnętrznym wału nachodziła warstwa bardzo ciemnej szaro-brązowej i miejscami brązowej, piaszczystej ziemi 35 (sprawiającej wrażenie, że jest pozostałością rozłożonego drewna), która bardziej ku S i E leżała bezpośrednio nad i między kamieniami starszego płaszczu kamiennego 36. Miała ona do 0,2 m miąższości i widoczna była w pasie około 4 m, w całej szerokości Wykopu 1. Znaleziono w niej liczne fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej, co sugeruje, iż mogła zakumulować się jako poziom użytkowy.

Kolejną przebudową, reperacją lub ulepszeniem konstrukcji stoku wewnętrznego wału w zachodniej części grodziska było ułożenie (mniej więcej w tym samym miejscu, co wcześniejszy płaszcz kamienny 36) warstwy kolejnego płaszczu kamiennego (3). Stanowił on zwarty depozyt ściśle lecz nieregularnie ułożonych kamieni różnej wielkości (średnicy 5-30 cm), częściowo (wskutek późniejszego pożaru) przepalonej. Rozciągał się on w dół stoku od krawędzi wyjścia korytarza bramnego aż po majdan, na odcinku około 5 m. Przylegał i sięgał do drewnianych konstrukcji (wcięcie 17 pod konstrukcję 6), ulokowanych na tymże stoku (na N od korytarza bramnego). Między kamieniami 3 i na nich tkwiły relikty spalonych później drewnianych elementów (konstrukcji pomostów dookolnych ?) - belki 9 i 30.

Zapewne w ramach tej samej akcji ostatecznego formowania stoku wewnętrznego wspomnianego wału w jego górnej partii wykonano wcięcie widoczne w N ścianie Wykopu 1 na odcinku 2,4 m. W planie stropu obiekt miał częściowo trójkątny (wychodził poza N ścianę wykopu) kształt dna; miał poziome dno i pionową ścianę W. Wkopany został w warstwę wału 7 i 15, a wypełniony spalenizną i fragmentami spalonego drewna 6. Wypełnisko to stanowi - jak się wydaje - pozostałość po drewnianych konstrukcjach ewentualnego pomostu dookolnego (co sugeruje

płaskie dno wkopu 17) lub skrzyni. Tworzyło mały obszar przepalonej na czarno, jednolitej ziemi piaszczystej z fragmentami spalonego drewna. Miało miąższość do 0,45 m.

Nieco niżej, w środkowej części wewnętrznego stoku wału, zachowały się liczne fragmenty spalonych (w późniejszej fazie) belek 9 i 30. Część z nich leżała równolegle do siebie i (najczęściej) w przybliżeniu równolegle do osi wału. Belki 9 mogły pochodzić z pionowej (przewróconej ku E) ściany drewnianej, usypanej w połowie stoku. Belki 30, pojedynczo i w grupach leżały w całej szerokości wykopu, także na przedłużeniu korytarza bramnego. Między reliktami spalonych konstrukcji drewnianych 6 a reliktami spalonej ściany 9 znajdował się depozyt przepalonej ziemi szaro-brązowej 14 o miąższości 0,1 m. W tym samym obszarze, ponad tym depozycie, leżała piaszczysta lokalna warstwa 18 - płat szaro-brązowej i brązowo-żółtej piaszczystej ziemi o miąższości do 0,35 m - wypełnisko między dwiema strukturami drewnianymi konstrukcji na stoku wału: pomostu 6 i pionowej ściany 9. Zapewne jego częścią był też lokalny depozyt sypkiej, piaszczystej ziemi nr 8.

Jednocześnie - jak się wydaje - z sypaniem nowego, większego wału w zachodniej części grodziska, wznoszeniem różnorakich konstrukcji na jego stokachewnętrznych (pomosty i ściany drewniane) oraz licowaniem tych stoków płaszczami kamiennymi, w strefie przejścia przez wał konstruowano korytarz bramny z być może flankującymi go pionowymi ścianami i opisanymi wcześniej konstrukcjami narożników bramy i wału zarazem. Pierwszą warstwą w tej fazie w korytarzu bramnym było usypanie na podłożu warstwy pożarowiskowej 23, niwelacyjnej warstwy 81 o miąższości około 0,2 m, która widoczna była w pasie korytarza na odcinku 3,4 m. Ich przedłużeniem - w obszarze krawędzi zewnętrznej korytarza bramnego i jego przejścia w zewnętrzny stok grodziska - był kompleks piaszczystych warstw 114 - cienkich warstw niwelacyjnych lub zsuwów z obu stron wału w czasie użytkowania przejścia bramnego. Łącznie miały one miąższość do 0,45 m.

W tym samym obszarze przejścia korytarza bramy w krawędzi stoku grodziska, powyżej warstw 114, znajdował się także cienki (do 0,1 m miąższości), piaszczysty płat przepalonej ziemi jasnoszarej piaszczysto-gliniastej 113.

Ostatnią warstwą niwelacyjną w korytarzu bramnym była lokalna warstwa piaszczysta 90, z przestrzenią między dwoma głównymi spalonymi belkami ściany północnej i południowej bramy. Warstwa ta (miąższości do 0,2 m) leżała w płytkim zagłębiu między nimi i tworzyła nieregularny pas o szerokości do 1,5 m. Częściowo przykrywała warstwę 81, a od W zachodziła na nią warstwa 106. Wspomniane spalone belki północnej ściany bramy to: długi fragment belki 79 (o zachowanej długości 1,8 m i szerokości

około 0,12 m) oraz krótsze, mniej więcej równolegle do belki 79 fragmenty spalonych belek 84 i 87. Wszystkie one były - jak się wydaje - zachowanymi po pożarze częściami poziomo leżących na sobie elementów konstrukcyjnych tworzących ścianę bramy. Podobnie, po stronie południowej korytarza bramnego ścianę bramy tworzyły belki 80, 88 i 89.

Reliktami konstrukcji podłogi drewnianej lub (co bardziej prawdopodobne) ściany z pionowych elementów w S ścianie korytarza bramy, było kilka nachodzących częściowo na siebie, spalonych belek (nr 83 i 86) - poprzecznych do osi przejścia bramnego grodziska i do równoległych do tej osi belek 80 i 88. Mieli one długość co najmniej 0,4 m, szerokość około 0,1-0,12 m i grubość kilku cm. Prawdopodobnie stanowiły fragment drewnianej ściany i przewróciły się do wnętrza bramy po jej spaleniu.

Z zachowanych nawarstwień i spalonych elementów drewnianych konstrukcji ścian wynika, że korytarz bramny wczesnośredniowiecznego grodu w Zajączkach, st. 1 miał 2,2 m szerokości i 8 m długości. Narożniki wału i bramy wzmacnione były potężnymi słupami i poziomami i ścianami faszynowymi.

Ostatnim poziomem użytkowym w przestrzeni bramy grodziska była lokalna warstwa 106 – odpowiada ona zapewne czasowo funkcjonowaniu głównych belek 79 i 80 ze ścian bramy grodu. Częściowo popiołowa, ciemnoszara, piaszczysta ziemia - tworzyła płat (miąższości do kilkunastu cm) o wydłużonym kształcie, wykraczający poza W granice wykopu.

Faza 2H - nawarstwienia związane z pożarem i zniszczeniem konstrukcji grodu

Śladem gwałtownego pożaru – spalenia drewnianej konstrukcji bramy - była lokalna warstwa przepalonej na różne kolory ziemi piaszczystej 68, o miąższości do kilkunastu cm, zachowana w środkowej części korytarza bramnego; zalegała ona nad i między spalonymi belkami 83, 86, 88 i 89 (ryc. 25).

W obszarze przejścia korytarza bramnego w krawędzi stoku zewnętrznego wału leżał jasny, lokalny depozyt ciemnożółtawo-brązowej, piaszczystej ziemi 105 (o miąższości do 0,2 m) - prawdopodobnie podestrukcyjna warstwa zsuwowa ze ściany wału. Na jej stropie i częściowo w jej objętości znajdowały się kamienie 53 (o średnicy 0,2 -0,35 m), tworzące nieregularne skupisko. Nieregularnie rozrzucone w korytarzu bramnym grodziska, pochodziły prawdopodobnie (przed zsunięciem) z ewentualnych stropowych umocnień skraju wału i bramy w ich narożnikowych partiach.

Bardzo wyraźną warstwą podestrukcyjną w obrębie całego korytarza bramnego była wyrazista,

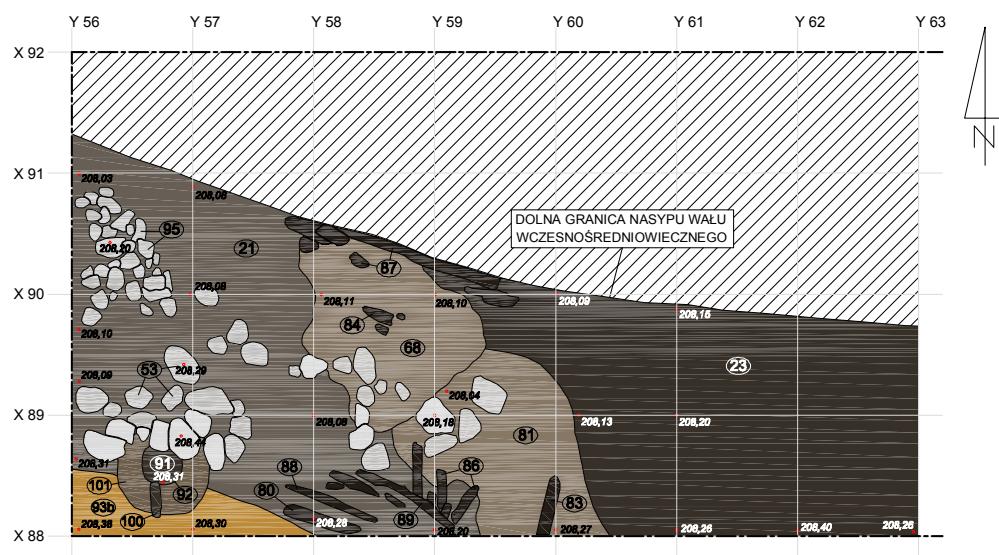
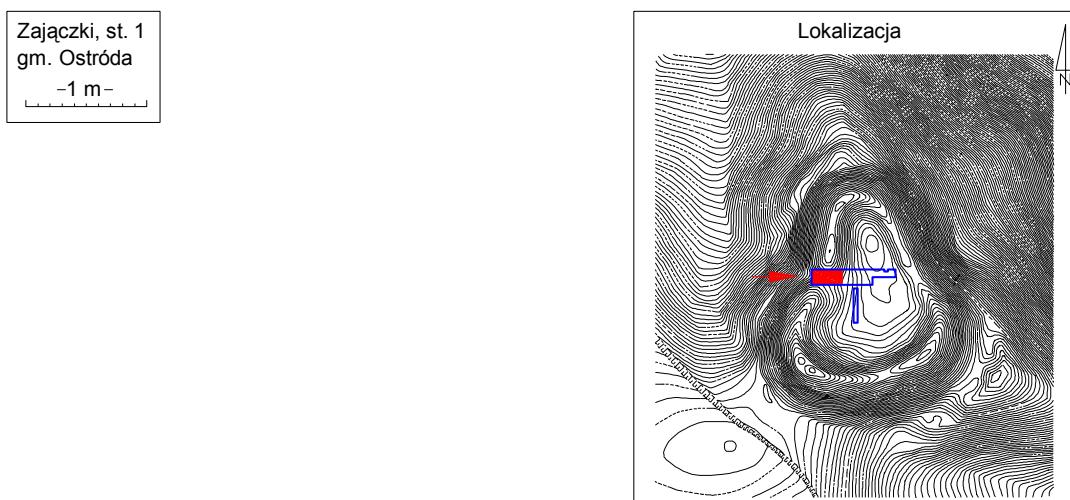
gruba na co najmniej 0,2 m, warstwa ciemnoszarej, przepalonej ziemi 21 - pozostałość po spalonych i rozłożonych elementach drewnianych jego konstrukcji. Płynnie przechodziła ona w spaleniskową warstwę 4 z wewnętrznego stoku wału. Na stropie warstwy 21, w jego płytkim, lokalnym zagłębiu 26, leżały zsuwowe depozyty ziemi piaszczystej 24 i 25. Na stropie warstwy 21 znajdowały się także nieregularnie skupione kamienie 20. Pochodziły one zapewne (były zsunięte) ze skraju wału w narożnikowych partiach bramy (z warstwy 15 - zawierającej takie kamienie). Skupisko to tworzyło rzad średniej wielkości kamieni o średnicy do 0,15 m, układający się w pas o długości ok. 1,60 m i szerokości do 0,70 m. Kamienie 20 oraz leżącą niżej warstwę 21 przykrywała w obszarze dawnego korytarza bramnego warstwa 12 - zakumulowany konglomerat spalonych i rozłożonych elementów konstrukcji bramy grodziska i kolejnych zsuwów ziemi z wału. Tworzyła ona pas ciemnej ziemi, który od E łączył się z ciemną, przepaloną ziemią 4 z wewnętrznego stoku wału.

W obszarze zboczyewnętrznych grodziska śladem pożaru i destrukcji drewnianych umocnień i konstrukcji była gruba (miąższości około 0,2 m), bardzo wyrazista, przepalone i wysycona drobinami węgli drzewnych oraz ich fragmentami warstwa spalenizny 4 i 10, tworząca obszar ciemnej ziemi leżący nad i między kamieniami 3 na zewnętrznym E stoku wału grodziska na Wykopie 1 i częściowo na N skraju obszaru Wykopu 2. Śladami pożaru w tej części grodziska były oczywiście także opisane wcześniej spalone elementy drewniane stanowiące jednak stratygraficznie elementy konstrukcji z Fazy 2G (ryc. 26).

Faza 3 - nawarstwienia związane z ewentualną aktywnością ludzką po zniszczeniu grodu

W obrębie dolnej partii stoku wewnętrznego wału z części zachodniej grodziska leżał lokalny depozyt sypkiej, próchniczej ziemi 5, wypełniającej nieregularne zagłębienie w spaleniznach 4, a pod podhumusową warstwą 2. Warstwa podhumusowa pokrywająca całą przestrzeń grodziska zawierała świadectwa epizodycznego przebywania i ewentualnej aktywności ludzkiej na grodzisku. Warstwa podhumusowa 27 tworzyła pas niejednorodnej, luźnej, szarej ziemi pylastej, układający się poprzecznie w stosunku do osi dłuższej Wykopu 2. Przykrywała (od N) skraj ciemnej warstwy 4 (pożarowiskowej) z Wykopu 1.

Ostatnim wydarzeniem na terenie grodziska było utworzenie się warstwy współczesnego humusu 1, który pokrywa całą powierzchnię grodziska.

Ryc. 25. Zajączki, st. 1. Warstwy pożarowe i relikty destrukcji belek ścian korytarza bramy i południowo-zachodniego narożnika wału wczesnośredniowiecznego (oprac. D. Wach i R. Solecki)

Tabela 1. Katalog warstw z opisem poszczególnych jednostek stratygraficznych grodziska w Zajaczkach, st. 1 (oprac. D. Wach)

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa w skali Munsella	Pozyция stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
1		1	Całe stanowisko	Faza 3. Humus - leśny, bardzo próchniczny	10YR4/2	0	2, 12, 27
2		1	X=88-92; Y=69-72	Faza 3. Warstwa podhumusowa; miąższość do 0,2 m; na całej powierzchni wału i części majdanu; szaro-brązowy sypki piasek	10YR 5/2	1	4, 3,12, 15
3		1	X=88-92; Y=63-72	Faza 2G. Warstwa kamieni oblicowująca i wzmacniająca powierzchnię wału od strony majdanu; pokład ścieśle lecz nieregularnie ułożonych kamieni różnej wielkości (śr. 5-30 cm), częściowo przepalonej, leżąca na wewnętrznym stoku zachodniego wału grodziska; rozcinała się od linii przejścia korytarza bramnego w majdan; przylegała i sięgała do drewnianych konstrukcji (wcięcie 17 pod konstrukcję 6), ulokowanych na tymże stoku; w niej ulokowane były relikty spalonej drewnianych elementów (konstrukcji pomostów dookołnych?) - spalone belki 9 i 30		4	35
4		1, 2	X=89,20-91,40; Y=56-67,20	Faza 2H. Warstwa spalenizny z destrukcją drewnianych konstrukcji z obszaru wału młodziej (wcześnośredniowiecznej) fazy funkcjonowania grodu; obszar ciemnej ziemi leżący nad i między kamieniami 3, na wewnętrznym stoku zachodniego wału grodziska i częściowo na N skraju obszaru Wykopu 2; miąższość co najmniej 0,2 m; przepalone ziemia wysycona drobinami węgli drzewnych i pyłem węglowym; w jej objętości i pod nią leżały fragmenty spalonej belek 30	10Y 2/1	1,5, 27	3, 30, 31
5		1	X=90,9 -92; Y=66,2- 69,5	Faza 3. Warstwa sypkiej, próchniczej ziemi wypełniająca nieregularne zagłębie w spaleniznach 4; miąższość 0,25-0,45 m; sypka ziemia w dolnej partii wewnętrznego stoku wału	10YR 3/2	1,2	4,8,3
6		1	X=91,32-92; Y=61,84-64,2	Faza 2G. Spalone belki i spalenizna - pozostałości drewnianych konstrukcji (pomostu dookołnego lub skrzyni) z obiektem 17, w górnej części stoku wewnętrznego wału grodziska; tworzyły mały obszar przepalonej, jednolitej ziemi pylasto-piaszczystej z fragmentami spalonego drewna; miąższość do 0,45 m	10YR 2/1	2, 1	7
7		1	X=89,64-92; Y=56-62,1	Faza 2G. Kompleks warstw piaszczystych i pylasto-piaszczystych, tworzących główny nasyp wału na N od korytarza bramnego; widoczne na odcinku 6 m; miąższość do 1,8 m	10YR 5/6	15, 17, 6	21, 154, 143
8		1	X=90,55-92; Y=65,6-67,2	Faza 2G. Prawdopodobnie część piaszczystej warstwy 18 ze środkowej partii wewnętrznego stoku zachodniego wału grodziska; jasny obszar sypkiej, piaszczystej ziemi przy N ścianie wykopu; o E przecięty zagłębiem z młodszą warstwą 5	10YR 6/2	18, 5, 2	30, 9
9		1	X=91,12-91,32; Y=65,10-65,30	Faza 2G. Liczne fragmenty spalonej belek z obszaru wewnętrznego stoku zachodniego wału grodziska, zaczynające się od krawędzi wyjścia korytarza bramnego w przestrzeni stoku wału; część leżała równolegle do siebie i (najczęściej) w przybliżeniu równolegle do osi wału; część z nich mogła pochodzić z pionowej (przewróconej ku E) ściany, usytuowanej w połowie stoku (belki 9 widoczne w ścianie N Wykopu 1); miały zazwyczaj orientację S-N i S-SW / N-NE	10YR 2/1	18, 10,4	Jan-00
10		1	X=90,60-91,72; Y=64,78-66,02	Faza 2H. Lokalny, wypukły depozyt bardzo ciemnej szarej, przepalonej częściowo ziemi - pozostałość po spalonej i przemieszanych elementach konstrukcji drewnianej, ewentualnej, pionowej ściany 9 (spalone belki 9 i 30/3, 4, 5), ze środkowej części stoku wewnętrznego wału W grodziska	5YR 3/1	5, 2	9
11		1	X=90,75-92; Y=56,7-57,85	Faza 2G. Duże kamienie widoczne w górnej części stoku zewnętrznego wału grodziska (od W); w przybliżeniu układły się na osi N-S na zewnątrz od prawdopodobnego wzmocnienia słupowo-faszynowego zbocza wału (patrz opisy jednostek 134 i 135)		15, 1	2, 7
12		1	X=88-91,4; Y=56-62	Faza 2H. Warstwa powstała w wyniku zniszczenia spalonej i rozłożonych elementów konstrukcji bramy grodziska i ziemi zsuniętej z wału w obszarze korytarza bramnego; pas ziemi piaszczystej szer. 1,75 m, o E łączył się z ciemną, przepaloną ziemią 4 z wewnętrznego stoku wału	10YR 3/2	2	7, 15
13		1	X=89,86-90,98; Y=62,5-63,5	Faza 2G. Skupisko kamieni na wewnętrznym stoku zachodniego wału grodziska; znajdowało się nieco na S od ciemnego płatu przepalonej ziemi 14, którym było częściowo przykryte		14	29
14		1	X=89,86-91,28; Y=62,57-65,1	Faza 2G. Płat przepalonej ziemi z wewnętrznego stoku wału w zachodniej części grodziska, pomiędzy reliktami „pomostu” 6 a spaloną ścianą belek 9	10YR 3/2	18, 6	13, 29
15		1	X=88-92; Y=56-60,75	Faza 2G. Górnne warstwy nasypu wału wczesnośredniowiecznego; warstwy piaszczyste (z różnej wielkości kamieniami 11 w swej objętości); przykrywały częściowo niższe warstwy jądra wału (warstwy 7)	10YR 5/6	1, 2, 12	11, 7, 15

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa w skali Munsella	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
16	17	1	X=88-88,8; Y=56-57,1	Faza 2G. Spalenizna i belki poprzeczne do osi dłuższej korytarza bramnego – konstrukcja z górnej części narożnika SW bramy - ślady czterech spalonej belek widocznych w S ścianie wykopu; widoczne były w jednej, horyzontalnej płaszczyźnie, odległe od siebie o 0,2-0,25 m; miały średnicę ok. 0,15 m; widoczna na ich poziomie stokowa warstwa (po obu stronach bramy) wyznacza zapewne poziom tworzenia tej konstrukcji	10YR 5/6	15, 2	52, 51, 93
17		1	X=91,32-92; Y=61,84-64,2	Faza 2G. Prawdopodobnie wkop pod konstrukcję drewnianego pomostu dookolnego w zachodniej partii wału (po N stronie korytarza bramnego); tworzyło go wcięcie w górnej części stoku wewnętrznego wału; w planie stropu trójkątny (wychodził poza N ścianę wykopu); dno poziome, ściana W pionowa; wkopany w warstwę wału 7 i 15; wypełniony spalenizną i fragmentami spalonego drewna 6		6	15, 7
18		1	X=91,2-92; Y=63,15-65,65	Faza 2G. Piaszczysta warstwa ze środkowej partii stoku wewnętrznego wału w zachodniej części grodziska; depozyt jasnej, piaszczystej ziemi o miąższości do 0,35 m - zapewne perwotnie wypełnińska przestrzeń między dwoma strukturami drewnianymi konstrukcji stoku wału: „pomost” 6 i pionowej ściany 9	10YR 5/2; 10YR 6/8; 10YR 3/2	6, 2	14, 8, 30
19	44	1	X=90,6-91,3; Y=73,3-74,1	Faza 2D. Skupisko dużych fragmentów ceramiki; górne wypełnisko jamy 44	7,5YR 5/6	28, 3	41
20		1	X=89,40-90,04; Y=56-57,9	Faza 2H. Nieregularne skupisko kamieni w korytarzu bramnym grodziska; pochodziły zapewne ze stropowej warstwy 15 (zawierającej takie kamienie); zsunęły się zapewne ze skraju wału w narożnikowych partiach bramy; tworzyły rzad średniej wielkości kamieni (o śr. do 0,15 m), układający się w pas o dł. ok. 1,9 m i szer. do 0,70 m		12	21
21		1	X=88-92; Y=56-63	Faza 2H. Podestrukcyjna warstwa przepalonej ziemi z obszaru korytarza bramnego grodziska; pozostałość po spalonej i rozłożonych elementach drewnianych jego konstrukcji; płynnie przechodząca w spaleniskową warstwę 4 w wewnętrznego stoku wału	10YR 4/1	12, 20	53, 15, 50
22		1	X=88-89; Y=56,9-59,9	Faza 2G. Pas rozdrobnionej (małe, luźne grudki w objętości szarej, jednorodnej ziemi) polepy; widoczny na stoku wału, w S ścianie przejścia bramnego, na odcinku ok 2 m; prawdopodobnie pozostałość wylepienia ściany korytarza bramy	5YR 5/6; 7,5YR 5/1	2	49, 50, 51
23		1	X=88-90; Y=56-63,7	Faza 2F. Warstwa z wnętrza korytarza bramnego grodziska; piaszczysta ziemia wysycona drobinami węgli drzewnych; leżała pod popiołami i spalonymi belkami ścian bramy	10YR 2/1	86,88,89,81, 21, 90	107
24	26	1	X=89,80; Y=59,20	Faza 2H. Zsuwy podestrukcyjne w korytarzu bramnym; płat leżący w płytym na kilka cm zagłębiu terenu; kolisty kształtu o śr. 0,15-0,18 m	10YR 3/3	12	25, 26
25	26	1	X=99,80; Y=53,20	Faza 2H. Zsuwy podestrukcyjne na stropie warstwy 21 w korytarzu bramnym; nieregularne koło o śr. ok. 0,5 m	10YR 3/2	12	26
26		1	X=89,84-90,06; Y=58,06-58,30	Faza 2H. Płytkie zagłębienie w warstwie 21 widoczne w obszarze przejścia bramnego	10YR 3/3	24, 25	21
27		2	X=81-84,20; Y=67-68	Faza 3. Pas ziemi pylastrej, luźnej, układający się poprzecznie w stosunku do osi dłuższej wykopu w jego połowie; przykrywała od N skraj warstwy 4 (pożarowiskowej), a od S podobną warstwę 32; w swej objętości zawierała pojedyncze kamienie	10YR 4/1; 10YR 3/1	1	1, 4, 31, 32
28		1	X=88-92; Y=67,6-75	Faza 2E. Piaszczysta ziemia z E części wykopu (obszar końca stoku i wnętrze grodziska); częściowo przepalone i zmieszana z późniejszymi nawarstwieniami; rozpościerała się w pasie o szer. 9 m; miała miąższość do 0,25 m	10YR 6/3; 10YR 4/1	36, 42, 3, 4, 2	33, 19, 34,
29		1	X=89,25-92; Y=62-67	Faza 2G. Gruba warstwa piaszczysto-żwirowej ziemi z pojedynczymi (także dużymi) kamieniami, tworząca fragment stoku wewnętrznego wału grodziska; prawdopodobny zsuw części stoku wału lub celowe nadspananie stoku wału w tym miejscu; leżała pod spalonymi belkami 30 oraz warstwą spalenizny 4; przykrywała obiekty z fazy 2D; częściowo na stoku tej warstwy widoczne była warstwa 35 (rozłożone drewno faszy? i ślady późniejszych konstrukcji wału (wkop 17 pod drewniane konstrukcje 6)	10YR 6/4	30, 4, 14	54
30		1	X=88-92; Y=63,2-66,95	Faza 2G. Liczne fragmenty spalonej belek z obszaru stoku wewnętrznego wału, leżące w obszarze krawędzi wyjścia korytarza bramnego w przestrzeni stoku wału i na tym stoku; część leżała równolegle do siebie i (najczęściej) w przybliżeniu równolegle do osi wału; część z nich mogła pochodzić z pionowej (przewrócone) ku E) ściany usytuowanej w połowie stoku (belki 9 widoczne w ścianie N Wykopu 1)	10YR 2/1	4	3

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa w skali Munsella	Pozycja stratygraficzna Poniżej	Pozycja stratygraficzna Powyżej
31		2	X=84-87; Y=67-68	Faza 2E. Piaszczysta ziemia z ciemniejszymi przebarwieniami (z wyższej w-wy spalenizny); znajdowała się w N końcu wykopu, w dolnej partii wewnętrznego stoku wału; w jej obrębie znajdowały się kamienie (odpowiadające kamieniom 36 z Wykopu 1); odpowiada prawdopodobnie warstwie 28 z Wykopu 1	10YR 4/3; 2,5Y 4/1	36, 37, 4, 27	38calec
32		2	X=78-80,3; Y=67-68	Faza 2E. Piaszczysta, niejednorodna ziemia; widoczna w S części wykopu, w obszarze wnętrza grodziska; od N graniczyła z pasem ziemi 27, który ją przykrywał i rozdzielał od późniejszej warstwy 4	10YR 4/1; 10YR 3/1; 10YR 7/3	27, 1	37
33		1	X=90-92; Y=70-73,85	Faza 2D. Górnego wypełnisko jamy 44 z E końca wykopu (obszar E partii wnętrza grodziska); próchniczna, sypka ziemia; leżała częściowo pod przemieszaną jasną ziemią 28, a częściowo pod spągiem warstwy 4 z kamieniami 42; zawierała liczne fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej (skupiska 19, 34 i 65)	10YR 3/4	28, 42, 4	19, 34, 65, 41, 44
34		1	X=90-92; Y=74,94	Faza 2D. Skupisko fragmentów ceramiki ze stropu wypełnisk jamy 44, z E końca wykopu; leżało w objętości warstwy 33; odpowiada mu także skupisko ceramiki 65 i 19		33 42,	41
35		1	X=88-91,8; Y=65,56-72	Faza 2G. Pozostałość akumulacji materii organicznej nad płaszczem kamiennym 36 i zsuwanym piaszczystym 29 z wału lub relikt rozłożonych konstrukcji drewnianych (faszyn?) z ewentualnego płaszcza drewniano-ziemnego pokrywającego wcześniejszy płaszcz kamienny 36 i kamienie 42; znaleziono w tej warstwie liczne fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej; warstwa piaszczystej ziemi; miała do 0,2 m miąższości i widoczna była w pasie ok. 4 m, w całej zeroości wykopu	10YR 3/2	3	36
36		1	X=88-91,9; Y=65,7-69,9	Faza 2E. Niższa warstwa płaszcza kamiennego leżąca na wewnętrznym stoku wału grodziska w jego W części; leżała pod warstwą ziemi 35 (która wypełniała też przestrzeń między kamieniami), a od W także bezpośrednio pod kamieniami późniejszego płaszcza kamiennego 3		35, 3, 4, 29	28
37		2	X=78,5-84,2; Y=67-68	Faza 2E. Warstwa przepalonej, niejednorodnej ziemi piaszczystej leżącej w obrębie obszaru majdanu grodziska; miała od 5 do 7 cm miąższości	10YR 5/8; 10YR 5/1; 10YR 4/2	32, 27	31, 38calec
38calec		2	X=78-87; Y=67-68	Calec; jasna, jednorodna, piaszczysta ziemia; widoczny w obrębie majdanu grodziska na całej długości Wykopu 2	10YR 6/4	31, 27	99calec
39		1	X=89-90,45; Y=63,8-65,4	Faza 2D. Wypełnisko górne jamy 40; przepalone ziemia piaszczysta, w stropie wysycona drobinami węgli drzewnych; częściowo w jej W partii i w centrum w objętości warstwy leżały kamienie 62	10YR 2/1; 10YR 4/1	62, 29	69, 40
40		1	X=88,7-90,6; Y=63,4-64,9	Faza 2D. Duża jama leżąca tuż na zewnętrznych krawędzi „progu” wyjścia w przestrzeń majdanu grodziska; na obszarze podnóża stoku wału; owalny (1,5-2 m śr. i 1,3 m gł.) obiekt o pionowych ścianach i płaskim dnie. Wypełniony warstwą piaszczystą 39 z kamieniami 62 w całej objętości i częściowo wyżej (te mogły pochodzić z późniejszego płaszcza kamiennego 36). Od NW i N na jame częściowo zachodził jasny zsuw piaszczysty 29 z wału wczesnośredniowiecznego. Wkopana była w stok skarpy utworzonej od N przez piaszczystą żwirową warstwę 43.		69, 39, 62, 29	43
41	44, 85	1	X=90-92; Y=73,8-76	Faza 2D. Wypełnisko zagłębia 44 i 85 w E części Wykopu 1; piaszczysto-pylasta ziemia z dodatkiem drobin pyłu polepowego; w warstwie tej oraz w przykrywającej ją warstwie 33 znajdowały się liczne fragmenty ceramiki (skupiska 19, 34 i 65)	10YR 4/3	34, 65, 19, 33	44, 85
42		1	X=89,85-92; Y=71,2-76	Faza 2E. Luźne skupiska częściowo przepałonych kamieni (wielkości od 5 cm do 0,35 m), znajdujące się w obrębie majdanu grodziska od strony stoku wewnętrznego wału; od E leżały na przedłużeniu zwartej depozytu kamieni niższych 36 (z którymi są pewnie tożsame lub pełniły podobną funkcję)		35, 2	28, 33
43		1	X=90-92; Y=63,3-67	Faza 2C. Warstwa bardzo jasnego piasku i żwiru; przy N ścianie wykopu, u podnóża wewnętrznego stoku wału grodziska; tworzyła poziom, w który wkopane były jamy 40 i dół posłupowy 56	10YR 6/4	54, 62, 29	183, 99calec
44		1	X=90-92; Y=73,8-76	Faza 2D. Jama nieckowata z dodatkowym obiektem cylindrycznym 85 w centrum dna; znajdowała się w E części wykopu (blisko wschodniego wału grodziska); wypełniona była warstwami ziemi 41 i 33, w obrębie których i na których stropie leżały liczne fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej (skupiska 19, 34 i 65); miała 2 m dł. (częściowo wychodziła poza N ścianę wykopu) i 0,4 m gł.		28, 2	129, 95, 94
45	46	1	X=91,15-91,7; Y=67,7-68,25	Faza 2D. Wypełnisko dolu posłupowego 46; ziemia piaszczysta, wysycona drobinami węgli drzewnych i pyłem węglowym	10YR 2/1	4	46

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa w skali Munsella	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
46		1	X=91,15-91,7; Y=67,7-68,25	Faza 2D. Duży cylindryczny dół posłupowy (wypełnisko 45), przy N ścianie Wykopu 1, na skraju podnóża wewnętrznego stoku wału grodziska; wypełniony przepaloną ziemią 45; ovalny o śr. do 0,54 m i gł. do 0,3 m; ściany pionowe, dno płaskie; wkopany w warstwę 98		45, 4	98, 43
47	59	1	X=90-92; Y=77,25-78	Faza 2C. Wypełnisko zagłębiazenia przywałowego 59; ziemia piaszczysto-próchnicza	10YR 4/2	2	59, 48
48	103	1	X=90,94-92; Y=75,7-77,4	Faza 1A. Kompleks warstw piaszczystych i żwirowych z kamieniami, tworzący wypełnisko jamy 103 z wczesnej epoki żelaza; górne wypełnisko stanowiła jednorodna ziemia piaszczysta z nielicznymi kamykami	10YR 4/1	59, 47	103
49		1	X=88-88,64; Y=58,4-59,6	Faza 2G. Mały (do około 1 m średnicy), lokalny płat (zsuw?) piaszczystej ziemi, na południowej ścianie wału w przejściu bramnym; miąższość ok. 0,1-0,15 m	2,5Y 5/4; 10YR 5/3	22, 15	50
50		1	X=88-89,3; Y=56-60,3	Faza 2G. Pas ziemi w S ścianie skarpy przejścia bramnego grodziska; relikt słabo zachowanej pionowej ściany (obecność drobin węgli drzewnych), ograniczającej piaszczyste jądro wału; wcinał się w piaszczystą ścianę skarpy wału	10YR 4/1	49	51, 70
51		1	X=88-88,65; Y=56,7-58,75	Faza 2G. Jasna, dość jednorodna, piaszczysta ziemia ze skarpy S części bramnej grodziska; stanowiła część jądra wału; dolne partie (widoczne w profilu S) zagłębienie osiągające dodatkowe głębienie do 0,5 m mogły być wypełniskiem ewentualnego bardziej dużego dolu posłupowego; od N wcinał się w nią i przykrywał pas ziemi 50, który stanowił zapewne relikt spalonej części rozłożonej ściany bramy; miąższość do 0,4 m; widoczna na odcinku około 3 m; jej partię W częściowo przykrywał zsuw piaszczysty 49	104R 5/3	50, 22, 49	70
52		1	X=88-88,7; Y=56,4-56,9	Faza 2G. Wypełnisko dużego dolu posłupowego 198 z górnej części narożnika SW wału grodziska; piaszczysta ziemia, wysycona drobinami węgli drzewnych; pas o dł. ok. 0,7 m; w spągu zachowało się jako fragmenty spalonej belki	10YR 3/1; 10YR 2/1	16	198, 93
53		1	X=88,64-91,24; Y=56-59,6	Faza 2H. Nieregularne skupiska różnej wielkości (głównie dużych – średnicy 0,2 - 0,35 m) kamieni w korytarzu bramnym grodziska; pochodziły zapewne (były zsunięte) z ewentualnych stropowych umocnień skraju wału w narożnikowych partach bramy; mogły też być rozsypanymi elementami kamiennych wzmacnień obu narożników		21, 22	105
54		1	X=90,7-92; Y=65,8-67,9	Faza 2D. Warstwa piaszczystej ziemi, tworzącej poziom u podnóża stoku wewnętrznego wału; w warstwie tą wkopane były doły posłupowe 76, 78 i 61; nieregularnie podłużny płat ziemi (wchodziła w N ścianę Wykopu 1) o przebiegu w przybliżeniu równoległym do linii przebiegu wału; szer. do 2 m, miąższość do 0,3 m	10YR 3/1; 10YR 4/1	29, 58, 76, 78	98, 43
55	56	1	X=90,15-90,97; Y=64,7-65,5	Faza 2D. Wypełnisko dołu posłupowego 56; ziemia piaszczysta, przepałona, częściowo popiołowa, z licznymi kamieniami (do 0,15 m średnicy) w swej objętości	10YR 3/1	29	56
56	–	1	X=90,15-90,97; Y=64,7-65,5	Faza 2D. Duży, cylindryczny dół posłupowy (z wypełniskiem 55) z obszaru dolnej partii stoku wewnętrznego E wału grodziska - na przedłużeniu przejścia bramnego; śr. ok. 0,45 m, gł. do 0,6 m, niemal płaskie dno		55	43
57	58	1	X=88,9-90,65; Y=65,25-67,35	Faza 2D. Wypełnisko jamy 58; piaszczysta, przepałona i częściowo popiołowa ziemia z kamieniami różnej wielkości (0,05-0,15 m śr.)	10YR 3/1	36	58
58		1	X=88,9-90,65; Y=65,25-67,35	Faza 2D. Duża (1,25-2 m), płytka (do 0,3 m) jama (z wypełniskiem 57); ovalny w planie stropu obiekt z dolnej części stoku wewnętrznego E wału grodziska, na przedłużeniu przejścia bramnego; od W stykał się z podobnym obiektem 40		57	77, 60, 54
59		1	X=90-92; Y=77-78	Faza 2C. Zagłębienie przywałowe przy wewnętrznym stoku E wału grodziska (E koniec Wykopu 1); wypełniskiem była warstwa 47; obserwowalne na całej szerokości wykopu; miąższość co najmniej 0,5 m; wkopane w wypełniska 48 starożytnej jamy 103		47, 2	48
60	61	1	X=89,55-90,4; Y=67-67,84	Faza 2D. Wypełnisko jamy lub dużego dolu posłupowego 61; piaszczysta ziemia z kamieniami 63 w objętości i spągu	10YR 3/2	58, 28	63, 67, 61
61		1	X=89,55-90,4; Y=67-67,84	Faza 2D. Mała jama lub duży dół posłupowy z obszaru przejścia stoku wewnętrznego zachodniego wału grodziska w majdanie; wypełniona była od dołu: ziemią 67, kamieniami 63 i ziernnym wypełniskiem stropowym 60; miała 0,8 m śr. i do 0,6 m gł.; ściany średnio strome zbiegały się w małe, niemal płaskie dno		67, 63, 60	54, 98

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa w skali Munsella	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
62	40	1	X=88,7-90,6; Y=63,4-64,9	Faza 2D. Wypełnisko jamy 40; kamienie wypełniające strop i wnętrze niższego wypełnika 39; mogą odpowiadać kamieniom niższego płaszczu kamiennego 36		29	39, 69, 40
63	61	1	X=89,55-90,4; Y=67-67,84	Faza 2D. Kamienie leżące w wypełniaku 60 obiektu 61; śr. od 0,05 do 0,20 m		60, 58	67, 61
64		1	X=91-91,2; Y=72,8-73	Faza 3. Małe skupisko fragmentów ceramiki w objętości warstwy 2	7,5YR 5/6	2	28
65		1	X=90,5; Y=74,8	Faza 2D. Skupisko fragmentów ceramiki z wypełnika obiektu 44	7,5YR 5/6	33	41
66		1	X=90,15; Y=73,5	Faza 2E. Skupisko fragmentów ceramiki leżących na stropie warstwy 28	7,5YR 5/6	2	28
67	61	1	X=89,55-90,4; Y=67-67,84	Faza 2D. Wypełnisko niższe jamy lub dołu posłupowego 61; jednorodna, piaszczysto-żwirowa ziemia z małymi kamyczkami; leżała pod kamieniami 63 oraz warstwą 60; w jej objętości znaleziono kilka popękanych (przepałowych) kamieni; prawdopodobnie obsypka dołu posłupowego	10YR 5/4	63, 60	61
68		1	X=88,8-90,15; Y=59-60	Faza 2H. Lokalna warstwa przepalonej ziemi w korytarzu bramnym – ślad spalenia drewnianej konstrukcji bramy; cienka warstwa ziemi piaszczystej, widoczna w obszarze przejścia bramnego grodziska; leżała nad i między spalonymi belkami: 83, 86, 88 i 89	10YR 5/2; 7,5YR 5/8; 2,5Y 7/1; 7,5YR 2,5/1	21, 70	Belki: 83, 86, 88, 89 w. 81, 106
69	40	1	X=88,7-90,3; Y=63,55-64,8	Faza 2D. Przydenne wypełnisko jamy 40; lekko popiolowa, szumusowana, ziemia piaszczysta, leżąca głównie przy ścianie NW jamy, pod kamieniami 62 i górnym wypełniskiem 39	10YR 3/1; 10YR 2/1; 10YR 3/3	39, 62	40
70		1	X=88-89; Y=57,4-60	Faza 2G. Warstwa ze ściany S przejścia bramnego grodziska; ziemia z nielicznymi drobinami węgla, tworząca płaską (obszar w przybliżeniu trójkątnego kształtu) „półkę” przylegającą do S ściany wykopu w pobliżu SW narożnika wykopu; miąższość do 0,5 m	10YR 5/2	51, 21	80
71	72	1	X=90,60-92; Y=71,20-72,30	Faza 2E. Wypełnisko jamy 72; ziemia piaszczystą z drobnymi kamieniami; strop warstwy był częściowo zniszczony przez dół posłupowy 74	10YR 6/2	74, 73	72
72		1	X=90,60-92; Y=71,20-72,30	Faza 2E. Podłużna jama przylegająca do N ściany wykopu i wypłycająca się ku S; od strony W ograniczona kilkunastoma kamieniami; wypełniskiem była piaszczysta ziemia 71 z drobnymi kamieniami; miała co najmniej 1,4 m dł. (wykraczała poza N ścianę Wykopu 1), 1,1 m szer. i ok. 0,2 m gł.		71	28
73	74	1	X=91,60-92; Y=71,55-71,90	Faza 2E. Wypełnisko dołu posłupowego 74; warstwa ciemnej zbitej, piaszczystej ziemi z małymi kamieniami	7,5YR 3/3	42	74
74		1	X=91,60-92; Y=71,55-71,90	Faza 2E. Nieduży (śr. 0,32-0,4 m i gł. do 0,3 m) dół posłupowy przylegający do ściany N wykopu; owalny kształt w planie stropu i cylindryczny przekrój; wypełniony warstwą ciemną, zbitej ziemi 73 z małymi kamieniami		73, 4	71
75	76	1	X=89,16-89,45; Y=65,35-65,68	Faza 2D. Wypełnisko dołu posłupowego 76; niejednorodna, przemieszana ziemia piaszczysta i piaszczysto-żwirowa z kilkoma kamieniami (do 0,1 m średnicy)	10YR 5/1; 10YR 4/1; 10YR 5/3	58	76
76		1	X=89,16-89,45; Y=65,35-65,68	Faza 2D. Dół posłupowy (z wypełniskiem 75); mały, śr. do 0,35 m, okrągły w planie stropu; miał pionowe ściany o 0,5 m gł.; dno U-kształtne; widoczny z poziomu dna jamy 58		75	54
77	78	1	X=89,90-90,22; Y=66,25-66,58	Faza 2D. Wypełnisko dołu posłupowego 78; przemieszana, niejednorodna kolorystycznie ziemia piaszczysta i piaszczysto-żwirowa z kamieniami	7,5 YR 5/6; 10YR 5/1; 10YR 5/3	58	78
78		1	X=89,90-90,22; Y=66,25-66,58	Faza 2D. Dół posłupowy (z wypełniskiem 77); okrągły, o śr. do 0,28 m i gł. do 0,15 m; ściany pionowe, płaskie dno; widoczny z poziomu dna jamy 58		77	54
79		1	X=89,9-90,6; Y=57,8-59,65	Faza 2G. Spalona belka (o zachowanej dł. 1,8 m i szer. 0,12 m), leżąca w linii N ściany przejścia bramnego grodziska; relikt konstrukcji ściany w korytarzu bramy; leżała u podnóża i wzdłuż (równolegle do) pionowej ściany przejścia w wale	10YR 2/1	68, 21	90
80		1	X=88-88,3; Y=57-58,5	Faza 2G. Relikty konstrukcji ściany w korytarzu bramy wyznaczających linię jej S ściany); pozostałości spalonej belki tworzącej układ z podobnymi belkami 88 i 89 (usytuowana była lekko skośnie i wyżej w stosunku do nich i - tak jak one - wykraczała poza S ścianę wykopu); leżała równolegle do (oddalonej o 2,25 m ku N/NE) głównej belki 79, 87 ze ściany N bramy	10YR 2/1	70, 68	81
81		1	X=88-89,6; Y=58,1-61,4	Faza 2G. Warstwa niwelacyjna po pożarze z Fazy 2F w korytarzu bramy	10YR 5/1; 10YR 5/2	90, 68, 70, belki: 83, 86, 88, 89	23

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa w skali Munsella	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
82		1	X=88,7-92; Y=70,5-73,4	Calec; lokalny płat ściślej, gliniastej, jednorodnej ziemi z E końca wykopu	5YR 4/4	111, 128, 98	99 calec
83		1	X=88-88,5; Y=59,85-60,05	Faza 2G. Fragment spalonej belki (patrz też 86) z konstrukcją podłogi drewnianej lub (bardziej prawdopodobne) ściany pionowej w korytarzu bramy grodziska; stercał poprzecznie z S ściany wykopu; usytuowany był poprzecznie do osi dłuższej bramy i belek głównych (79 i 80) wyznaczających jej ściany; miał przebieg po linii S-N; miał co najmniej 0,4 m dł., do 0,1 m szer. i do 5 cm grubości	10YR 2/1	70, 68	81
84		1	X=89,7-89,9; Y=58,45-59	Faza 2G. Relikty konstrukcji ściany N w korytarzu bramy (krótki fragment jednej ze spalonej, głównych belek wyznaczających jej linię); leżał ok. 0,5 m na S od długiej belki 79 (równolegle do niego); miał około 0,3 m dł. i 0,15 m szer.; odpowiada czasowo belece 79 ze ściany N bramy	10YR 2/1	68, 21	90
85	44	1	X=90,4-91,3; Y=74,4-75,3	Faza 2D. Kolisto-ovalny w planie stropu, cylindryczny dół widoczny w dnie jamy 44 (prawdopodobnie część tej jamy); śr. 0,75-0,9 m, gł. do 0,3 m, pionowe ściany i płaskie dno; wypełniskiem w jego stropie była warstwa 41 (z dużej liczby fragmentów ceramiki w całej swej objętości)		41	44
86		1	X=88-88,75; Y=58,85-59,35	Faza 2G. Relikty konstrukcji podłogi drewnianej lub (bardziej prawdopodobne) ściany pionowej w korytarzu bramy; ślady kilku nachodzących częściowo na siebie spalonej belek (patrz też także: 83) - poprzecznych do osi przejścia bramnego grodziska i do równoległych do tej osi śladów spalonej belki 80 i sąsiadniej 88; miały dł. co najmniej 0,4 m, szer. ok. 0,1-0,12 m i grubość kilku cm; prawdopodobnie stanowiły fragment drewnianej ściany i przewróciły się do wnętrza bramy po spaleniu	10YR 2/1	68, 70, 80	81
87		1	X=90,2-90,55; Y=57,8-58,35	Faza 2G. Relikty konstrukcji ściany N w korytarzu bramy (krótki fragment jednej z głównych, spalonej belek wyznaczających linię jej N ściany); orzorientowany był (w przybliżeniu) równolegle do leżącej 0,15 cm ku NE od niego spalonej belki 79, której był częścią lub której odpowiada czasowo; miał 0,15 m dł. i 0,19 m szer., przy kilku cm grubości	10YR 2/1	68, 21	90, 7
88		1	X=88-88,55; Y=57,8-59,2	Faza 2G. Relikty konstrukcji ściany S w korytarzu bramy (główne belki ściany pionowej, wyznaczającej jej linię); krótki fragment spalonego bierwiona lub belki; orzorientowany był w osi SE-NW; tworzył układ z nieco wyżej leżącą, podobną belką 80 (główną, wyznaczającą linię ściany) i - tak jak ona - wykrazał poza S ścianę wykopu; miał 0,6 m długości, do 0,8 m szer. oraz kilka cm grubości	10YR 2/1	68	81
89		1	X=88-88,35; Y=58,8-59,2	Faza 2G. Relikty konstrukcji ściany S w korytarzu bramy (krótki fragment jednej z głównych, spalonej belek wyznaczających linię jej linii); leżał (w przybliżeniu) w osi SE-NW; tworzył układ z podobnymi belkami 80 i 88 (usytuowany był lekko skośnie w stosunku do nich) i - tak jak one - wykrazał poza S ścianę wykopu; miał do 0,4 m dł., 8 cm szer. i do kilku cm grubości	10YR 2/1	68	81
90		1	X=88,4-90,3; Y=57,6-59,2	Faza 2G. Płat warstwy (niwelacyjnej?) w korytarzu bramnym; lokalna warstwa gruboziarnistego piasku w przestrzeni między dwoma głównymi spalonej belkami ściany N (belka 79) i S (belka 80); warstwa ta leżała w płytym zagłębiu między nimi i tworzyła nieregularny pas o szerokości do 1,5 m (od N)	10YR 6/2	68, 106	81, 23
91	92	1	X=88,32-88,58; Y=56,6-56,85	Faza 2G. Wypełnisko dołu postupowego 92, (zachowane tylko częściowo); ziemia piaszczysta z fragmentami spalonego drewna w stropie (wyżej stanowiły one ciemny pas 52, niżej zaś zachowany ślą po spalonym słupie o dł. boku co najmniej 0,3 m)	10YR 2/1	53, 21	92, 101
92		1	X=88,32-88,58; Y=56,6-56,85	Faza 2G. Jeden z dołów postupowych (dolny) wyznaczających na różnych wysokościach SW narożnika bramy grodziska; słabo czytelny - rozpoznany jedynie w przekroju części jego spągu; wypełniony był ziemią 91; w przekroju miał płaskie dno i pionowe ściany; kwadratowy był także jego przekrój poziomy (widoczny jako ślą po spalonym słupie o dł. boku co najmniej 0,3 m)		91	101, 93
93		1	X=88-89; Y=56-57	Faza 2G. Kompleks warstw z narożnika SW bramy grodziska (narożna część nasypu wału); w nie był wkopane były na różnych wysokościach doły postupowe 92 i 198 oraz tkiły w nich, poprzeczne do osi korytarza belki (spalonej) 100 i 16; warstwy te w ścianie N wykopu wyglądają na wypełniska szeregu wków pod duże doły postupowe w warstwach narożnika nasypu wału	10YR 6/8	16, 52, 91, 92,	101
93B		1	X=88-89; Y=56-57	Faza 2G. Niższa część kompleksu warstw z narożnika SW bramy grodziska, z wnętrza nasypu wału w części przybramnej	10YR 6/8	101	70, 90

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa w skali Munsella	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
94	97	1	X=90-91; Y=73-78	Faza 1A. Wypełnisko dużej jamy 97; piaszczysto-żwirowa i żwirowa ziemia z pojedynczymi kamieniami; leżała pod wypełniskiem 95 a nad 96; od E przecięta była przez starożytną jamę 103	10YR 4/3; 10YR 4/2	95, 103	96, 97
95	97	1	X=91-92; Y=74-75,20	Faza 1A. Wypełnisko dużej jamy 97; piaszczysto-żwirowa i żwirowa ziemia; strop zniszczony był od E przez jamę 103, od W przez jamę 128, a w centrum przez jamę 44; leżała nad wypełniskami niższymi 94 i 96	2,5Y 5/6; 2,5Y 3/2	103, 128 44	94, 96
96	97	1	X=91,80-92; Y=73,30-74	Faza 1A. Denne wypełnisko jamy 97; cienka warstwka widoczna przy dnie obiektu, przechodząca na stoku E jamy w grubszą, przemieszaną ziemią	10YR 4/1; 10YR 2,5/1; 10YR 4/2	94, 96	97
97		1	X=91-92; Y=73,3-75,8	Faza 1A. Duża jama starożytna z E części Wykopu 1 - z obszaru, gdzie znajdował się zespół kilku blisko położonych i częściowo się przecinających jam z wcześniejszej epoki żelaza (97, 103, 111, 128 i 131); widoczna przy N ścianie wykopu; jej wypełniska (od dołu patrząc: 96, 94, 95) stanowiły kompleks żwirowych i żwirowo-piaszczystych warstw (miejscowo z kamieniami, a przy dnie ze spalenizną)		96, 94, 95	82, 99
98		1	X=88-92; Y=67,7-71,55	Faza 2C. Niwelacyjna warstwa jednorodnego piasku, z obszaru u podnóża wewnętrznego (E) stoku wału grodziska i jego przejścia w majdan; wypełniała zagłębię po obiekach z fazy poprzedniej i pokrywała leżącą niżej, podobną warstwę ziemi 129; miąższość 0,2-0,25 m; tworzyła pas równoległy do osi wału; widoczna na odcinku ponad 4 m w ścianie N Wykopu 1 i na odcinku 2,3 m w ścianie S	10YR 7/4	28, 72,	129, 54 109, 82
99		1	X=88-92; Y=63-78	Calec; jednorodny piasek w obszarze przejścia obszaru bramy grodziska w majdanie i w całej przestrzeni majdanu	10YR 6/3	128, 109 calec, 82 calec	
100		1	X=88,2-88,6; Y=56,5-56,85	Faza 2G. Pozostałości jednej lub kilku pionowo (z pewnym przesunięciem w poziomie) na sobie leżących, krótkich (do 0,3 m dł. i ok. 0,1 m szer.) spalonych belek lub bierwion z naroźnika SW Wykopu 1 (obszar granicy S bramy grodziska w pobliżu jej końca); mogły być niższym elementami wyższego, ciemnego pasa ziemi i belki 52	10YR 2/1	101, 93 B	70
101		1	X=88,25-88,40; Y=56,20-57	Faza 2G. Warstwa rozłożonej lub spalonej substancji organicznej (?) z SW naroźnika korytarza bramnego – pod dużym dołem narożnym 198 – pozostałość poziomu wzmocnienia nasypu i stoku wału faszyną (?); pas ziemi piaszczystej opadający łagodnie w dół ku bramie grodziska; ograniczał od S wypełnisko 91 do 92; przecięty był lub stykał się z leżącym prostopadło do niego spalonym elementem drewnianym 100; miał co najmniej 0,4 m dł., kilkanaście cm szer. oraz ok. 0,15 m miąższości	10YR 4/2	92	93 B
102	103	1	X=90,94-92; Y=75,7-77,4	Faza 1A. Dolne wypełnisko jamy 103. Jednorodna ziemia oliwkowo żółta i jasno oliwkowo brązowa, pylasta z nielicznymi małymi drobinami węgielków drzewnych. Miała miąższość do 0,3 m.	2,5Y 6/6; 2,5Y 5/4	104, 48	103
103		1	X=90,94-92; Y=75,7-77,4	Faza 1A. Duża jama wypełniona wieloma depozytami w złożonych wzajemnych układach; górne wypełnisko stanowiła ziemia piaszczysta 48, dolne kamienie 104 i ziemia 102; znajdowała się w E koncu Wykopu 1, w obszarze przejścia powierzchni majdanu grodziska w podnóżie wewnętrznego stoku wschodniego wału; miała co najmniej 1,7 m dł. (wykraczała poza N ścianę wykopu) i 1 m gł.; ściany strome, dno nieregularne; wkopana od W w jamę 97		102, 104, 48	97, 99 calec
104	103	1	X=91-92; Y=76-78	Faza 1A. Jedno z dolnych wypełnisk jamy 103; liczne małe (śr. od kilku do 10 cm) kamienie leżące w żwirowo-kamienistej ziemi oraz nad i w objętości wypełniska 102		48	102
105		1	X=89,90-91,30; Y=56,20-57,75	Faza 2H. Jasny, lokalny depozyt piaszczystej ziemi (z NW partii obszaru przejścia korytarza bramnego w krawędzi stoku zewnętrznego zachodniego wału grodziska); zapewne zsuw ze ściany wału	10YR 4/6	53, 21	106
106		1	X=89-90,56; Y=56,30-57,90	Faza 2G. Lokalna warstwa (użytkowa ?) w obszarze przejścia korytarza bramnego w jego W części i w krawędzi stoku zewnętrznego zachodniego wału grodziska – odpowiada zapewne czasowo funkcjonowaniu głównych belek 79 i 80 ściany bramy grodu; częściowo popiołowa, piaszczysta ziemia - tworzyła płat o wydłużonym kształcie, wykraczający poza W granice wykopu	10YR 4/1	105, 53, 68	113, 90
107		1	X=88-90,5; Y=56-63,7	Faza 2C. Warstwa nasypu starszego wału wczesnośredniowiecznego i jednocześnie warstwa niwelacji powierzchni nad wcześniejszymi spalonymi konstrukcjami drewnianymi, w korytarzu przejścia bramnego grodziska; od N przylegała do starszego (starożytnego) wału piaszczystego 160; niejednorodna ziemia piaszczysta; w stropie liczne kawałki spalonego drewna oraz pasy i plamy spalenizny 123 - pozostałości spalonych elementów drewnianych	10YR 6/3	123, 23, 114	125, 126, 124

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa w skali Munsella	Pozycja stratygraficzna		
						Poniżej	Powyżej	
108	111	1	X=73-77,45; Y=90-91	Faza 1A. Wypełniska górne jamy 111; w górnej partii piaszczysta ziemia z drobinami węgli drzewnych; niżej przechodziła w warstwy żwirowo-piaszczyste i żwirowo-gliniaste	10YR 2/1; 10YR 5/2	28, 42	112, 111	
109		1	X=66,2-71; Y=88-92	Calec żwirowy w części środkowej Wykopu 1, u podnóża wewnętrznego stoku wału grodziska, w obszarze jego przejścia w majdan	5YR 4/6	110, 128, 43	99	
110		1	X=69,2-69,7; Y=91,1-92	Faza 2A . Wypełnisko obiektu 117; mały płat ciemnej piaszczystej i piaszczysto-żwirowej ziemi z węgielkami	10YR 2/1; 10YR 4/2; 10YR 3/1	98	117, 132, 109	
111		1	X=73-77,45; Y=90-91	Faza 1A. Duża jama (z wypełniskami 108 i 112) z podnóża wewnętrznego stoku wschodniego wału grodziska, z obszaru, gdzie znajdował się zespół kilku blisko siebie położonych i częściowo się przecinających się jam starożytnych; wypełniona w górnej partii piaszczystą ziemią z drobinami węgli drzewnych, która niżej przechodziła w warstwy żwirowo-piaszczyste i żwirowo-gliniaste, a jeszcze niżej w ciemną warstwę 112; miała co najmniej 4,5 m dł. (wykraczała poza S granicę wykopu) i do 1,3 m gł.; ściany średnio strome, dno nieregularne zagłębione; od E przecinała wypełnisko 130 jamy 131		112, 108, 28	130, 82, 99	
112	111	1	X=90-90,7; Y=75,4-77,1	Faza 1A. Jedno z dolnych wypełników jamy 111; cienka (do 0,15 m) warstwa spalenizn i ciemnej ziemi, układająca się w kształt łagodnej niecki	2,5Y 4/1; 2,5Y 3/2	108	111	
113		1	X=88,6-90,2; Y=56-57,3	Faza 2G. Piaszczysty depozyt z W części korytarza bramy; płat przepalonej pylasto-gliniastej ziemi	10YR 6/1; 10YR 7/1	106	114	
114		1	X=88-90; Y=57,2-58,3	Faza 2G. Pas ziemi tworzącej kompleks piaszczystych warstw z obszaru przejścia bramnego grodziska w jego zewnętrznym stok – niwelacyjnych lub zsuwów z wału; łącznie miały miąższość do 0,45 m	2,5Y 4/4	113, 148	107, 123,	
115	146	1	X=90-90,62; Y=57,8 -58,56	Faza 2C. Wypełnisko dołu posłupowego 146; skupisko kamieni; miało postać dwóch równoległych rzędów kamieni leżących po E i W stronie wypełniska ziemnego 145 słupa 146		90, 87	145, 146,	
116		1	X=88-88,65; Y=57,4-57,85	Faza 2C. Wypełnisko dołu 148; skupisko (rzad) kilku dużych (0,2-0,25 m średnicy) kamieni, częściowo otaczających plamę ciemniejszą niż otoczenie ziemi 147	10YR 5/2	90	147, 148, 140	
117		1	X=91-92; Y=69-70	Faza 2A. Nieduży, podłużny obiekt (z wypełniskiem 110) z obszaru przejścia stoku wewnętrznego wału zachodniego w majdan; wypełniony piaszczystą i piaszczysto-żwirową ziemią zmieszana z drobinami węgli drzewnych oraz pojedynczymi kamieniami; miał co najmniej 1 m dł. (wchodził w ścianę N wykopu 1), szer. 80 cm i gł. 0,23 m		110	132, 109	
118 =137		1	X=88-89,7; Y=59,5 -64	Faza 2B. Obszar przepalonej ziemi (spalonej konstrukcji ?), widoczny w E części korytarza bramy grodziska; tworzył czarny prostokąt oddzielony od ściany bramy jaśniejszą ziemią; był częścią spalenizn 137 (patrz opis nr137=118)	10YR 2/1			
119	120	1	X=90,8-91,28; Y=57,5-57,96	Faza 2G. Wypełnisko dołu posłupowego 120; piaszczysta ziemia	10YR 5/2	135	120, 7	
120		1	X=90,8-91,28; Y=57,5-57,96	Faza 2G. Dół posłupowy (z wypełniskiem 119) tworzący parę z dołem 122; obydwa stanowiły zapewne element pionowej ściany faszyzowej lub drewnianej ustawionej w stropie warstwy 7 (jądro i stok wału po N stronie przejścia bramnego); linię tej ściany tworzyło wypełnisko 134 w rowku 135; obiekt miał śr. do 0,45 m i gł. ok. 0,5-0,6 m		119	7	
121	122	1	X=91,38-91,77; Y=57,64-58,06	Faza 2G. Wypełnisko dołu posłupowego 122; piaszczysta ziemia	10YR 5/2	135	122, 7	
122		1	X=91,38-91,77; Y=57,64-58,06	Faza 2G. Dół posłupowy (z wypełniskiem 121) tworzący parę z dołem 120; obydwa stanowiły zapewne element pionowej ściany faszyzowej lub drewnianej ustawionej w stropie warstwy 7 (jądro i stok wału po N stronie przejścia bramnego); linię tej ściany tworzyło wypełnisko 134 w rowku 135; obiekt miał śr. do 0,45 m i gł. ok. 0,5-0,6 m		121, 12	7	
123		1	X=88,8-90,4; Y=58,9-63	Faza 2C. Relikty spalonego pomostu w przejściu bramnym grodziska; ślady długich (ponad 4,5 m) i szerokich (0,3 m) spalonych klód lub belek widocznych wzduł N ściany i w obrębie korytarza na poziomie warstwy 107; przykryte spaleniznami pożarowymi 23	10YR 2/1; 10YR 3/1	23	107, 125, 126, 124, 153	

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa w skali Munsella	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
124		1	X=88-89,8; Y=59,9-63	Faza 2A. Poziom spalonych konstrukcji drewnianych pod nasypem starszego wału wczesnośredniowiecznego 107; pozostałości co najmniej 8 spalonych belek lub dranic leżących w strefie korytarza bramy grodziska; składały się z równolegle do siebie leżących depozytów spalonego drewna lub ich śladów, usytuowanych w osi poprzecznej do osi dłuższej bramy (orientacja S-N); produktem ich destrukcji była także przykrywająca je warstwa spalenizny 137	10YR 2/1	137, 126, 125, 107, 123	139, 186, 133
125		1	X=89,6-89,9; Y=58-60	Faza 2A. Ślady spalonej i częściowo spopielonej belki z obszaru N części korytarza bramy grodziska; miały przebieg równoległy do osi dłuższej korytarza bramnego; odpowiadały podobnemu, równoleglemu śladowi spalonej belki 126; leżały nad warstwą spalenizny 137 i poprzecznymi do nich spalonymi belkami (dranicami ?) 124	10YR 2/1	107, 123	137, 124
126		1	X=88,45-88; Y=58-60	Faza 2A. Ślady spalonej i częściowo spopielonej belki z obszaru S części korytarza bramy grodziska; miały przebieg równoległy do osi dłuższej korytarza bramnego i leżały nad warstwą spalenizny 137 i poprzecznymi do nich, spalonymi belkami (dranicami ?) 124	10YR 2/1	107, 123	137, 124
127	128	1	X=90,8-92; Y=69,9-73,45	Faza 1A. Wypełnisko jamy 128 - kompleks warstw piaszczystych i żwirowo-piaszczystych - jasnych, przedzielonych cienkimi (do 0,1 m miąższości) warstwami ciemnymi (przepalenia?); od W przecięte przez jamę 195	2,5Y 6/4 - 60%; 2,5Y 5/4 - 40%	195, 132, 129	128
128			X=90,8-92; Y=69,9-73,45	Faza 1A. Bardzo duża jama z E części wykopu - z obszaru, gdzie znajdował się zespół kilku blisko położonych i częściowo się przecinających jam starożytnych (97, 103, 111, 128 i 131); wypełniska stanowiły (od dołu patrząc) kompleks warstw 127 - piaszczystych i żwirowo-piaszczystych warstw jasnych przedzielonych cienkimi (do 0,1 m miąższości) warstwami ciemnymi (przepalenia?); obiekt miał co najmniej 4,5 m dł. (przekraczał granicę N wykopu) i 1,1 m gł.; dno niemal płaskie, ściany średnio strome		127	82, 99
129	128	1	X=91-92; Y=71- 72,3	Faza 2C. Wypełnisko zagłębienia terenu lub wartwa niwelacyjna z E części wykopu; jednorodna piaszczysto-pylasta, ścisła, średnio twarda ziemia, gruba na 0,4 m; od W niszczona przez obiekt 117; przykryta bardzo podobną grubą warstwą jasnego czystego, pseudocalcowego piasku 98	2,5Y 6/6	117, 110 98	127, 132,
130	131	1	X=90,3-91,6; Y=77,25-78	Faza 1A. Wypełnisko jamy 131 (piaszczysta i piaszczysto-żwirowa ziemia z ciemniejszymi przebarwieniami) z podnóża wewnętrznego stoku wschodniego wału grodziska; od E przecięte przez wczesnośredniowieczne zagłębienie przywałowe 59, od E i S zaś przecięta przez skraj jamy starożytnej 111	10YR 4/3; 10YR 4/2	111	131
131		1	X=90,3-91,6; Y=77,25-78	Faza 1A. Nieduża, cylindryczno-workowata w przekroju jama (wypełnisko 130) z podnóża wewnętrznego stoku wschodniego wału grodziska, z obszaru gdzie znajdował się zespół kilku blisko położonych i częściowo się przecinających jam starożytnych (97, 103, 111, 128 i 131); miała co najmniej 1,6 m śr. (wykraczała poza ściany E i S wykopu), w górnej części rozhylone ściany a w dolnej niemal pionowe oraz lekko zagłębione dno; wypełniona była piaszczystą i piaszczysto-żwirową ziemią z kamyczkami i głazikami	10YR 5/3	130	99
132	128	1	X=89,9-92; Y=68,8-71,5	Faza 2A. Wypełnisko dużej jamy 195 z obszaru majdanu; gruboziarnista, piaszczysto-żwirowa ziemia z kamieniami w spągu; jej strop przecinała jama 117	10YR 4/6	117, 98	195, 127, 128
133		1	X=88-90; Y=59- 61,5	Calec; piaszczysta ziemia w obszarze korytarza bramy grodziska	10YR 4/6; 10YR 6/6	124, 163	
134	135	1	X=90,6-91,95; Y=57,65-58,05	Faza 2G. Wypełnisko rowka 135 - ślad po ewentualnej ścianie faszyzowej w zewnętrznym stoku wału zachodniego, po N stronie korytarza bramnego; ściana ta oparta była o dwa słupy (120 i 122) wkopane w jej linii; ziemia ze ślädami podłużnych przepaleń oraz drobinami węgla i wtrętami żwirowymi	10YR 4/2	15	, 135, 119, 121, 7
135		1	X=90,6-91,95; Y=57,65-58,05	Faza 2G. Rowek (wypełnisko 134) - prawdopodobny ślad ściany faszyzowej; wkopany w zewnętrznym stok wału po N stronie korytarza bramnego grodziska; zachowany jedynie częściowo i w słabo czytelnej formie na odcinku 1,3 m; miał zachowaną szer. 0,1-0,15 m, przy gł. do 0,4 -0,5 m; w jego linii tkwiły dwa słupy (120 i 122)		134	7

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa w skali Munsella	Pozycja stratygraficzna		
						Poniżej	Powyżej	
136		1	X=88-91; Y=56-59,5	Faza 1C. Warstwa związana z użytkowaniem i destrukcją wału starożytnego oraz obszaru jego przedpola, zmieszana częściowo z popielami z wału; jej odpowiednikiem w obszarze wału (jego W stoku) jest jednorodna warstwa popiołów 143 (po N stronie korytarza bramnego); w W części korytarza bramnego na ostatnich jego 2 metrach warstwa stromo opadała w dół	2,5Y 4/1; 2,5Y 4/2; 2,5Y 3/2	143, 114, 81	162	
137=118		1	X=88-89,1; Y=76,3-78	Faza 2B. Obszar piaszczystej ziemi, usytyuowany w środkowej i E części korytarza bramnego; w swej NW części miał nieco ponad 1 m dł. i 1,6 m szer.; od E sięgał progu wyjścia w obszar majdanu, gdzie stykał się z bardzo podobną lecz starszą warstwą 136 (spalenizny i popioły - destrukty znad starszego wału); powstała zapewne jako rezultat wypełniania spalonym materiałem przestrzeni między i pod lepiej zachowanymi, mniej spalonymi elementami konstrukcji pomostu; leżała między i częściowo pod spalonymi belkami 124 (lecz chronologicznie była od nich młodsza), a także pod belkami 125, 126 oraz wyżej leżącą warstwą 107	10YR 2/1	125, 126, 107	124, 186 133	
138		1	X=88-90; Y=73,9-75	Faza 2A. Część konstrukcji korytarza bramy grodziska - nierregularny, podłużny pas jednorodnej ziemi piaszczystej - ślad rozłożonej belki z przestrzeni korytarza bramy grodziska, przechodzący w spagę w częściowo zachowane, spalone drewno; biegł poprzecznie do osi wzdużnej bramy (w osi SSW-NNE) oraz poprzecznie do leżących nad nim smug spalonego drewna 125 i 126; miał średnio 0,3 m szer. i co najmniej 2 m dł.	10YR 2/1	125,126	169, 163, 133	
139	142	1	X=88-88,8; Y=61,9-62,9	Faza 1A. Wypełnisko jamy 142; zespół piaszczystych warstwek przykrytych poziomem spalonych belek 124 i spalenizną 137	7,5YR 3/2; 10YR 5/2	124, 137	142, 153	
140	141	1	X=88,4-89,5; Y=57,4-58,1	Faza 1A. Wypełnisko obiektu 141; pas jednorodnej piaszczystej ziemi zwężający się ku N; przy S ścianie wykopu przecięty był przez dół posłupowy 148	10YR 4/3	148	141	
141		1	X=88,4-89,5; Y=57,4-58,1	Faza 1A. Jama (z wypełniskiem 140) z S części przejścia bramnego grodziska; wanowaty w przekroju obiekt o przebiegu SW-NE, stromych ścianach bocznych i regularnym, niemal płaskim dnie; miał co najmniej 1,1 m dł., 0,55 m szer. i do 0,3 m gł.		140	162	
142		1	X=88-88,8; Y=61,7-63,15	Faza 1A. Jama 142 (z wypełniskiem 139) - obiekt z dna przejścia bramnego grodziska w części jego wyjścia na majdan; nieckowata w przekroju, ze średnio stromymi ścianami, płynnie przechodzącymi w słabo wyodrębnione dno; miał co najmniej 1,45 m śr. (wykraczał poza S ścianę wykopu) i do 0,4 m gł.		139	153	
143		1	X=90,3-92; Y=56-62,7	Faza 1C. Destruktury konstrukcji drewnianych wału starożytnego; gruba warstwa popiołu na szczycie i na zachodnim, zewnętrznym zboczu starszego wału, zachowanego po N stronie przejścia bramnego Ciemnoszara, częściowo przepalone warstwa piaszczysta z drobinami jasnoszarego popiołu. Opadała dość gwałtownie ku W („wyjście z „bramy” poza grodzisko). W obrębie przedpola wału i korytarza bramy jej przedłużeniem jest (zapewne starsza jako poziom użytkowy) warstwa 136.	10YR 4/1	114	136, 161, 160, 183	
144	166	1	X=88,41-89,30; Y=58,14-58,77	Faza 1A. Wypełnisko jamy 166; podłużny owalny depozyt piaszczysto-żwirowej ziemi; strop naruszony był przez spaloną belkę 126	10YR 4/2	126, 137	166	
145	146	1	X=90,05-90,6; Y=57,9-58,55	Faza 2C. Wypełnisko dołu posłupowego 146; piaszczysta ziemia	10YR 6/3 ; 10YR 5/2	115, 90	146	
146		1	X=90,05-90,6; Y=57,9-58,55	Faza 2C. Dół posłupowy (z wypełniskami 145 i 115) z N ściany (granicy) korytarza przejścia bramnego grodziska; miał owalny w planie stropu kształt, cylindryczny przekrój boczny i niemal płaskie dno; jego śr. wynosiła 0,5-0,6 m, a gł. dochodziła do 0,4 m; posiadał częściowo dookólną obstawę z różnej wielkości kamieni (115); leżał ok. 0,3 m na ENE od podobnego dołu posłupowego 150 oraz kolejnego dołu 157; wszystkie trzy leżały w jednej linii		145, 115	136	
147	148	1	X=88-88,55; Y=57,2-57,84	Faza 2C. Wypełnisko dołu posłupowego 148 w obstawie kamiennej 116; w planie miało postać okrągłej plamy piaszczystej ziemi, ograniczonej od E i NE kamieniami 116	10YR 5/2	116	148	
148		1	X=88-88,55; Y=57,2-57,84	Faza 2C. Dół posłupowy (z wypełniskiem piaszczystym 147 i obstawą słupa kamieniami 116 - po jego wschodniej stronie); na granicy korytarza bramnego grodziska; miał cylindryczno-workowaty w przekroju kształt, prawdopodobnie okrągły lub owalny kształt stropu i U-kształtne dno; jego śr. wynosiła do 0,65 m, a gł. do 0,5 m; wkopany z poziomu warstwy 137		147, 116	140 137	

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa w skali Munsella	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
149=164	150	1	X=89,95-90,5; Y=57,34-57,9	Faza 2C. Wypełnisko dolu posłupowego 150=165; piaszczysta ziemia; organiczne od S i W kamieniami obstawy 151	10YR 5/2	151	150
150=165		1	X=89,95-90,5; Y=57,34-57,9	Faza 2C. Dół posłupowy (z wypełniskiem 149=164 i obstawą kamienną 151) z N części przestrzeni korytarza bramnego grodziska; leżał ok. 0,2 m na WSW od podobnego dołu posłupowego 146 i w jednej linii z kolejnym podobnym dołem posłupowym (157) leżącym ok. 0,6 m ku WSW; miał szerszą część górną (śr. do 0,6 m) i węższą dolną (śr. do 0,3 m); jego gł. wynosiła do 0,75 m; kamienie 151 usytuowane były w górnej części dołu i częściowo na jego obrzeżach	149, 151	136	
151	150	1	X=89,94-90,5; Y=57,18-57,8	Faza 2C. Wypełnisko dolu posłupowego 150; skupisko kilku dużych kamieni o śr. do 0,25 m i mniejszych o śr. do 0,1m, obramowujących od S i od W stropowe wypełnisko 149		114	149, 150
152	157	1	X=89,69-90,5; Y=56,3-56,7	Faza 2C. Wypełnisko dolu posłupowego 157; skupisko kamieni (obstawa wokół śladu po słupie)		114	156, 157
153		1	X=88-90; Y=61,3-63,5	Calec; warstwa piaszczystej i piaszczysto-żwirowej niejednorodnej ziemi z E przestrzeni korytarza bramnego grodziska	5YR 4/4; 10YR 5/6	142, 124, 125, 137,	133 calec
154		1	X=90,4-92; Y=56,5-58	Faza 2C. Kompleks piaszczysto-żwirowych i żwirowo-kamienistych warstw z NW krawędzi korytarza bramnego grodziska i podstawy W stoku młodszego wału; ciągnęły się na dł. ok. 1,5 m w osi S-N i 2 m w osi W-E; warstwy te (z nasypu wału) leżały na styku z warstwami wypełniającymi przestrzeń wspomnianego korytarza	10YR 4/6; 10YR 6/4; 10YR 5/1	114, 7	143
155			X=91,1-92; Y=58,95-59,95	Faza 1C. Cienka warstwa tworzona przez twarde płaty popiołów (stwardniających prawdopodobnie po deszczu, po pożarze grodziska); usytuowana na W (zewnętrzny) stoku wału starożytnego; miała miąższość do kilku cm	10YR 7/1	154, 7	143
156	157		X=89,69-90,45; Y=56,3-56,75	Faza 2C. Wypełnisko dolu posłupowego 157; strop wypełniska był przykryty kamieniami 152, które znajdowały się w jego objętości; jednorodna piaszczysta ziemia	10YR 4/3	152, 114	157
157			X=89,69-90,45; Y=56,3-56,75	Faza 2C. Dół posłupowy (z wypełniskiem piaszczystym 156 i kamieniami obstawy 152) z W części przestrzeni bramy grodziska; leżał w jednej linii z podobnymi dołami 150 i 146, które łącznie tworzyły linię o orientacji W-E, z lekkim odchyleniem ku N i S; częściowo wychodził poza W ścianę Wykopu 1; miał prawdopodobnie ovalny w planie stropu kształtu i cylindryczny przekrój boczny, z płaskim dnem; śr. dołu wynosiła około 0,6 m, gł. zaś do 0,6 m		156, 152	136
158	159	1	X=90,1-91,35; Y=60,95-61,7	Faza 1B. Wypełnisko podłużnego, nieckowatego obiektu 159; ziemia piaszczysta z popiołami i kamykami	10YR 5/2	143	159
159		1	X=90,1-91,35; Y=60,95-61,7	Faza 1B. Podłużny obiekt (z wypełniskiem 158) z W, zewnętrznego stoku starszego wału, leżący poprzecznie do osi dłużej korytarza bramnego z młodszą fazą, który go przecinał; miał 1,3 m dł., do 0,8 m szer. i do 0,45 m gł.; wkopany był w warstwę 160 i 183		158	160, 183
160			X=90-92; Y=60-62,8	Faza 1B. Warstwa szczytowa starszego, starożytnego wału widoczna po N stronie przejścia bramnego oraz w S ścianie wykopu; pylasto piaszczysta ziemia; leżała pod warstwą spalenizn i popiołów (pożarowiskową) 143, a na niższej, bardziej żwirowej warstwie wału 183	10YR 5/3	159, 143	183
161		1	X=88,2-92; Y=56-59	Faza 1C. Warstwa z W stoku starszego wału i częściowo wewnętrzna korytarza bramnego w jego narożnej, NW partii; ziemia piaszczysta o miąższości do kilkunastu cm; opadała ku NW; leżała pod popiołową, pożarowiskową warstwą 143	10YR 3/2	143	162, 136
162		1	X=88-92; Y=56-59	Faza 1A. Warstwa starożytna z W krawędzi grodziska; sytuowała się na stoku W za „progiem” (linia Y=58-59), za którym zaczynał się stok zewnętrzny grodziska (na przedłużeniu korytarza bramnego); stromo opadała w dół tego stoku; cienka od strony progu, zwiększała miąższość do 0,25 m od strony zachodniej; jednorodna, piaszczysta ziemia; na jej stropie leżały różnej wielkości kamienie; leżała pod warstwami popiołów 143, 161 i 136, a nad - również stokową - warstwą 185	10YR 3/2; 7,5Y 5/4	136, 143,	185
163		1	X=88-92; Y=56-59,5	Calec; jednorodny piasek występujący w części korytarza bramnego, tuż przed i na stoku zewnętrznym grodziska	7,5YR 5/4	187, 186	133
166		1	X=88,58-89,5; Y=58,25-58,82	Faza 1A. Jama (z wypełniskiem 144); podłużna, owalna jama z dna przejścia bramnego grodziska - z fazy przed usypaniem pierwszego wału 160; miała niemal 1 m dł., do 0,6 m szer. i do 0,17 m gł.; kształt owalny, dno płynnie przechodziło w łagodne ściany; wkopana bezpośrednio w calec		144	163

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa w skali Munsella	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
167	168	1	X=91,45-91,65; Y=60,15-60,66	Faza 1B. Wypełnisko małego dołu posłupowego 168; piaszczysta ziemia z drobinami popiołu, w spągu przechodząca w popiół czysty	10YR 5/1; 10YR 4/2	143	168, 183
168		1	X=91,45-91,65; Y=60,15-60,66	Faza 1B. Mały lecz głęboki (do 1 m) dół posłupowy wkopany w W (zewnętrzny) stok wału starożytnego; miał śr. do 0,18 m, pionowe ściany i niemal płaskie dno		167, 143	183
169	170	1	X=68,75-90; Y=59-59,7	Faza 1A. Wypełnisko obiektu 170; przemieszana, niejednorodna ziemia piaszczysta i piaszczysto-żwirowa, ciemniejąca w spągu; przykryta spaleniznami 137	10YR 6/6	138, 137, 125	171, 170
170		1	X=68,75-90; Y=59-59,7	Faza 1A. Mała, ovalna jama (z wypełniskami 169 i 171) z dna przestrzeni bramnej grodziska; miała do 1,4 m dł., 0,7 m szer. i do kilkunastu cm gł.; wypełniskiem była piaszczysta i piaszczysto-żwirowa ziemia 169, która w centrum i przy E ścianie obiektu leżała nad kilkoma kamieniami 171 tworzącymi nieregularną linię zgodną z jego osią dłuższą; niszczała w stropie przez wgłębienia po belce 138 i belkach 125 i 126; wkopana była bezpośrednio wcalec		171, 169	133
171	170	1	X=89-89,7; Y=59,3-59,55	Faza 1A. Dolne wypełnisko jamy 170; Kilka kamieni leżących w centrum i przy E ścianie obiektu (kilka o 0,1 m śr. i jeden dł. do 0,35 m) tworzących nieregularną linię zgodną z jego osią dłuższą		169	170
172	173	1	X=91,08-91,33; Y=56,55-56,86	Faza 1B. Wypełnisko górne dołu posłupowego 173; piaszczysta ziemia	10YR 5/1	136	174, 173
173		1	X=91,08-91,33; Y=56,55-56,86	Faza 1B. Dół posłupowy (z wypełniskami 172 i 174) z W krawędzi przestrzeni bramnej grodziska i jego W stoku - z etapu usypania wału starożytnego; miał okrągły kształt stropu, śr. do 0,3 m i gł. do 0,4 m; ściany pionowe, dno płaskie; wkopany w warstwę stokową 162		174, 172	162
174	173		X=91,08-91,33; Y=56,55-56,86	Faza 1B. Wypełnisko denne dolu posłupowego 173; piaszczysto-popiołowa ziemia	10YR 3/1	172	173, 162
175	176	1	X=91,2-91,7; Y=58,7-59,3	Faza 1B. Wypełnisko dołu posłupowego 176; piaszczysta ziemia	10YR 6/6	161, 143	176
176		1	X=91,2-91,7; Y=58,7-59,3	Faza 1B. Dół posłupowy (z wypełniskiem 175) z krawędzi stoku W grodziska, w N części dna korytarza bramnego - na przedpolu wału starożytnego; wkopany w warstwę stokową 162; miał ovalny kształt stropu o śr. 0,4-0,65m - zmiejszał się ku dnu do śr. 0,35 m; jego gł. wynosiła do 0,4 m		175	162
177	178	1	X=91,12-91,37; Y=59,2-59,46	Faza 1B. Wypełnisko dołu posłupowego 178; piaszczysta ziemia	10YR 5/2	161, 143	178
178		1	X=91,12-91,37; Y=59,2-59,46	Faza 1B. Dół posłupowy (z wypełniskiem 177) z krawędzi stoku W grodziska w N części dna korytarza bramnego - na przedpolu wału starożytnego; wkopany w warstwę stokową 162; miał okrągły kształt stropu o śr. do 0,26 m i gł. do 0,2 m; ściany strome, dno nieregularnie płaskie		177	162
179	180	1	X=91,5-91,7; Y=59,9-60,1	Faza 1B. Wypełnisko małego dołu posłupowego 180; pylasta ziemia; leżała bezpośrednio pod pożarowiskową warstwą popiołów 143 i 161	10YR 5/2	161, 143	180
180		1	X=91,5-91,7; Y=59,9-60,1	Faza 1B. Mały dół posłupowy wkopany w skraj zewnętrznego (zachodniego) stoku wału starożytnego; miał śr. do 0,18 m, strome ściany i niemal płaskie dno		179 143	183
181	182	1	X=91,24-91,46; Y=59,96-60,2	Faza 1B. Wypełnisko małego dołu posłupowego 182; piaszczysta i piaszczysto-żwirowa ziemia; leżała bezpośrednio pod pożarowiskową warstwą popiołów 143 i 161	10YR 5/2	161, 143	182
182		1	X=91,24-91,46; Y=59,96-60,2	Faza 1B. Mały dół posłupowy wkopany w skraj zewnętrznego (zachodniego) stoku wału starożytnego; miał śr. 0,18-0,25 m, gł. do kilkunastu cm, strome ściany i U-kształtne dno		181 143	183
183		1	X=90-92; Y=60,7-64	Faza 1B. Niższe warstwy nasypy wału starożytnego; usytuowane po N stronie korytarza bramnego grodziska; w górnej partii ziemia piaszczysta i piaszczysto-żwirowa, w dolnej partii przechodząca w żwirowo-piaszczystą z licznymi, różnej wielkości kamieniami	5YR 6/4; 2,5YR 4/6	160, 161, 143	133
184		1	X=88-89,6; Y=56,5-58,8	Faza 1A. Pas małych kamieni tworzący murek (dł. 1,2 m i szer. 0,15-0,2 m), biegący od S ściany wykopu ku N (po osi S-N); sytuował się na stropie ciemnej warstwy 186 z zachodniego, zewnętrznego stoku grodziska, w obszarze wyjścia z korytarza bramnego; kamienie miały wielkość 0,1-0,15 m		185	186
185		1	X=88-92; Y=56-57,2	Faza 1A. Warstwa z zachodniego, zewnętrznego stoku grodziska, w obszarze wyjścia z korytarza bramnego; niejednorodna, piaszczysta ziemia z kamykami, opadającą stromo ku W; miała miąższość do 0,2 m; przykrywała pas kamieni 184 oraz podobną, stokową warstwę 186	10YR 6/2	162	184, 186

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa w skali Munsella	Pozycja stratygraficzna	
						Poniżej	Powyżej
186		1	X= 88-92; Y=56-57,45	Faza 1A. Warstwa użytkowa - powstała przed usypaniem wału starożytnego; cienka (grubości około 5 cm) warstwa z krawędzi i z zachodniego, zewnętrznego stoku grodziska, w obszarze wyjścia z korytarza bramnego; niejednorodna, piaszczysta, lekko pylasta ziemia, opadająca stromo ku W pasem o szer. do 2 m; na jej stropie leżał pas kamieni 184 oraz warstwa stokowa 185; sama przykrywała najniższą warstwę stokową 187	10YR 4/1	184, 185	187, 163
187		1	X= 88-92; Y=56-58,25	Faza 1A. Najniższa, nadcalcowa warstwa z krawędzi i z zachodniego, zewnętrznego stoku grodziska, w obszarze wyjścia z korytarza bramnego; grubości ok. 0,2 m; niejednorodna, piaszczysta, lekko pylasta ziemia, opadająca stromo ku W pasem o szer. do 2,2 m	10YR 5/2	186	163
188	189	1	X= 90,4-91,56; Y=57,6-58,9	Faza 1A. Wypełnisko górnego jamy 189; przemieszana pylasto-piaszczysta ziemia	10YR 5/4; 10YR 6/2	162	192, 193, 194
189		1	X= 90,4-91,56; Y=57,6-58,9	Faza 1A. Duża okrągła jama (z wypełniskami 188, 192, 193 i 194) z obszaru przejścia części płaskiej przestrzeni korytarza bramnego w zewnętrznym, zachodni stok grodziska; miała do 1,3 m śr., pionowe ściany, płaskie dno i do ok. 0,7 m gł.; wypełniona była od dołu: warstwą drobnoziarnistego piasku 194 z drobinami węgli drzewnych i glazikami, wyższą warstwą wyciągającego obiekt bruku 193, wyżej leżącą warstwą twardego popiołu 192 oraz piaszczystą, stropową warstwą 188; wkopana była w warstwę 187		194, 193, 192, 188	187
190	191	1	X=89,92-91,24; Y=56,35-56,7	Faza 1B. Wypełnisko dolu posłupowego 191; szpaka, drobnoziarnista piaszczysta i pylasta ziemia z glazikami i drobinami węgli drzewnych oraz popiołami	10YR5/1	154	191
191		1	X=89,92-91,24; Y=56,35-56,7	Faza 1B. Głęboki dół posłupowy (z wypełniskiem 190) w W części krawędzi przestrzeni bramy grodziska; wkopany z poziomu warstwy 162; miał do 0,32 m śr. w stropie, 0,2 m w niższej partii, pionowe ściany boczne, płaskie dno i gł. 0,9 m		190	162
192	189	1	X= 90,4-91,56; Y=57,6-58,9	Faza 1A. Niższe wypełnisko okrągłej jamy 189; warstwa zbitego popiołu z niewielkimi kamieniami w swej objętości	10YR 4/2; 10YR 7/1	188	193, 194, 189
193	189	1	X= 90,5-91,4; Y=57,8-58,65	Faza 1A. Wypełnisko (drugie od dołu) jamy 189; bruk złożony z otaczających kamieni o średnicy 0,1-0,2 m, wyciągający płasko obiekt pod warstwą zbitego popiołu 192, a nad piaszczystym wypełniskiem denny 194		192, 188	194, 189
194	189	1	X= 90,4-91,45; Y=57,7-58,75	Faza 1A. Wypełnisko denne okrągłej jamy 189; piaszczysto-popiołowa ziemia, wyciągająca płasko dno obiektu pod warstwą kamieni 193	2,5Y 6/2	193, 192, 188	189
195		1	X=89,9-92; Y=68,8-71,5	Faza 2A. Duża, prawdopodobnie ovalna jama (z wypełniskiem 132) z obszaru majdanu; wypełniona piaszczysto-żwirową ziemią, z kamieniami w spągu; miała co najmniej 1,5 m dł. (wychodziła poza N ścianę wykopu) i do 1,2 m szer. oraz do 0,45 m gł.; ściany średnio strome, łagodnie przechodzące w płaskie dno; wkopana była w wypełniska 127 jamy 128		132, 117	127
196	197	1	X=91,66-91,8; y=57,8-58,08	Faza 1A. Wypełnisko dolu posłupowego 197; niejednorodna piaszczysta, lekko pylasta ziemia	10YR 5/2	186	197
197		1	X=91,66-91,8; Y=57,8-58,08	Faza 1A. Dół posłupowy (z wypełniskiem 196) z krawędzi zachodniego zbocza grodziska; miał śr. co najmniej 0,3 m (wychodził poza N ścianę wykopu) i gł. 0,38 m; ściany pionowe, dno lekko wklęsłe; wkopany był w stokową warstwę 187		196	187
198		1	X=88-88,7; Y=56,4-56,9	Faza 2G. Jeden z dółów posłupowych (górnego) wyznaczających na różnych wysokościach SW narożnik bramy grodziska; duży dół posłupowy (z wypełniskiem 52), cylindryczno-workowaty w przekroju pionowym, z górnej części narożnika SW wału grodziska, na S od korytarza bramnego; miał co najmniej 0,5 m śr. (wychodził poza S ścianę wykopu), 0,45 m gł., pionowe ściany i nieregularne płaskie dno; wypełniskiem była ciemna ziemia, wysycona drobinami węgli drzewnych		52, 16	93
199	200	1	X=91,8-92; Y=63,8-64,15	Faza 2C. Wypełnisko dolu posłupowego 200; piaszczysto-żwirowa ziemia	10YR 6/4	29	200
200		1	X=91,8-92; Y=63,8-64,15	Faza 2C. Nieduży dół posłupowy (z wypełniskiem 199) w dolnej części stoku wewnętrznego zachodniego wału grodziska; wypełniskiem była piaszczysto-żwirowa ziemia; miał śr. co najmniej 0,35 m (wychodził poza N ścianę wykopu) w partiach górnych i ok. 0,2 m w partiach niższych; ściany rozchylone łagodnie w stropie, niższej strome; w przekroju U-kształtny; gł. obiektu wynosiła do 0,3 m		199	43

ZNALEZISKA

URSZULA KOBYLIŃSKA

Ceramika

Na przebadanym w roku 2015 obszarze grodziska znaleziono 2355 fragmentów ceramiki zabytkowej. Wśród nich zidentyfikowano 313 górnych części z wylewem, pochodzących z 226 różnych naczyń i stanowiących odpowiednik 1993% SEN, a ponadto 1635 brzusów, z których 964 są ornamentowane, 176 części przydennych, 111 fragmentów z zachowanym dnem, stanowiących odpowiednik 1801% SEN (w tym 36 fragmentów den wklęsłych, 34 - lekko wklęsłych oraz 11 fragmentów den płaskich (tab. 2).

Ponadto do analizy udostępniono zespołowi realizującemu projekt *Katalog grodzisk Warmii i Mazur* część zespołów ceramicznych pozyskanych w czasie badań w roku 1998⁵, w liczbie 340 fragmentów ceramiki, wśród których znajdują się 43 górne części naczyń z wylewem, 247 brzusów, 27 części przydennie i 5 den wklęsłych i lekko wklęsłych.

Pod względem chronologicznym analizowany materiał reprezentuje trzy epoki: wczesną epokę żelaza, wczesne średniowiecze i późne średniowiecze. Znaczna liczba fragmentów ceramiki pochodzi z najstarszej fazy użytkowania tego stanowiska: 568 fragmentów z badań 2015 r. i 16 fragmentów z badań w 1998 r. Większość analizowanych fragmentów ceramiki pochodzi z okresu wczesnośredniowiecznego: 1700 fragmentów z badań w 2015 r. i 322 z badań w 1998 r. Okres późnego średniowiecza jest reprezentowany zaledwie marginalnie kilkoma fragmentami.

Ceramika z wczesnej epoki żelaza

Ceramikę z wczesnej epoki żelaza znaleziono w wielu jednostkach stratygraficznych grodziska w Zajączkach, st. 1 jedynie jako domieszkę w postaci pojedynczych fragmentów, natomiast w jednostce 136 i 143 z Fazy 1C, odpowiadającej destrukcji starszego grodu z wczesnej epoki żelaza, stanowiły one wyraźny i dość liczny element składowy. Ogółem znaleziono 65 części naczyń z zachowanym wylewem o różnym stopniu zniszczenia i wielkości, niekiedy bez możliwości pomiaru średnicy. Mierzalne fragmenty z wylewem stanowią łącznie odpowiednik ok. 482% SEN.

Naczynia o powierzchni gładkiej i wyściecone

Najliczniejszą grupę ceramiki z wczesnej epoki żelaza z grodziska w Zajączkach, st. 1 stanowią fragmenty naczyń o powierzchni gładkiej i wyściecone (tabl.

1:1, 3-5, 7-10; 2:1-7, 9-25; 3:1, 5-11; 4:1, 3-7; 5:3-4; 18:11; 19:1-2, 13; 23:1). Wśród fragmentów należących do tej grupy technologicznej zidentyfikowano 40 fragmentów naczyń z zachowanymi częściami brzegowymi. Są to przede wszystkim (ryc. 27:I):

- duże garnki o średnicy wylewu wynoszącej 22-30 cm, z pogrubionymi, zaokrąglonymi wylewami, o jajowatej lub baniastej formie;
- nieliczne, różnej wielkości esowate formy ze ściętym brzegiem;
- małe naczynka, czarki lub dzbanuszki o średnicy wylewu wynoszącej 10-16 cm, przeważnie o czarnej (5YR 2,5/1), rzadziej brązowej (5YR 4/3), wyściecone powierzchni, o średnicy od 15 do 28 cm.

Rozłożyste, płytke, półkuliste misy w analizowanym materiale reprezentowane są jedynie przez kilka egzemplarzy (tabl. 1:3; 2:15, 24; 19:13), częściej występują natomiast duże misy esowate z wydzieleniem brzegiem o wypolerowanej powierzchni ścianek z obu stron (tabl. 1:8; 2:16, 21). Nieliczne zachowane ucha i cienkościenne fragmenty z wylewem wskazują na obecność w zestawie naczyń także czerpaków (tabl. 1:4, 7; 2:3, 5, 11, 13; 4:3), czy małych, delikatnych dzbanuszków (tabl. 2:1, 6, 9). Interesującą formą jest zachowana w całości mała czarka (tabl. 3:7) o powierzchni wypolerowanej, analogiczna do form określanych przez M. Hoffmanna jako typ V grupa III i związanych z II fazą kultury kurhanów zachodniobałtyjskich⁶.

Duże garnki z pogrubionym brzegiem od wewnętrz były wyłożone grubą warstwą czarnej glinki, a ich powierzchnie zostały wyściecone (tabl. 1-5). W materiale zabytkowym odkryto także dużą liczbę fragmentów naczyń cienkościennych, delikatnych, tzw. stołowych jak wspomniane wyżej dzbanuszki oraz małych rozmiarów naczynka o powierzchni wypolerowanej (tabl. 2:14, 18, 20; 3:7).

Na ornamentykę naczyń o powierzchni gładkiej składają się karbowane brzegi w przypadkach dużych zasobowych naczyń (tabl. 1:5) lub drobne, wąskie, słabo widoczne rysy - żlobienia na powierzchniach wygładzonych szyjek i brzusów (tabl. 2:1-2); niekiedy na brzusach zaznaczają się płytke ovalne odciski palcowe (tabl. 2:4; 13:10).

W zespole ceramiki z Zajączków, st. 1 z Fazy 2D znaleziono fragment naczynia o średnicy wylewu wynoszącej ok. 18 cm z łukowato wychylonym, ściętym, wąskim brzegiem z małym okapem. Wychylenie brzegu jest nieregularne i nierówne. Jest to naczynie średniej wielkości, niestarannie opracowane, z licznymi zmarszczkami gliny od wewnętrz, nierównościami i śladami po złączeniach wałków. Było to naczynie o powierzchni pierwotnie gładkiej, obecnie

⁵ Realizatorzy projektu dziękują dr hab. Annie Marciniak-Kajzer z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego.

⁶ Hoffmann 2000: ryc. 39.

Tabela 2. Zestawienie ilościowe fragmentów ceramiki z grodziska w Zajaczkach, st. 1 (oprac. U. Kobylinska)

FAZA	Wylewy	Brzuśce	Rodzaj powierzchni		Ornamentowane	Wyścielanie	Części przydzielone	Fragementy przepalone	Fragementy o wyplunkanym powierzchni	Złobki dookolne	Limia faliasta	Ornament plastyczny	Typu Meklenburski	WFZ	Chronologia					
			Rodzaj powierzchni	Ornamentowane											Złobki dookolne	Ornament plastyczny	Odciski	WFZ		
1A	48	3	1	6	1	1	3	3	1	1	1	1	1	1	1	3	3	4	4	
1A	95	3	1	1	1	1	3	3	1	1	1	1	1	1	1	3	3	8	8	
1A	139	4					3	3	1									5	5	
1A	140	8	1	1	6	1	3	2	1	1	2							10	10	
1A	144	5	1	1	5		4	4										1	1	
1A	162	10					6	2	2	2	4							2	2	
1A	187	1					1		1									10	10	
1A	188	2					1		1		1							1	1	
1A	192	10	2	4	10		4	1	1	1	2									
1A	194	1									1									
1B	158	3	1	1	5	1	2	1	1								1	3	3	
1B	190	1	1	1	5													1	1	
1C	136	259	31	46	256	4	4	191	73	52	10	56	8	2	13	3	110	1	10	12
1C	143	143	8	15	69	3	115	63	16	10	26	4	1	13		1	1	28	259	
1C	161	3	2	2	10	1	1	1											143	
2A	132	6					4		3	1	2	1	1	10	1	1	1	1	4	
2B	137	3					3		2	1	2							2	2	
2C	43	47	3	7	55	2	35		35		21	3				31		31	47	
2C	107	1					1		1									1	1	
2C	145	1					1	1										1	1	
2C	154	3					1	1	1			1						3	3	
2D	19	11	1	1	10		4		4	4	4	5	1	1	1			8	8	
2D	33	167	13	20	138	5	123		122	1	94	10	9	97	5	2	4	5	106	
2D	34	495	24	58	429	26	353	1	348	4	273	35	23	497	1	8	2	7	9	24
2D	39	11					1	7		7	6	3					6	3	1	
2D	41	73	6	11	51	1	5	51			48	2	4	48	2	2	2	4	55	
2D	54	13	1	1	7	1	8		8	6	1	2	25	1	1	1	1	8	2	
2D	55	3	1	1	10		1			1							1	2	1	
2D	57	31	8	8	81		13											12	2	
2D	65	31	1	3	25		3	16	16	15	7	2	35	1			10	2	2	
2E	28	76	12	14	55	4	54	1	47	6	43	1	3	17	1	1	1	8	2	
2E	32	23	2	4	40		1	15		15		3	46	3	3	3	13	5		
2E	66	30	6	7	50		2	12	1	11	10	4	5	101	2	1	2	2	23	
2F	23	13	2	2	19		1	7		10	1	6	3	6	1	1	1	1	494	
2G	3	53	5	6	43	1	1	31	1	2	26	2	25	9	6	65	1	1	9	
2G	6	3	1	1	5		2	1	1	1	1	16		27	3	1	4	47	47	

Tabela 2. Ciąg dalszy

Tabela 3. Fragmentacja i erozja fragmentów ceramiki z grodziska w Zajęczkach, st. 1 (oprac. U. Kobylińska)

Faza	Jedn. strat.	Kategorie wielkościowe [cm]																Stopień erozji				Suma	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	0	I	II	III		
1 A	48						1	2										1	1	1		3	
1 A	95					2		1										3				3	
1 A	139			3	1													3	1		4		
1 A	140				4	2	1		1									7	1			8	
1 A	144			2		2		1										5				5	
1 A	162			1	5		3	1										9	1			10	
1 A	187							1												1	1		
1 A	188			1	1													1	1			2	
1 A	192		1	2	4	1	1			1								8		2		10	
1 A	194									1								1				1	
1 B	158			1			2												2	1		3	
1 B	190					1												1				1	
1 C	136	1	59	59	64	25	28	11	11	11								98	122	39		259	
1 C	143		23	29	32	24	17	13	4	1								71	43	29		143	
1 C	161				1			1	1									2	1			3	
2 A	132		1	1		3	1											3	2	1		6	
2 B	137		2	1														2		1		3	
2 C	43			6	12	11	1	3	2	5	6						1	7	35	2	3	47	
2 C	107			1														1				1	
2 C	145				1													1				1	
2 C	154			1	1	1												1	2			3	
2 D	19			2	1	2	5		1									7	4			11	
2 D	33	1	22	43	40	24	17	8	5	4	1						1	1	122	40	5		167
2 D	34	2	25	105	122	80	52	44	33	13	15	3	1					393	71	31		495	
2 D	39			7	2	2												10	1			11	
2 D	41		12	20	14	15	6	3	2	1								6	58	5	4	73	
2 D	54		3	3	3	4												12	1			13	
2 D	55		1	1			1										1		2			3	
2 D	57			2	10	5	5	4	2	3								28	3			31	
2 D	65		3	7	9	4	1	3	2	2								18	10	3		31	
2 E	28	3	19	18	15	6	11	4										35	30	11		76	
2 E	32	2	3	3	9	4	1	1										19	1	3		23	
2 E	66		1	7	6	2	3	3	3	3	1	1					2	7	19	2		30	
2 F	23		1	3	3	1	2	1	2									8	1	4		13	
2 G	3		13	14	11	6	4	4	1									28	7	18		53	
2 G	6		1	1	1													1	1	1		3	
2 G	7		8	3	6	6	4	2										2	12	9	6	29	
2 G	8			1					1									1	1			2	
2 G	29		5	1	3	2		1	2	1							1	1	11	5		17	
2 G	35		15	39	24	19	5	9	3	1								2	68	40	5		115
2 G	70				1				1									2				2	
2 G	81				1													1				1	
2 G	93			1					1									1	1			2	
2 G	106			1														1				1	
2 G	113					2	1												3			3	
2 G	114			1			1											1	1			2	
2 H	4	3	16	15	19	13	8	2	3	1								4	49	23	4		80
2 H	10				1															1			1
2 H	12					1													1				1
2 H	21				2			1										3				3	
2 H	68					1													1				1
2 H	105		3	2	2	1												7	1			8	
3	1	8	94	48	44	27	7	4	2	1								1	108	99	27		235
3	2		38	44	42	26	11	13	3									68	80	29		177	
3	5		5	17	12	7	4	1	1									35	10	2		47	

Tabela 3. Ciąg dalszy

Faza	Jedn. strat.	Kategorie wielkościowe [cm]															Stopień erozji				Suma	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	0	I	II	III	
3	27		3	14	27	13	6	2										52	12	1	65	
3	64			2		2	2	2	1											9	9	
	Suma	0	29	412	549	528	337	201	138	87	37	23	4	1	2	1	2	28	1407	667	249	2351
Badania A. Marciniak-Kajzer w 1998 r.																						
	humus			10	7	4	5	1										11	14	2	27	
	1		2	11	2	3	4	1										14	8	1	23	
	2		5	27	62	49	21	16	4	3	2	1						116	71	3	190	
	3			3	10	7	2	1	1									1	20	3	1	25
	4			6	2	6	5	1	1									12	9		21	
	6A			3	1	3	2			1								8	2		10	
	9		3	8	7	7	5	4	4	3	1	1					1	37	7		44	
	Suma	0	10	68	91	79	44	24	10	7	2	2	2	0	0	0	1	1	218	114	7	340

zniszczonej, zdartej, barwy brązowej, z mocnymi plamami okopienia z zewnątrz. Masa ceramiczna tego naczynia zawiera domieszkę o zróżnicowanej granulacji, włącznie z bardzo grubymi ziarnami oraz miki. Fragment z jednej strony ścianki ma półokrągłe wycięcie. Jest to ślad po osadzeniu ucha na czop lub otwór dla reperacji (tabl. 18:11). Analogiczne formy małych i dużych rozmiarów odkryto w czasie badań grodziska w Łodygowie, st. 2, gm. Kisielice, pow. iławski⁷.

Naczynia o powierzchni chropowaconej

Rzadziej, choć dość licznie, wystąpiły także naczynia o powierzchni pokrytej chropowacением.

Warstewka glinki z ziarnami pokrywająca ściankę zewnętrzną ma zwykle odcienie barwy jasnobrązowej, czerwonawo-brązowej, do czerwonawo-żółtej (5YR 7/6, 5YR 6/6, 5YR 5/4, 5YR 5/6). Chropowacenie w postaci wyraźnie wydzielających się zgrubień i smug pokrywa całą powierzchnię od miejsca wydzielającego się wylewu. Rzadziej występuje krótka, wygładzona szyjka, poniżej której rozpoczyna się tzw. drobne chropowacenie powierzchni z niewielkimi zgrubieniami glinki i drobnymi ziarnami na powierzchni (tabl. 1:6). Wnętrza tego rodzaju naczynów zawsze są gładkie, a czasem nawet wyściecone (tabl. 3:2-3; 4:2, 8; 5:1-2; 18:9; 20:1).

Naczynia reprezentujące tę grupę technologiczną w materiale zabytkowym z Zajączków, st. 1 to głównie naczynia średnicy wylewu wynoszącej od 16 do 30 cm, często (w przypadku 13 fragmentów) z wylewem ozdobionym zaszczypwaniem. Garnki o ozdobnym brzegu mają formę lekko esowatą (tabl. 3:2-3; 4:2) lub zachyloną (tabl. 4:8; 5:1). Garnki o formie esowatej i powierzchni chropowaconej z wylewem zaokrąglonym lub szerokim wydzielającym się, są

głównie baniaste, o wyraźnie uwydatnionym brzuścu (tabl. 4:2; 5:2; 16:3; 18:9; 20:1).

Do grupy dużych naczyń z ozdobnymi wylewami zaliczono nieliczne występujące naczynia o powierzchni słabo górną wygładzoną, częściej szorstkiej, matowej z wgłębieniami paznokciowymi na całej powierzchni (tabl. 1:9; 3:8-11; 5:3; 18:10; 19:1-2). Naczynia te charakteryzowała spora ilość domieszki różnej granulacji i miki, barwa jasnobrązowo-ceglasto-żółta (7,5YR 6/4), przeważnie z obu stron. Zawsze ścianka wewnętrzna była mocno wypolerowana, niekiedy pokryta czarną glinką. Powierzchnia zewnętrzna była nierówna, ze śladami wgłębień po palcach, zagładzana przed wykonaniem paznokciowych wgłębień, głównie pod wylewem. Części przydenne cechowały wyrwy po ziarnach i większy stopień szorstkości. Jasne ścianki naczyń noszą ślady okopceń.

Poza ozdobianiem wgłębieniami paznokciowymi i zaszczypwaniem brzegów wylewów, naczynia chropowacone są niezwykle rzadko pokrywane ornamentem. Naklejanych listew nie odnotowano. Wystąpiły ovalne wgłębienia na części wygładzonej tuż powyżej chropowacenia (tabl. 1:2).

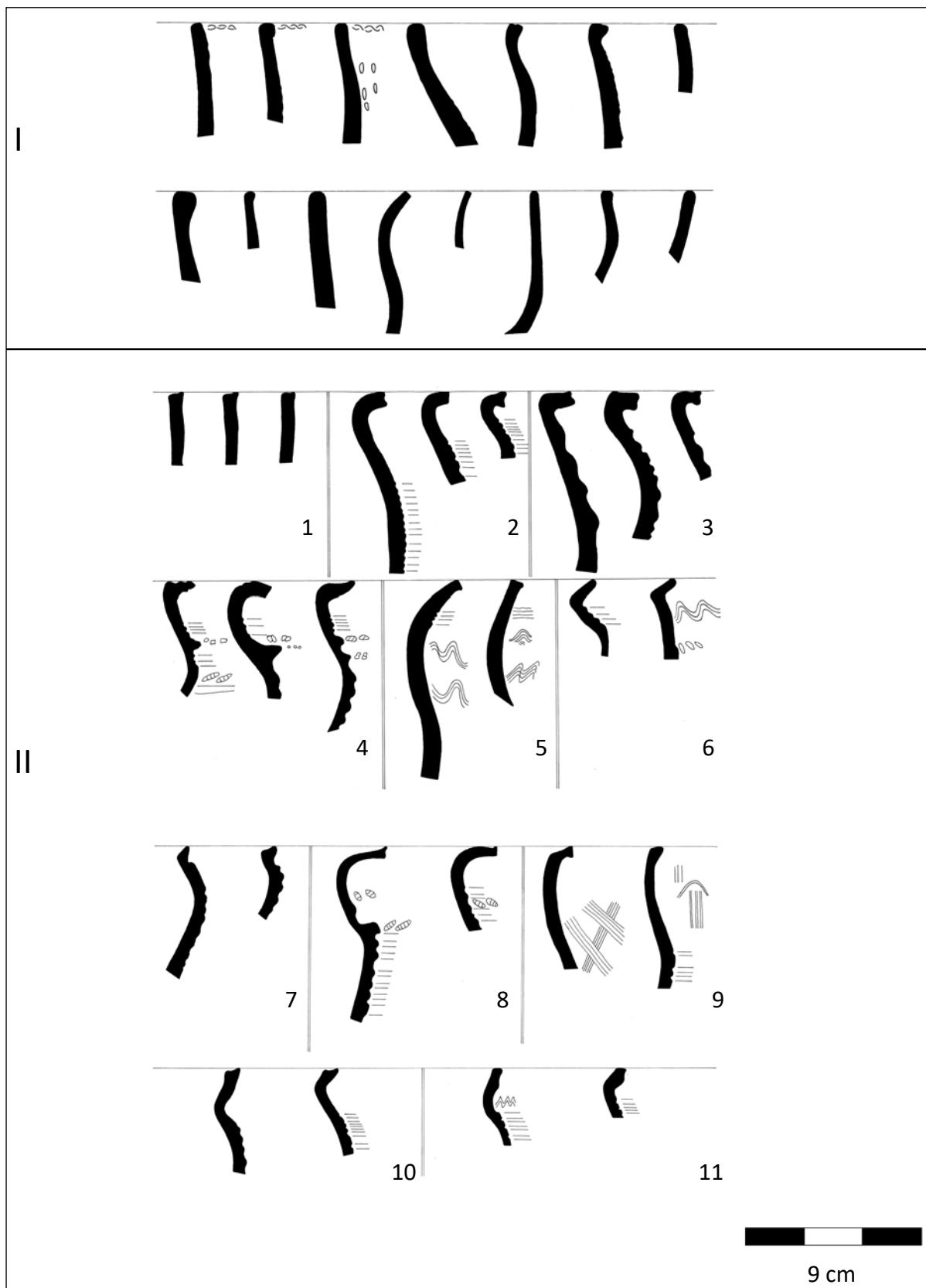
Analogie i chronologia

Analogiczne do znalezionych w czasie badań w Zajączkach, st. 1 formy naczyń z wcześniejszej epoki żelaza z ozdobnym brzegiem, o powierzchni pokrytej odciskami paznokciowymi odkryte zostały m.in. w kurhanach w Gródkach, st. 7 – „Brzezinka”, gm. Płośnica, pow. działdowski, w Starym Łęczynie, gm. Dzierzgowo, pow. iławski, w Krośnie, gm. Pasłęk, pow. elbląski, w Zawiszyn, gm. Elbląg, pow. elbląski, czy w Romejkach, gm. Ełk, pow. ełcki⁸. W Krainie Wielkich Jezior naczynia takie pochodzą z Giżycka, st. 8⁹. Naczynia z odciskami paznokciowymi na

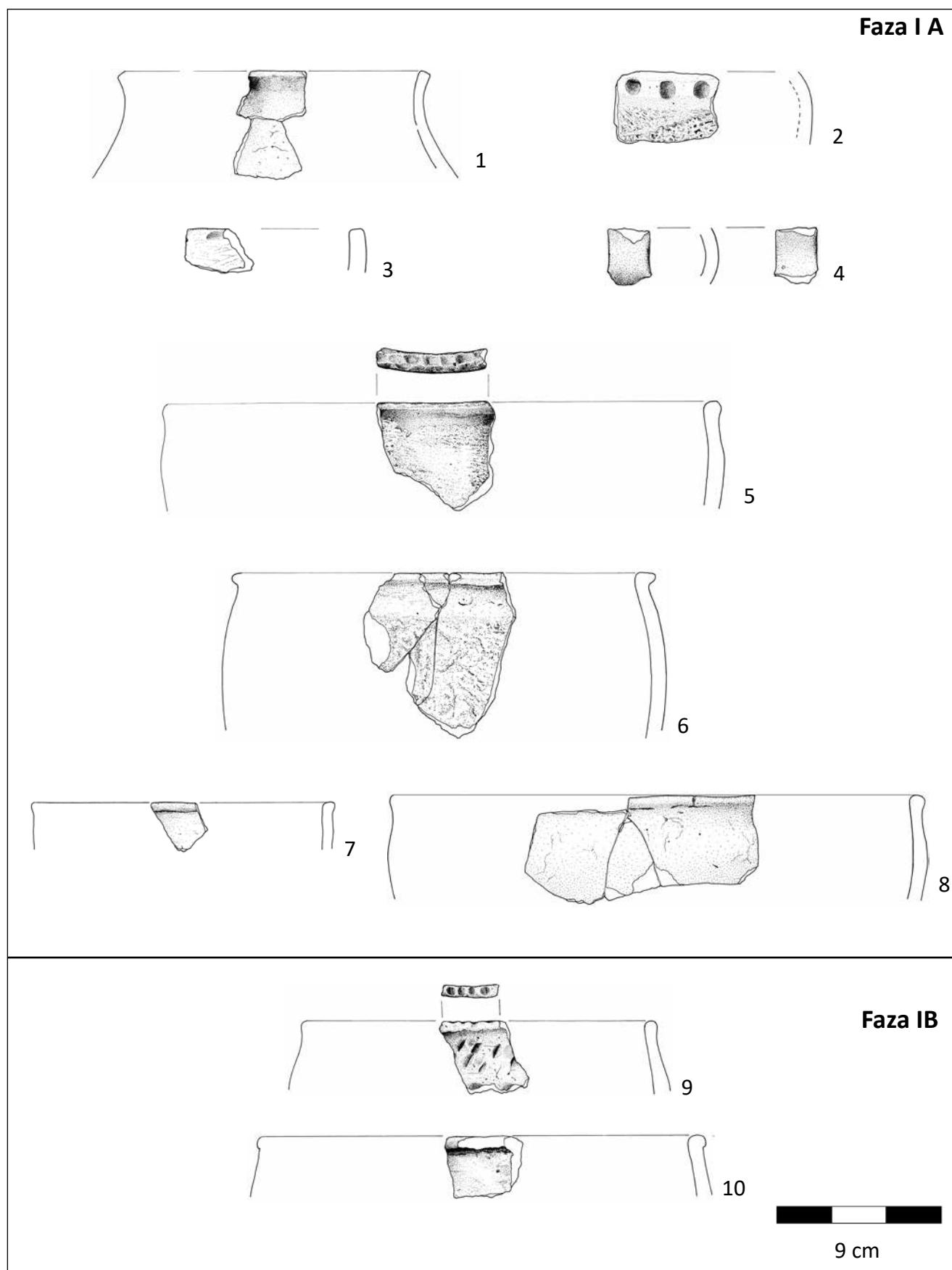
⁷ Por. opracowanie wyników badań tego grodziska, w niewszej publikacji.

⁸ Ł. Okulicz 1970: tabl. 2:6, 23; 3:16, 28; 9:5; 10:21; 20:5, 7, 10.

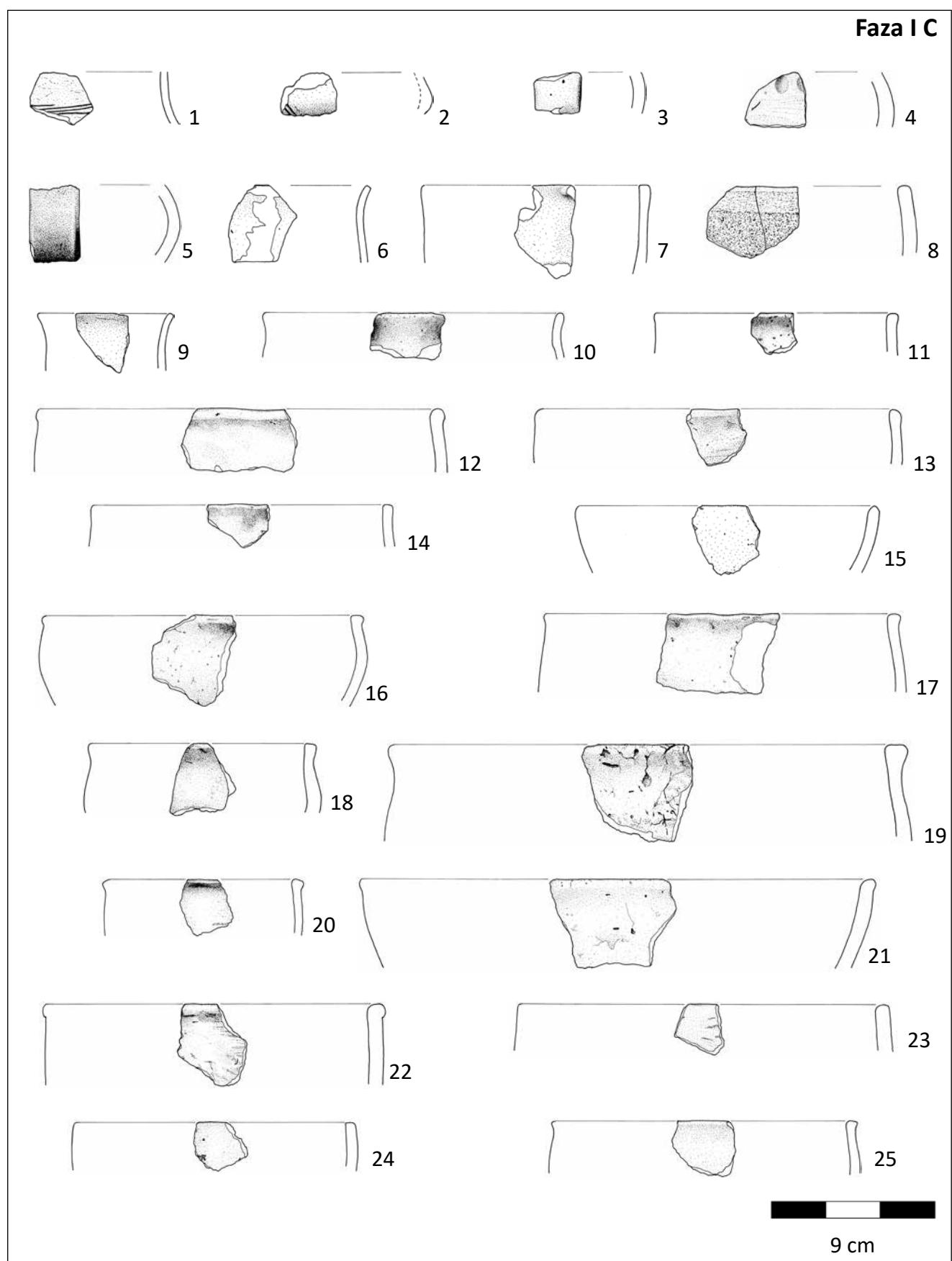
⁹ Hoffmann 1999: tabl. 76:13.

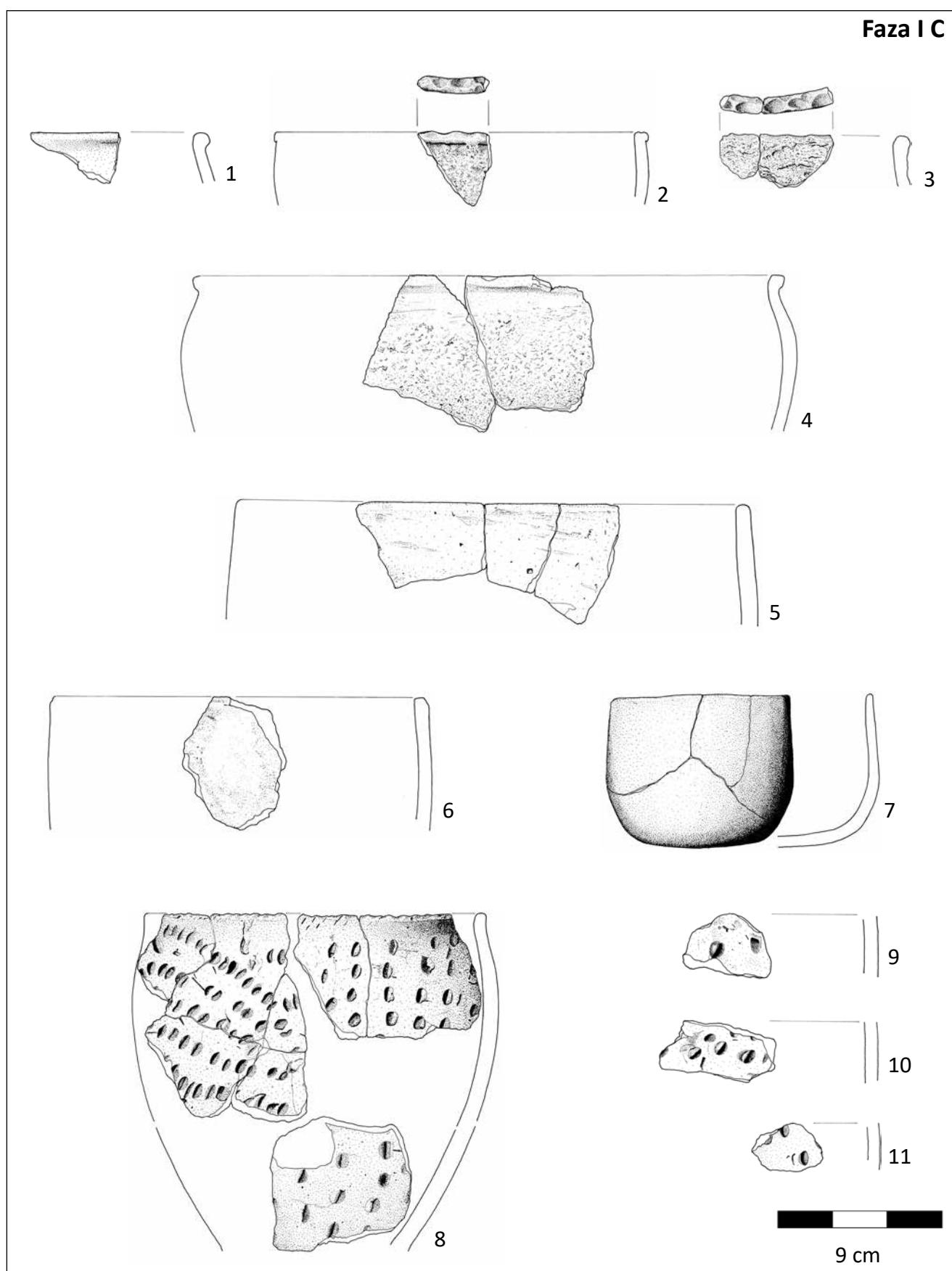
Ryc. 27. Zajaczki, st. 1. Formy naczyń z wczesnej epoki żelaza (I) i z wczesnego średniowiecza (II) (oprac. U. Kobylińska, rys. D. Wach)

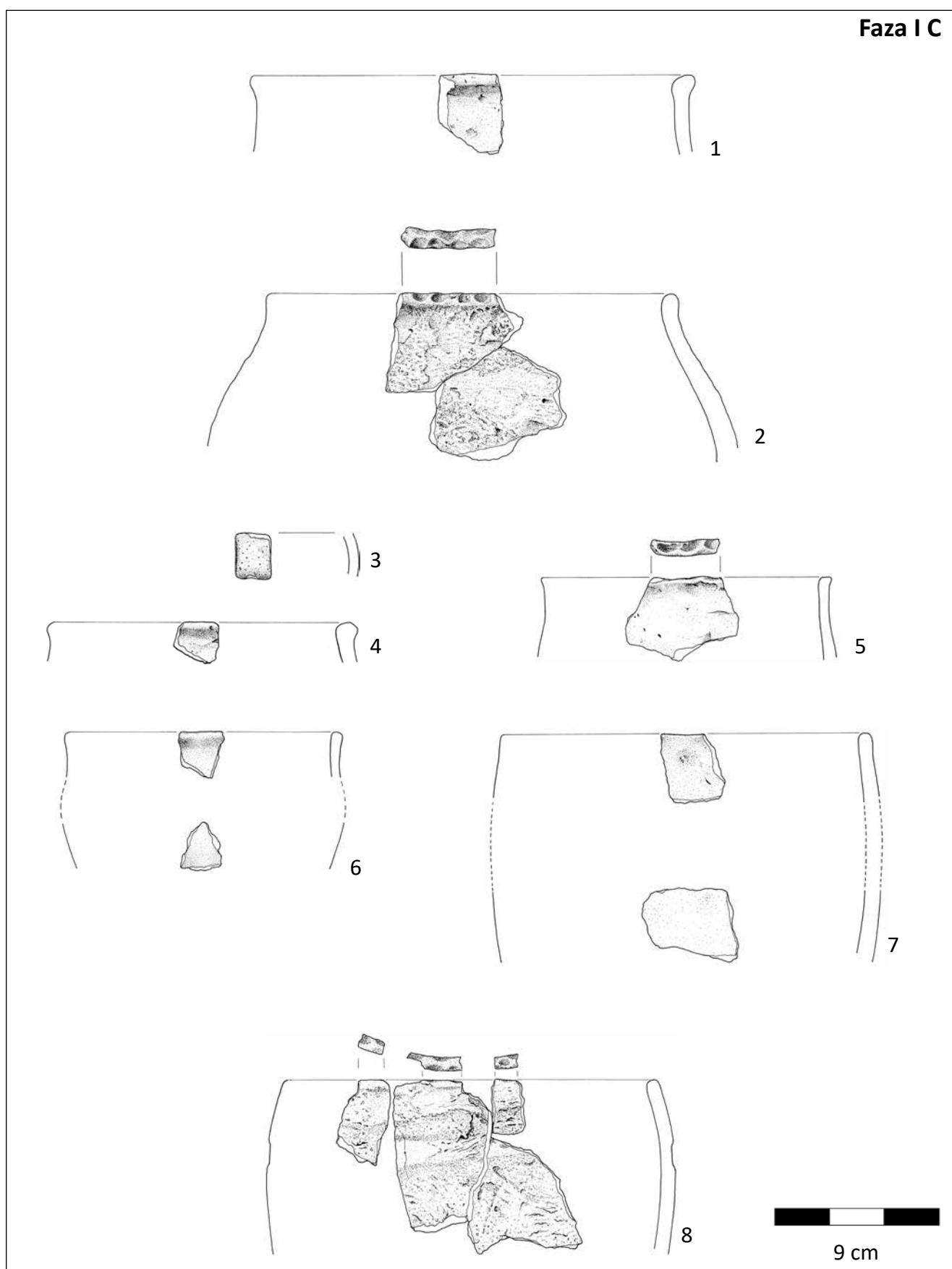
Tablica 1. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 1 A i 1 B (rys. D. Wach)

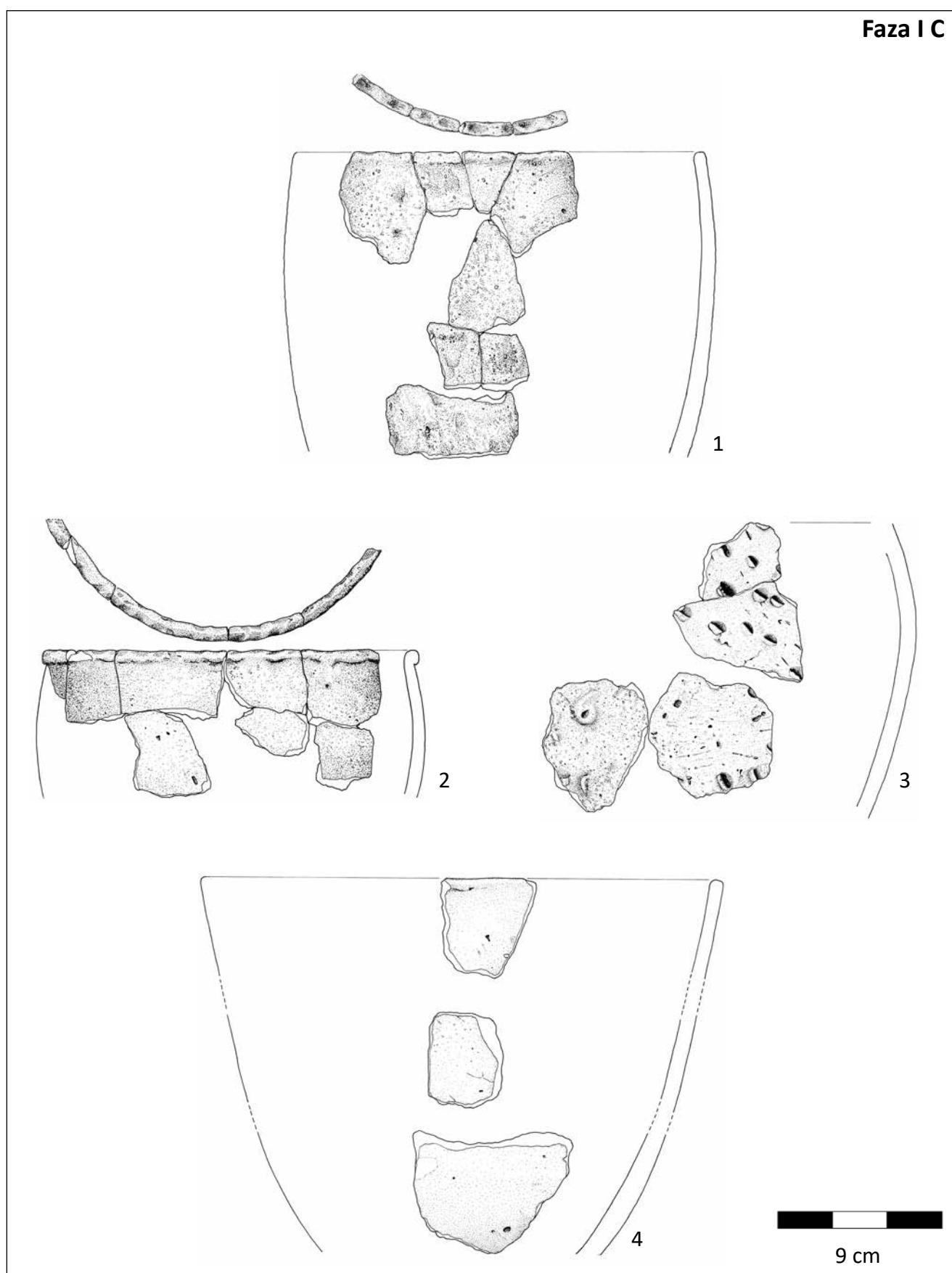
Tablica 2. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 1 C (rys. D. Wach)

Tablica 3. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 1 C (rys. D. Wach)

Tablica 4. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 1 C (rys. D. Wach)

Tablica 5. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 1 C (rys. D. Wach)

powierzchni wystąpiły także w dużym kompleksie osadniczym w Janowie Pomorskim, st. 1, gm. Elbląg, pow. elbląski¹⁰. Obszar ich występowania jest zatem rozległy, występują bowiem zarówno w wydzielonej przez Ł. Okulicz¹¹ grupie zachodniomazurskiej, jak i wschodniomazurskiej kultury kurhanów zachodniobałtyjskich.

Duże, grubościennne garnki, z pogrubionym, wydzielającym się brzegiem, o powierzchni chropowaczej, znajdują analogie także w materiale ceramicznym ze Starego Łączyna, gm. Dzierzgowo, pow. mławski, Starego Dzierzgonia, pow. sztumski, Starzykowa Małego, gm. Iława, pow. iławski, czy Kretowin, gm. Morąg, pow. ostródzki¹². Duże naczynie chropowacone z mocno wystającym spłaszczonym brzegiem z grodziska w Zajączkach, st. 1 z jednostki stratygraficznej 161 ma dokładną analogię, zarówno pod względem formy, jak i wielkości, w naczyniach z Kretowin, gm. Morąg, pow. ostródzki i Jeziorka, gm. Ryn, pow. giżycki¹³.

Naczynia duże o zachylonych brzegach, jajowate o powierzchni chropowaconej, często spotykane na stanowiskach kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, nie są zwykle ozdabiane zaszczypwaniem na brzegu, jak ma to miejsce w materiale z Zajączków, st. 1. Tego rodzaju duże analogiczne naczynia jajowate z lekko i mocno wydzielonym brzegiem o powierzchni chropowaconej określone są przez M. Hoffmanna¹⁴ jako typ IV i datowane są na okres VIEB - HaD.

Formy naczyń o powierzchni gładkiej z Zajączków, st. 1 wykazują największe podobieństwo do materiału zabytkowego z Kitek, st. 1 – „Żał” i st. 2 – „Zielona Góra”, gm. Dzierzgowo, pow. mławski, Gródków, st. 7 – „Brzezinka”, gm. Płośnica, pow. działdowski, Starego Łączyna, gm. Dzierzgowo, pow. mławski, Kęsochy, st. 1, gm. Dzierzgowo, pow. mławski, czy Piastowa, gm. Krzynowłoga Mała, pow. mławski¹⁵. Na tych stanowiskach znaleziono także wiele podobnych form mis, zarówno zachylonych czarek, jak i lekko esowatych, płytkich mis z wydzielonym brzegiem¹⁶. Zachowane w dużej części gładkie naczynko o prostych ścianach i półkulistym dnie z jednostki stratygraficznej 136 w Zajączkach, st. 1 znajduje analogię wśród ceramiki z kurhanów w Kęsosze, st. 1, gm. Dzierzgowo, pow. mławski, czy w Piastowie, gm. Krzynowłoga Mała, pow. mławski, jak również w materiale z Kretowin,

gm. Morąg, pow. ostródzki, czy naczyń z kurhanów na Wysoczyźnie Elbląskiej¹⁷.

Podsumowując należy stwierdzić, że ceramika starożytna z Zajączków, st. 1 wykazuje cechy charakterystyczne ceramiki kultury kurhanów zachodniobałtyjskich z drugiej fazy jej rozwoju.

Ceramika wczesnośredniowieczna

W nawarstwieniach kulturowych grodziska w Zajączkach, st. 1 odkryto w 1998 roku 322 fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej, które częściowo zostały opublikowane¹⁸, a w trakcie badań przeprowadzonych w 2015 r. - 1699 fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej. Znaleziono 161 górnych części naczyń z zachowanym wylewem, co stanowi odpowiednik ok. 1500% SEN. Wczesnośredniowieczne fragmenty z wylewem zachowane są w rozmaitej wielkości i w zróżnicowanym stopniu zniszczenia. Duża część materiału zachowana jest w duzych fragmentach, jednocześnie przy niewielkim zniszczeniu podepozytycznym. Dotyczy to głównie znalezisk z warstw powstałych w Fazie 2C i 2D (tabl. 6-12). W nawarstwieniach pozostałych faz: 2E, 2F, 2G i 2H (tabl. 13-19) materiał ceramiczny zachował się w nieco mniejszych fragmentach i wyklejenia są rzadsze, natomiast zespoły ceramiczne z warstw Fazy 3 charakteryzują się najbardziej rozdrobnionym materiałem (tabl. 20-23).

Cechami charakterystycznymi naczyń wczesnośredniowiecznych z Zajączków, st. 1 jest brązowa barwa powierzchni (5YR 6/6; 7,5YR 5/3), przeważnie z obu stron, szorstkość powierzchni, trójwarstwowe przełamy i domieszka drobna i średnia z dużą zawartością miki. Ślady kregów pozostałych po obtaczaniu naczyń pozwalają ocenić stopień obtaczania jako średnio silny. Przełamy ścianek ujawniają złączenia wałków, w miejscach w których występują przewężenia ścianek lub/i następowała pęknięcie naczyń.

Analiza górnych części naczyń wczesnośredniowiecznych pozwala na wyodrębnienie w materiale zabytkowym z Zajączków, st. 1 grup typowych ze względu na ukształtowanie profilu i rodzaju brzegu (ryc. 27:II):

1. Naczynia o prostej, cylindrycznej, zagładzanej szyjce. Są to formy niewielkich rozmiarów, o średnicy wylewu wynoszącej 11-16 cm, o obtaczanej górnej części w pasie do 2 cm od profilowanego brzegu (tabl. 19:6-7; 20:7; 21:4; 22:14; 23:10). Analogiczne naczynia znane są np. z Lisewa, st. 1, gm. Golub-Dobrzyń, pow. golubsko-dobrzyński, z obiektu datowanego od połowy 1. do połowy 2. kwartal XI w., czy z Jedwab-

¹⁰ Ignaczak, Affelski 2012: tabl. 11:1; 12:1.

¹¹ Ł. Okulicz 1970.

¹² Ł. Okuliczowa 1970: tabl. 3:5, 6, 25, 26; 25:2, 14; 26:2, 6, 23-26.

¹³ Ł. Okulicz 1970: tabl. 26:25; 28:1; J. Okulicz 1973: ryc. 113:a; Hoffmann 1999: tabl. 73:13.

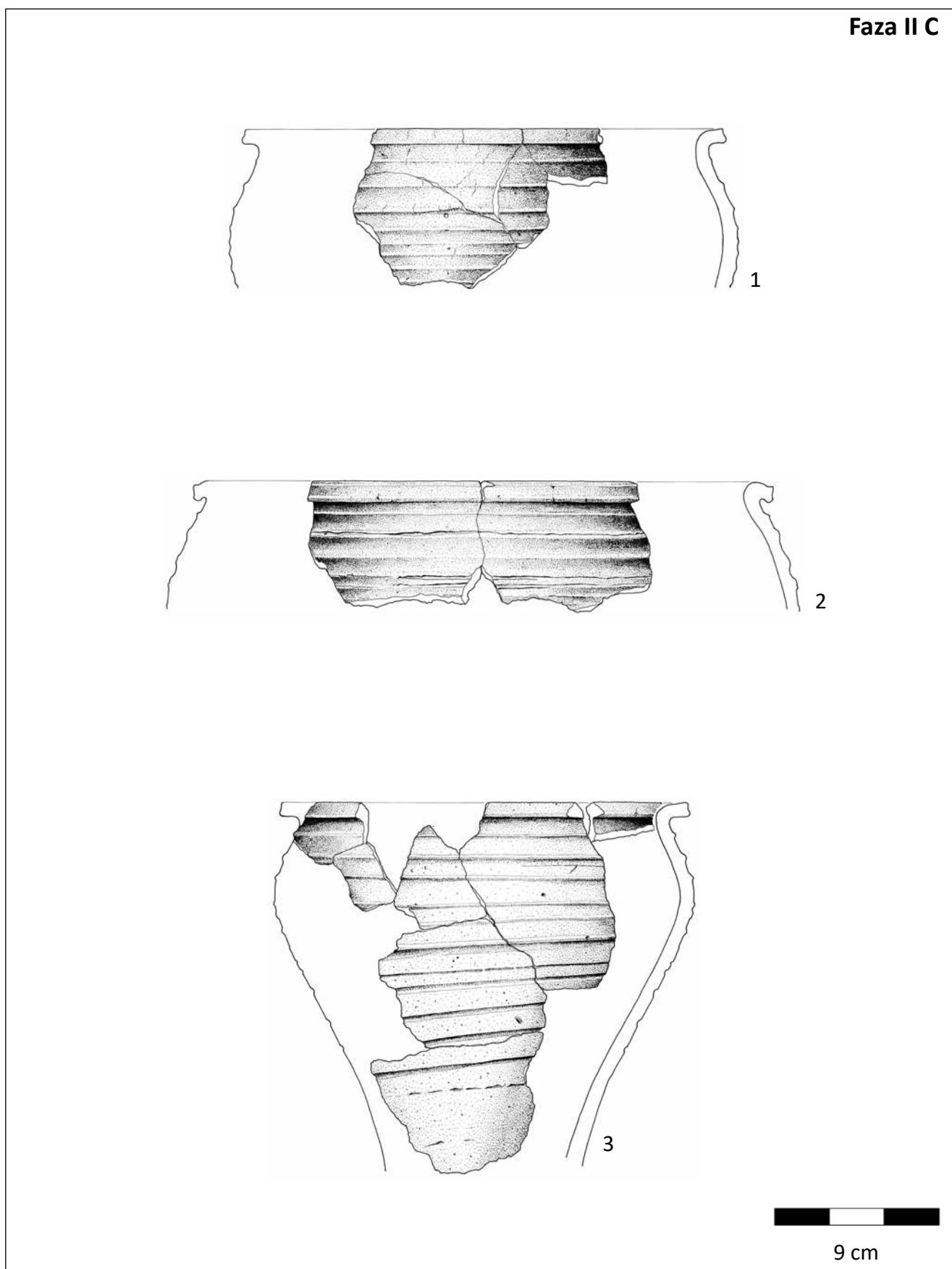
¹⁴ Hoffmann 2000: ryc. 38.

¹⁵ Ł. Okulicz 1970: tabl. 1:2; 2; 3:10, 13, 14, 23; 5; 7:10, 11.

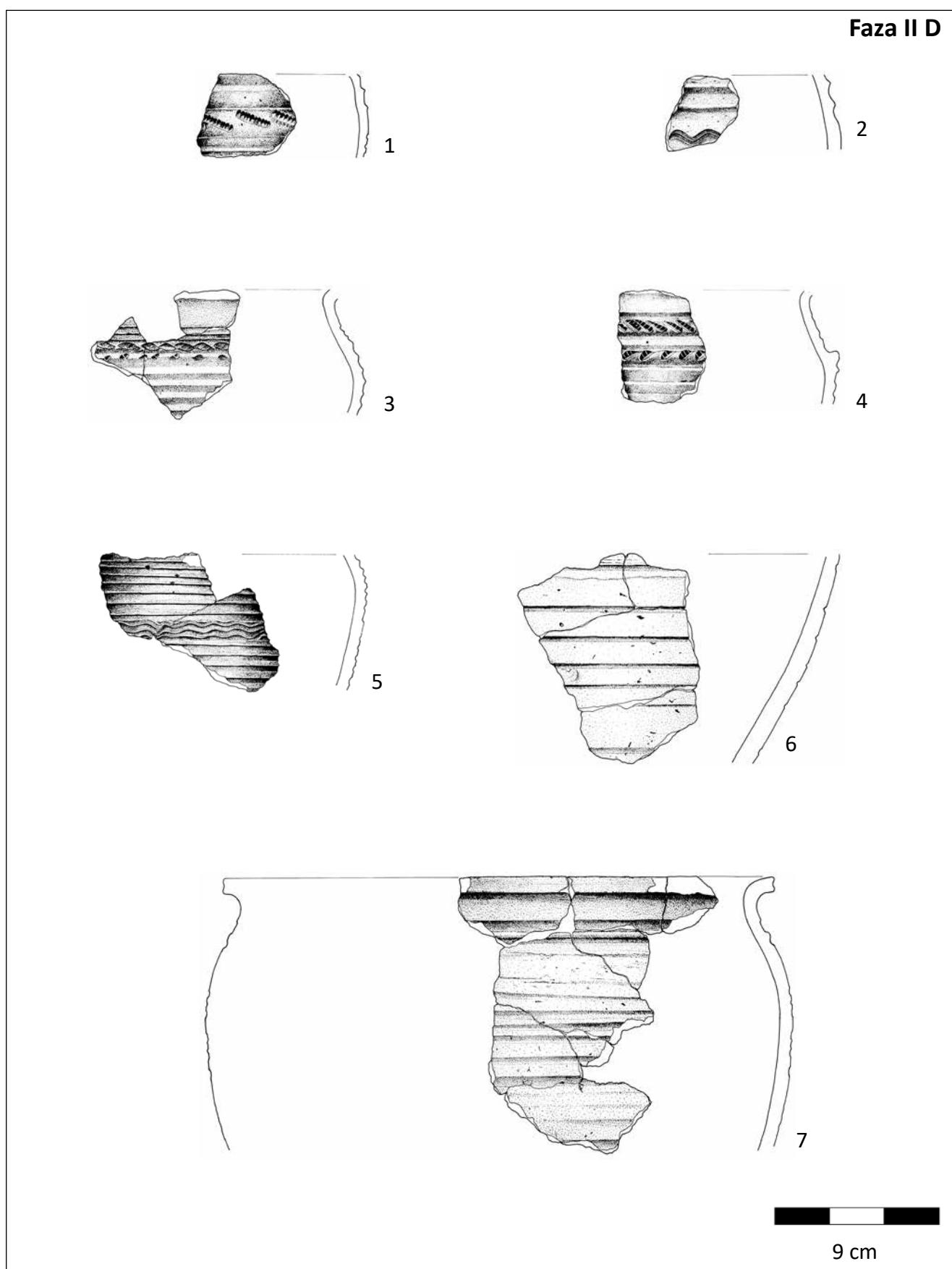
¹⁶ Ł. Okulicz 1970: tabl. 5:9-10, 13, 15, 19-20, 24; J. Okulicz 1973: ryc. 118:j; 119:3.

¹⁷ Ł. Okulicz 1970: tabl. 5:4, 23; 10:17-19; J. Okulicz 1973: ryc. 119:f; 124:c.

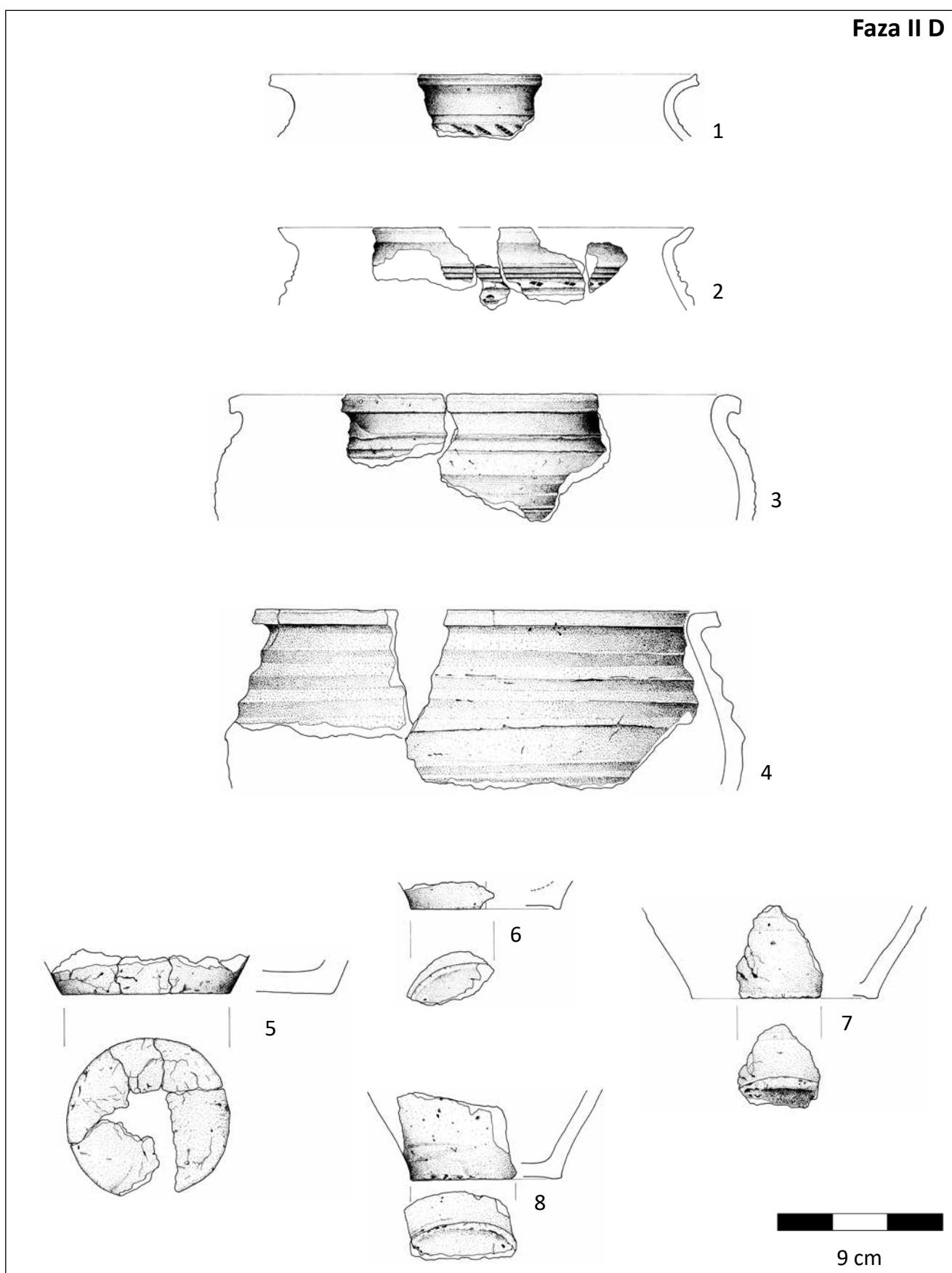
¹⁸ Marciniak-Kajzer 1998; Hoffmann, Mackiewicz 2004: ryc. 32-33.

Tablica 6. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 2 C (rys. D. Wach)

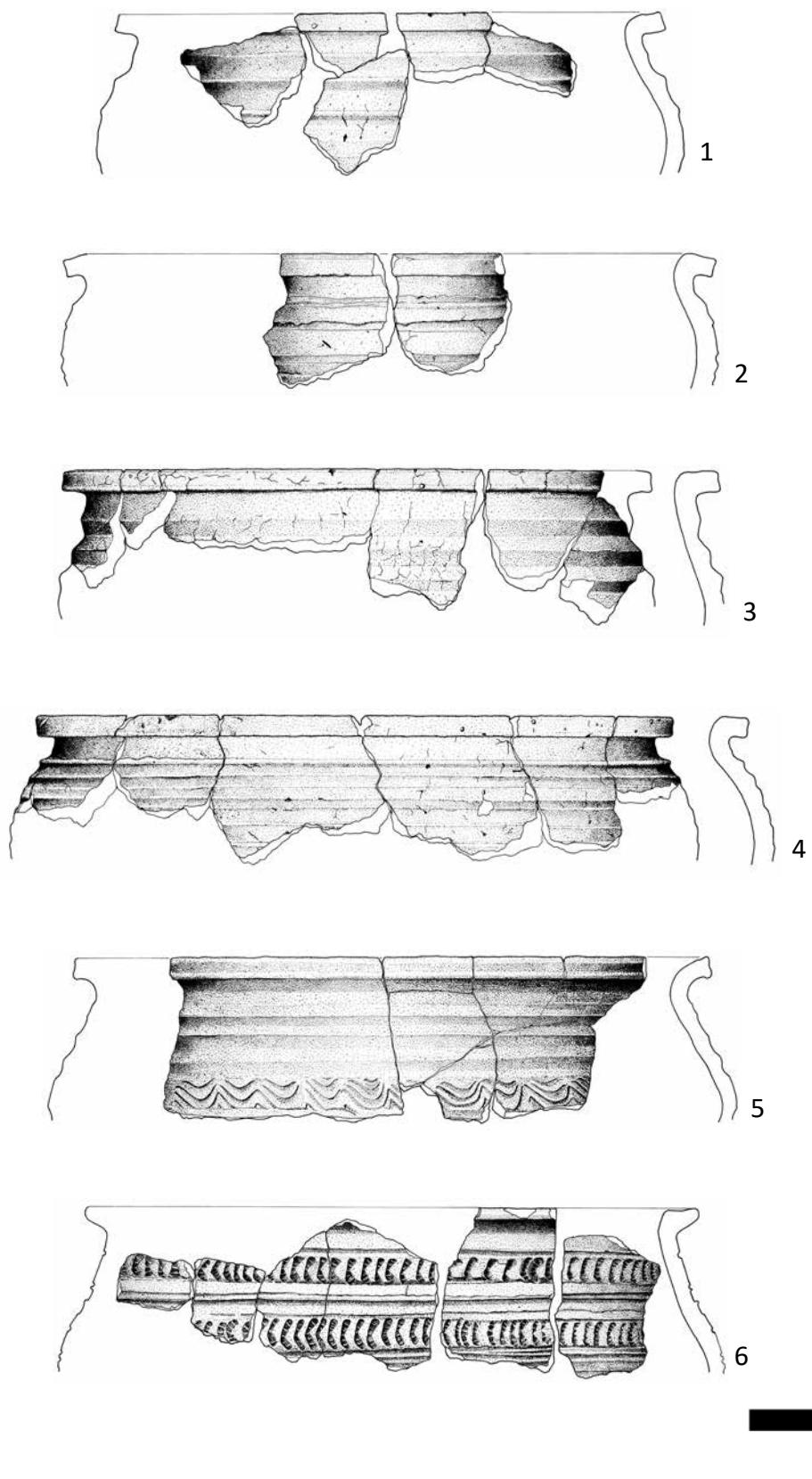

Tablica 7. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 2 D (rys. D. Wach)

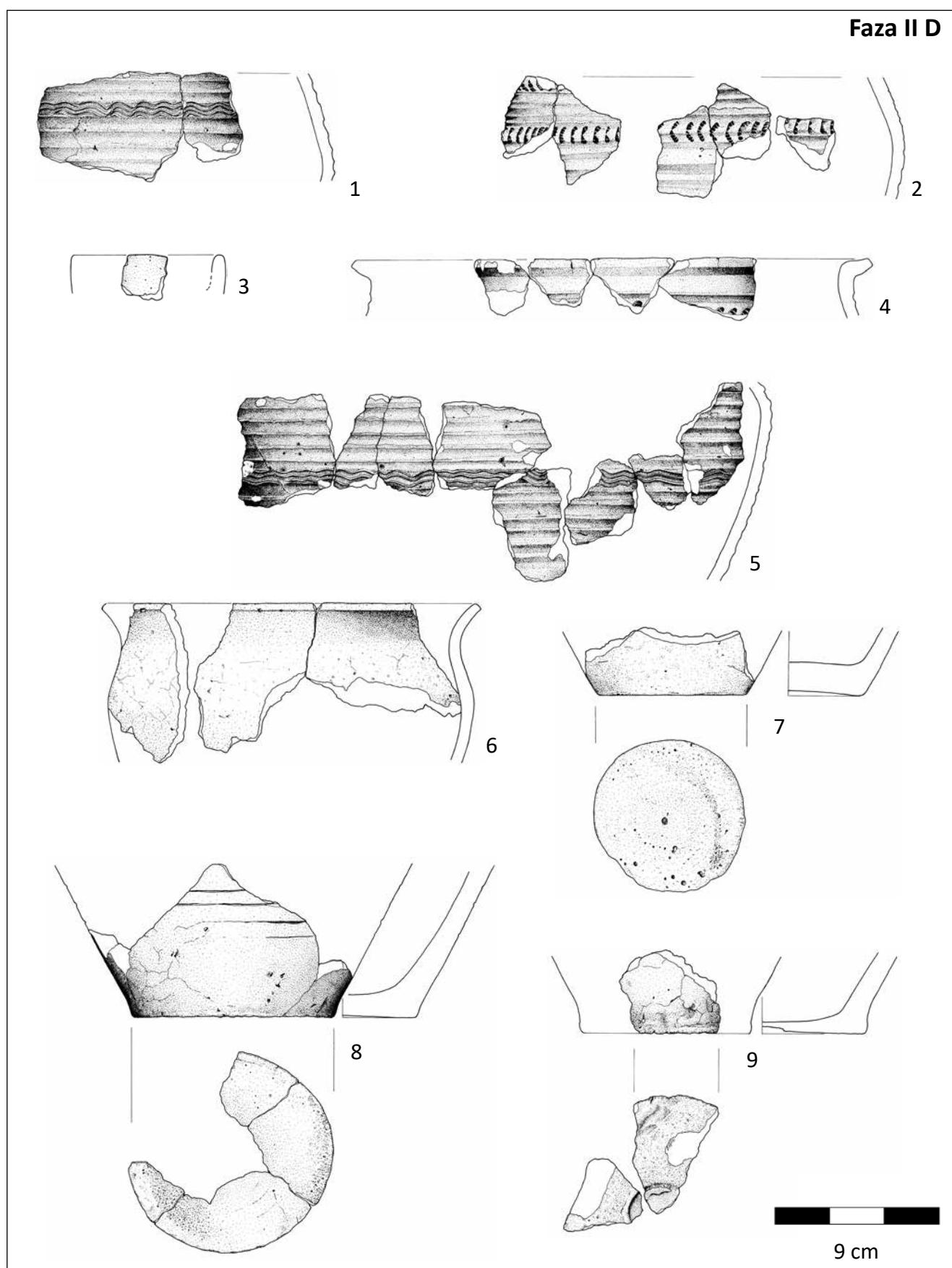

Tablica 8. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 2 D (rys. D. Wach)

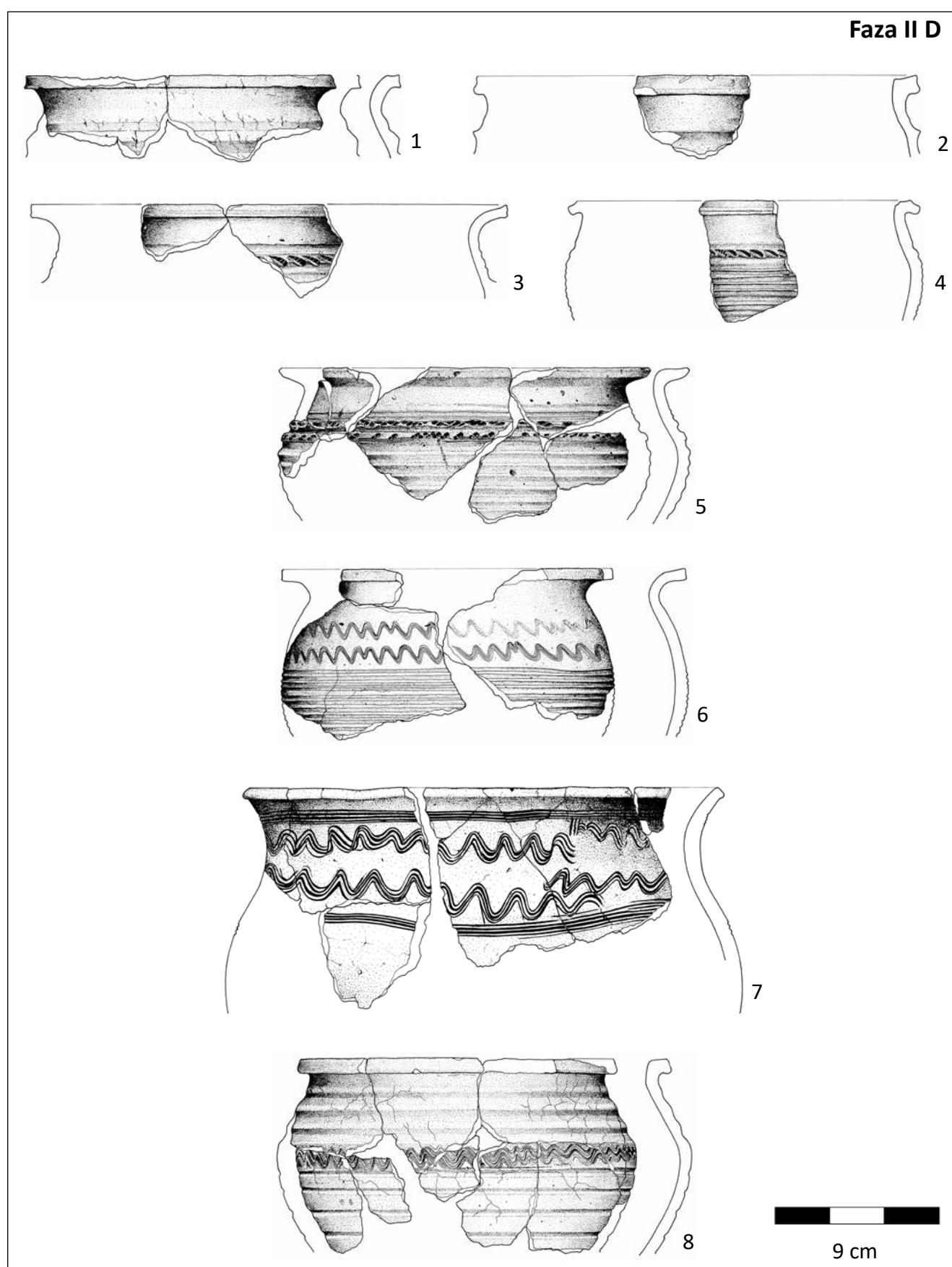
Faza II D

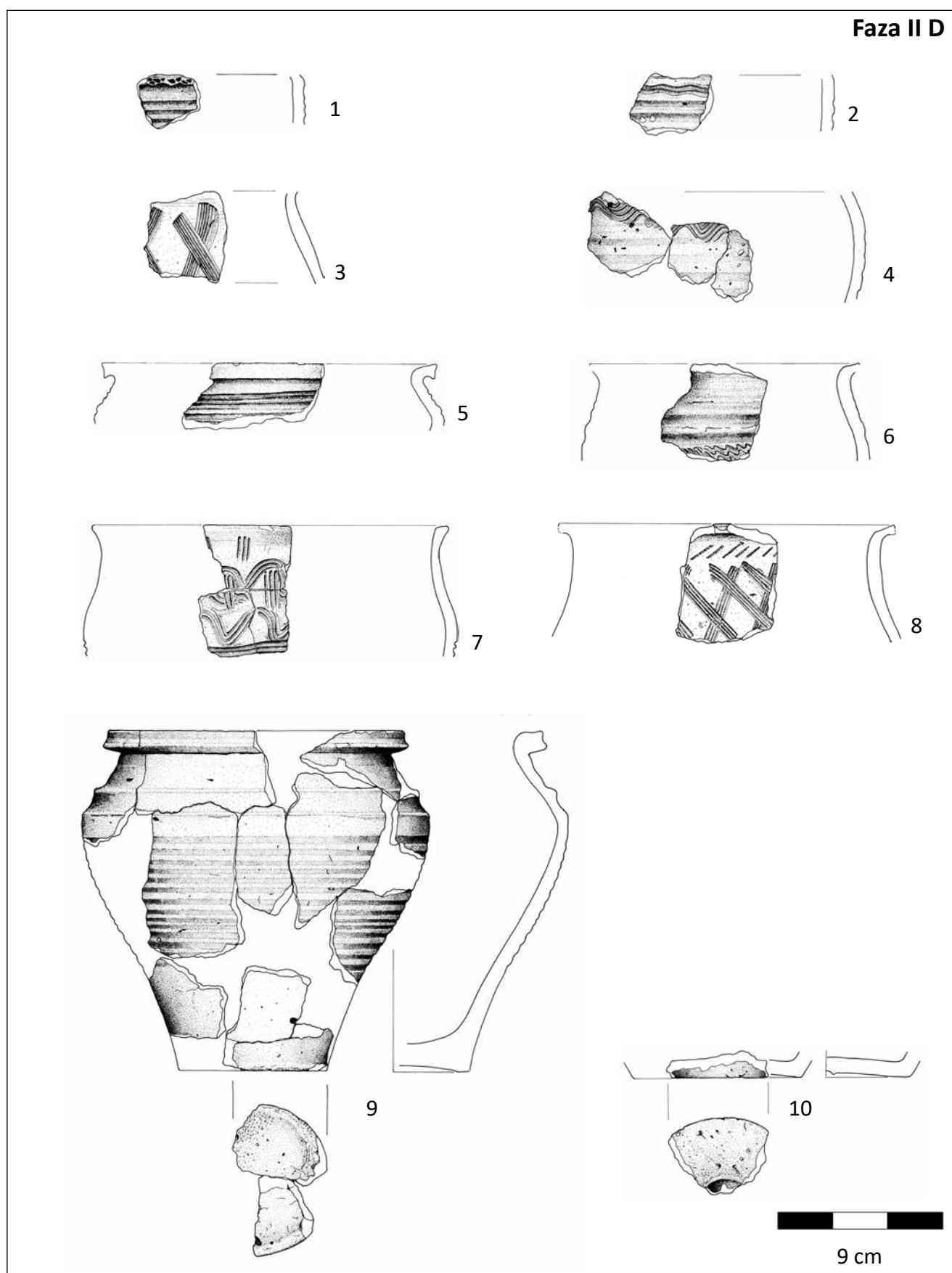
Tablica 9. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 2 D (rys. D. Wach)

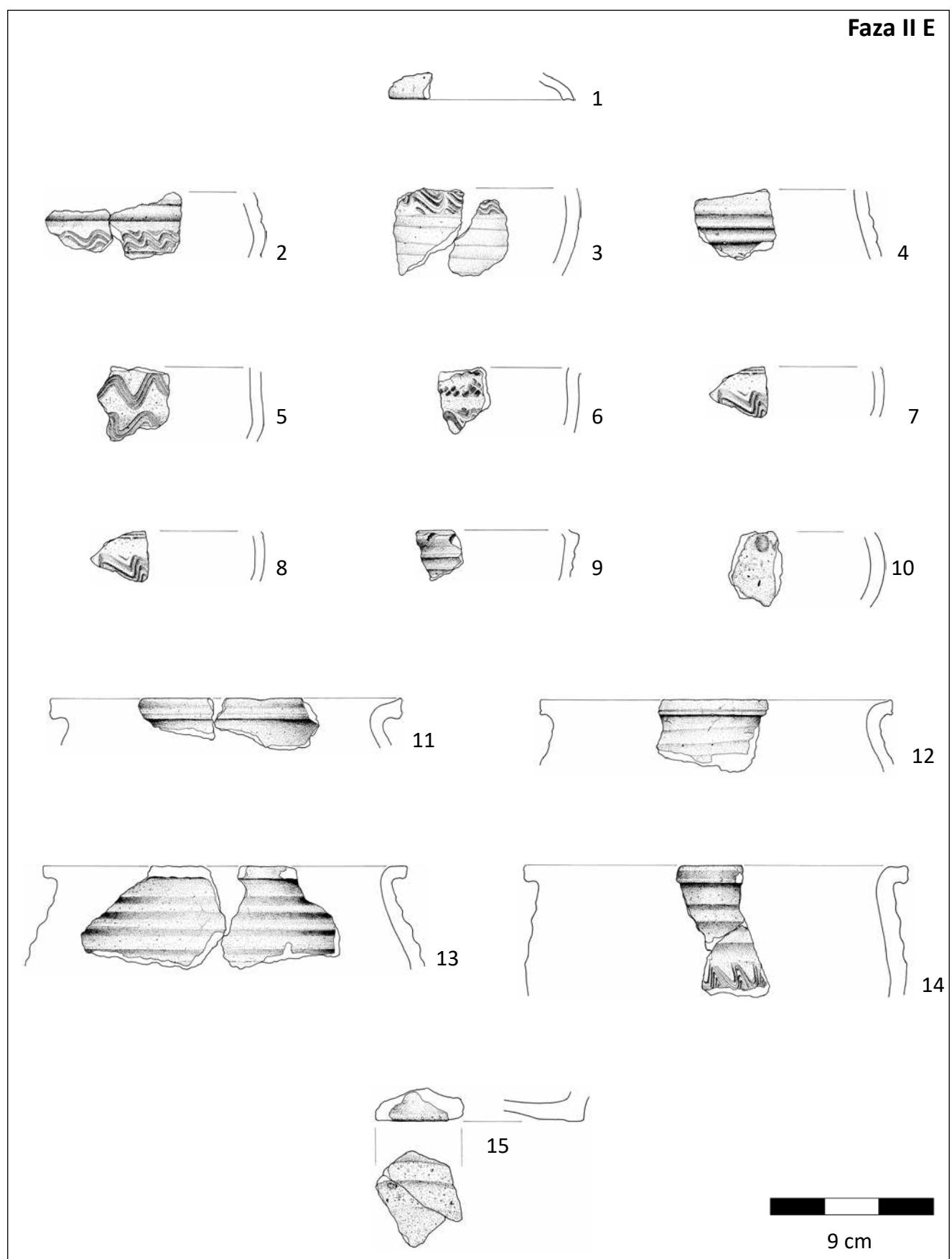
Tablica 10. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 2 D (rys. D. Wach)

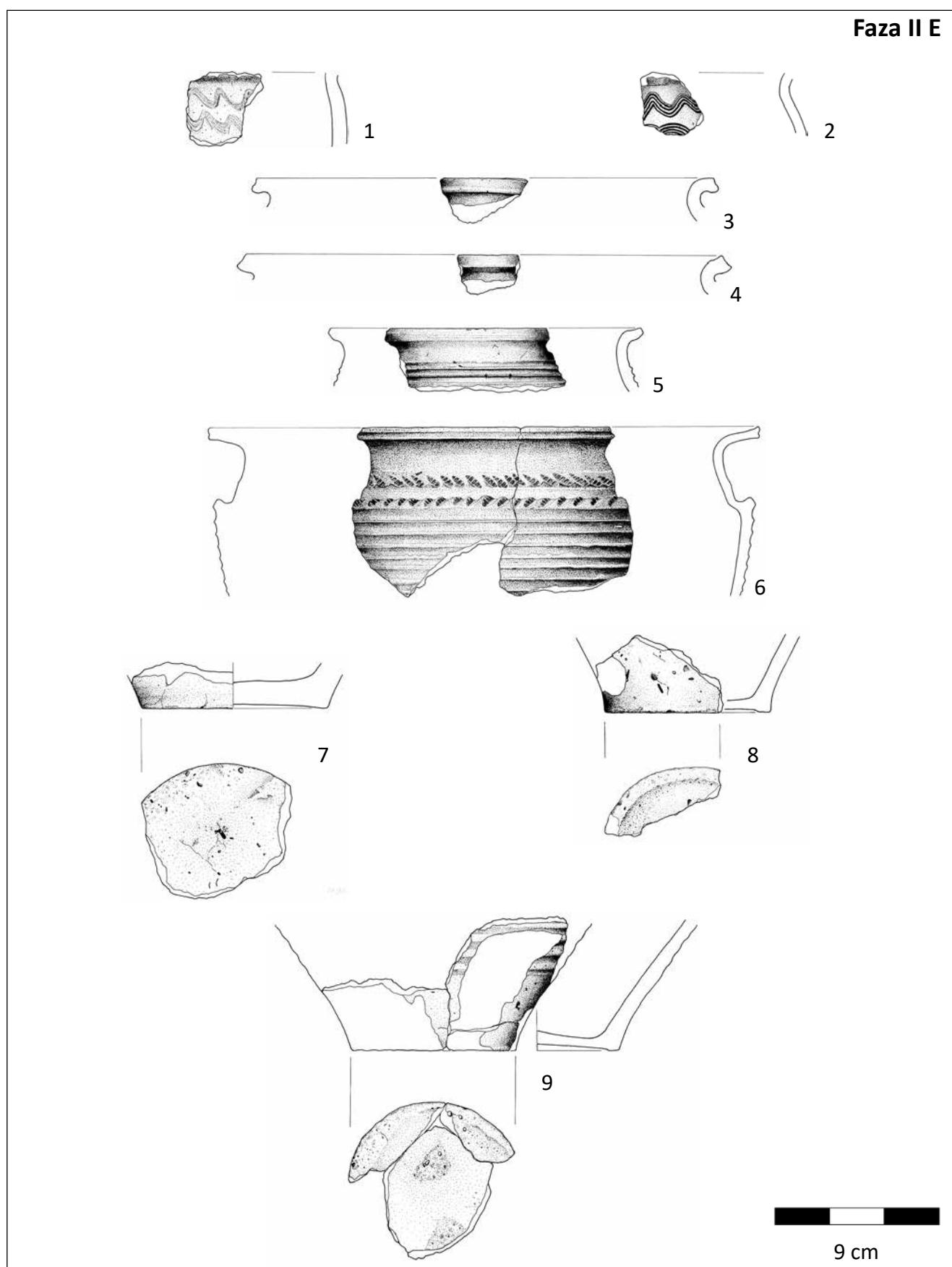
Tablica 11. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 2 D (rys. D. Wach)

Tablica 12. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 2 D (rys. D. Wach)

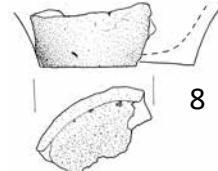
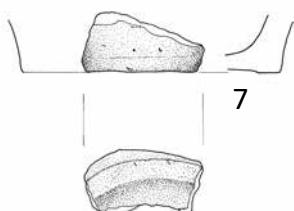
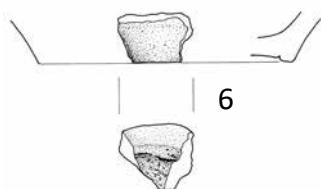
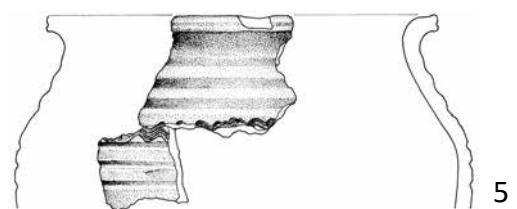

Tablica 13. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 2 E (rys. D. Wach)

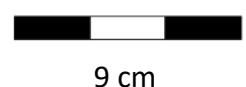
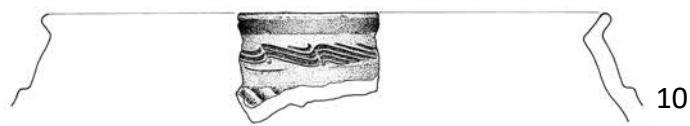
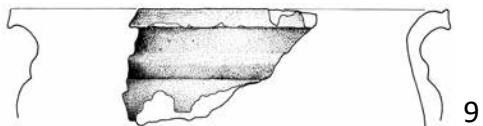

Tablica 14. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 2 E (rys. D. Wach)

Faza II E

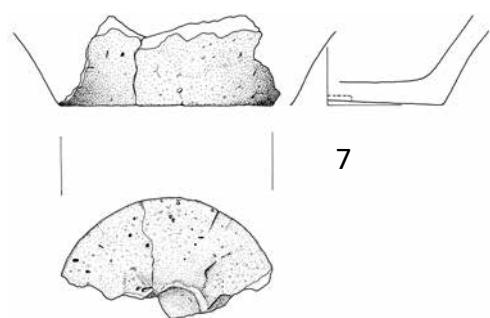
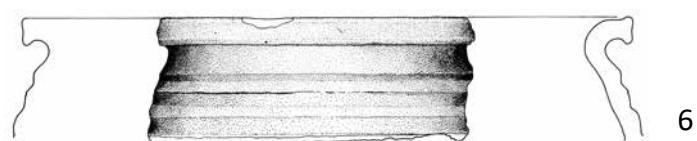
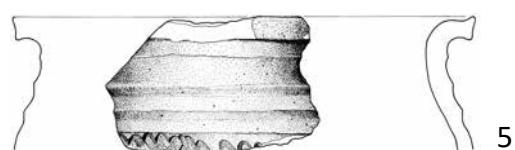
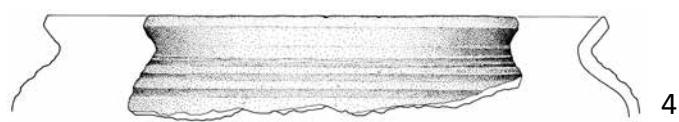
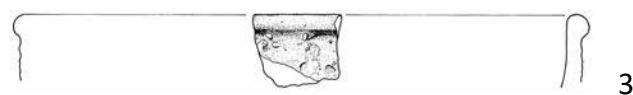
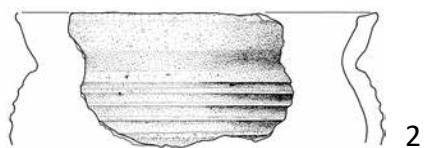
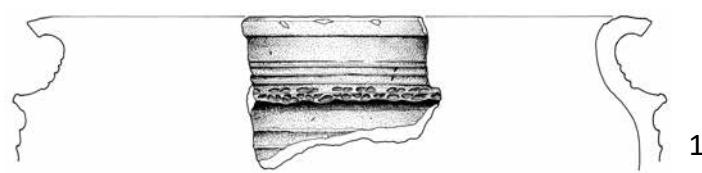

Faza II F

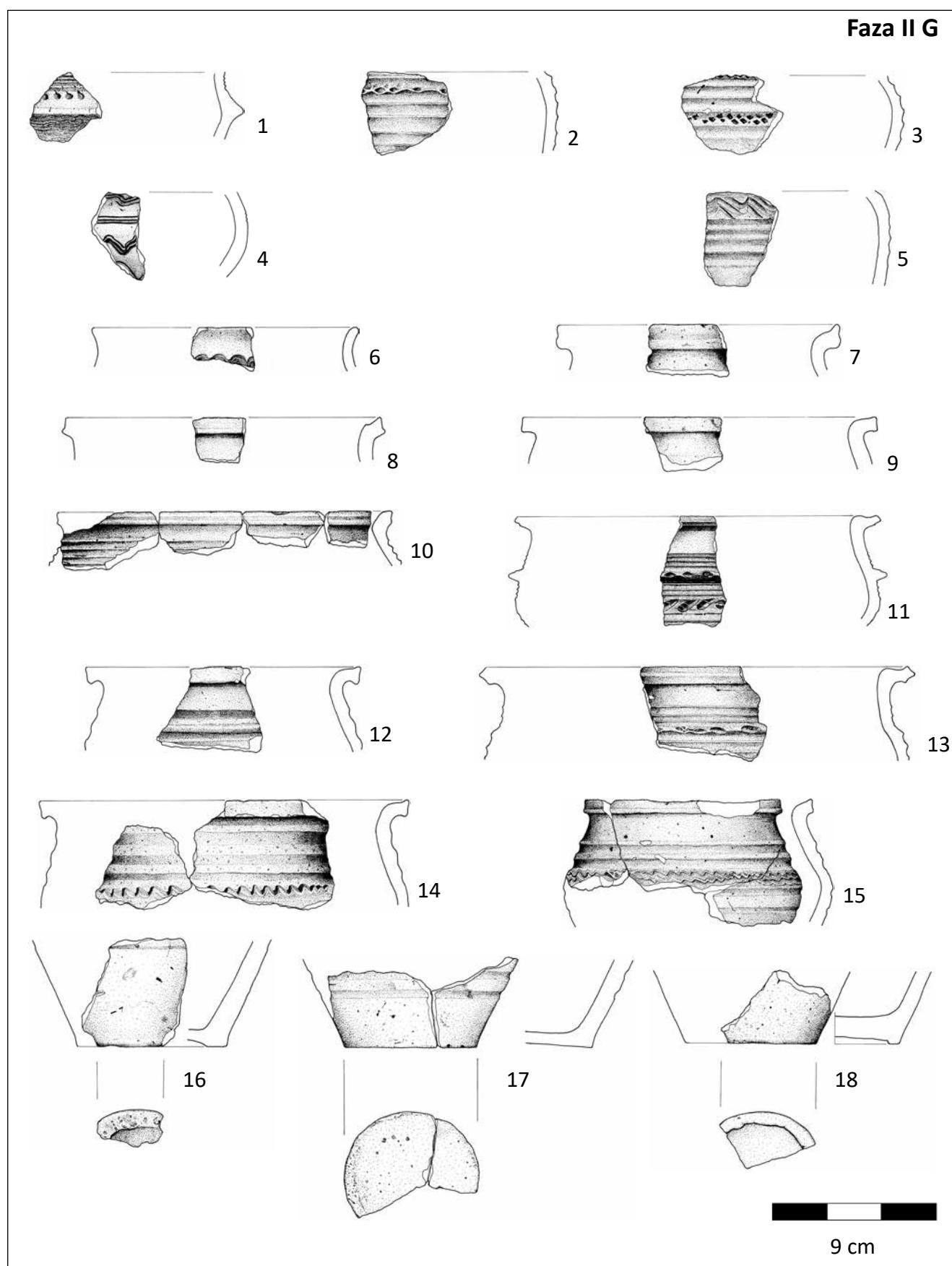
Tablica 15. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 2 E i 2 F (rys. D. Wach)

Faza II G

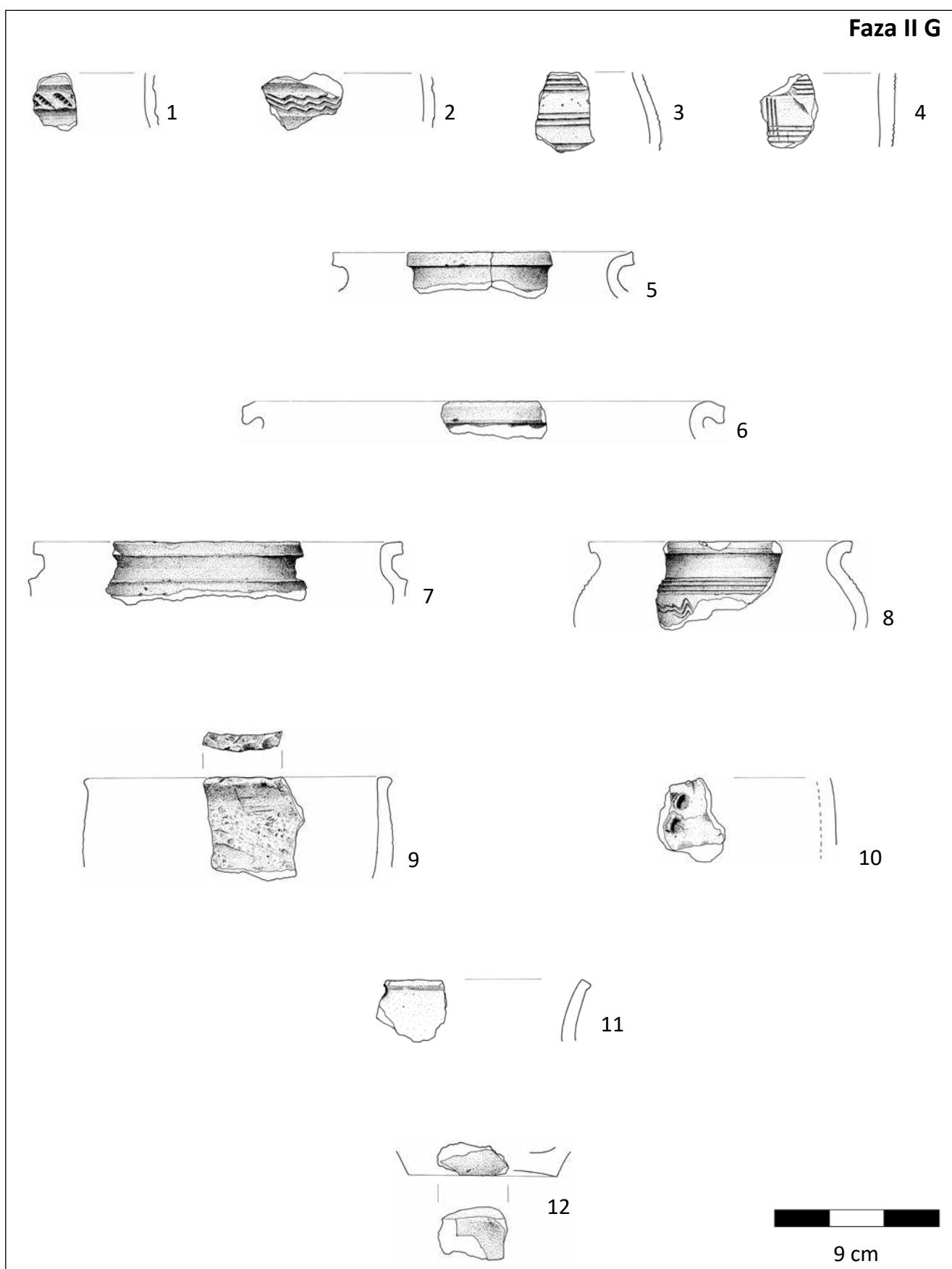

9 cm

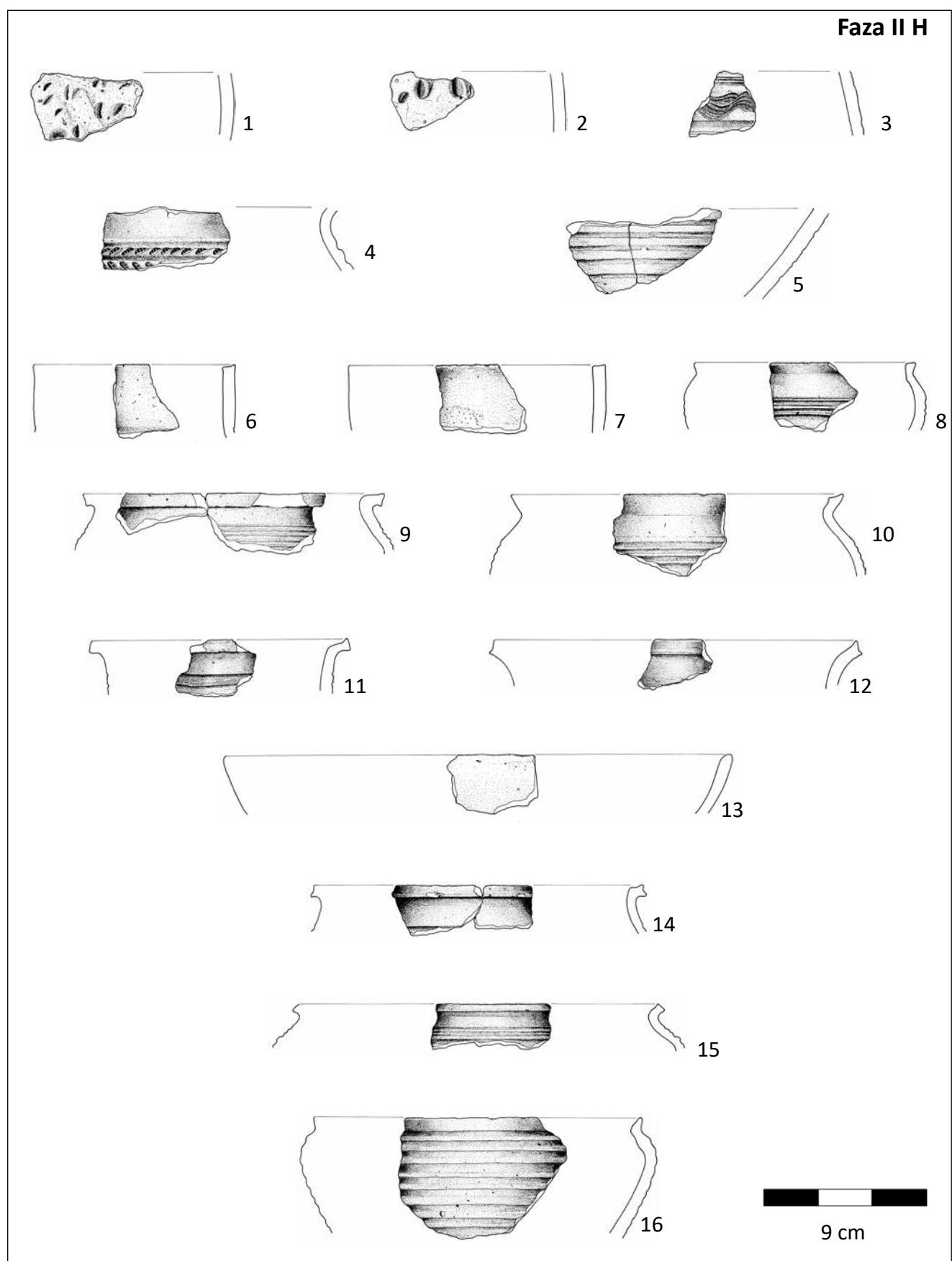
Tablica 16. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 2 G (rys. D. Wach)

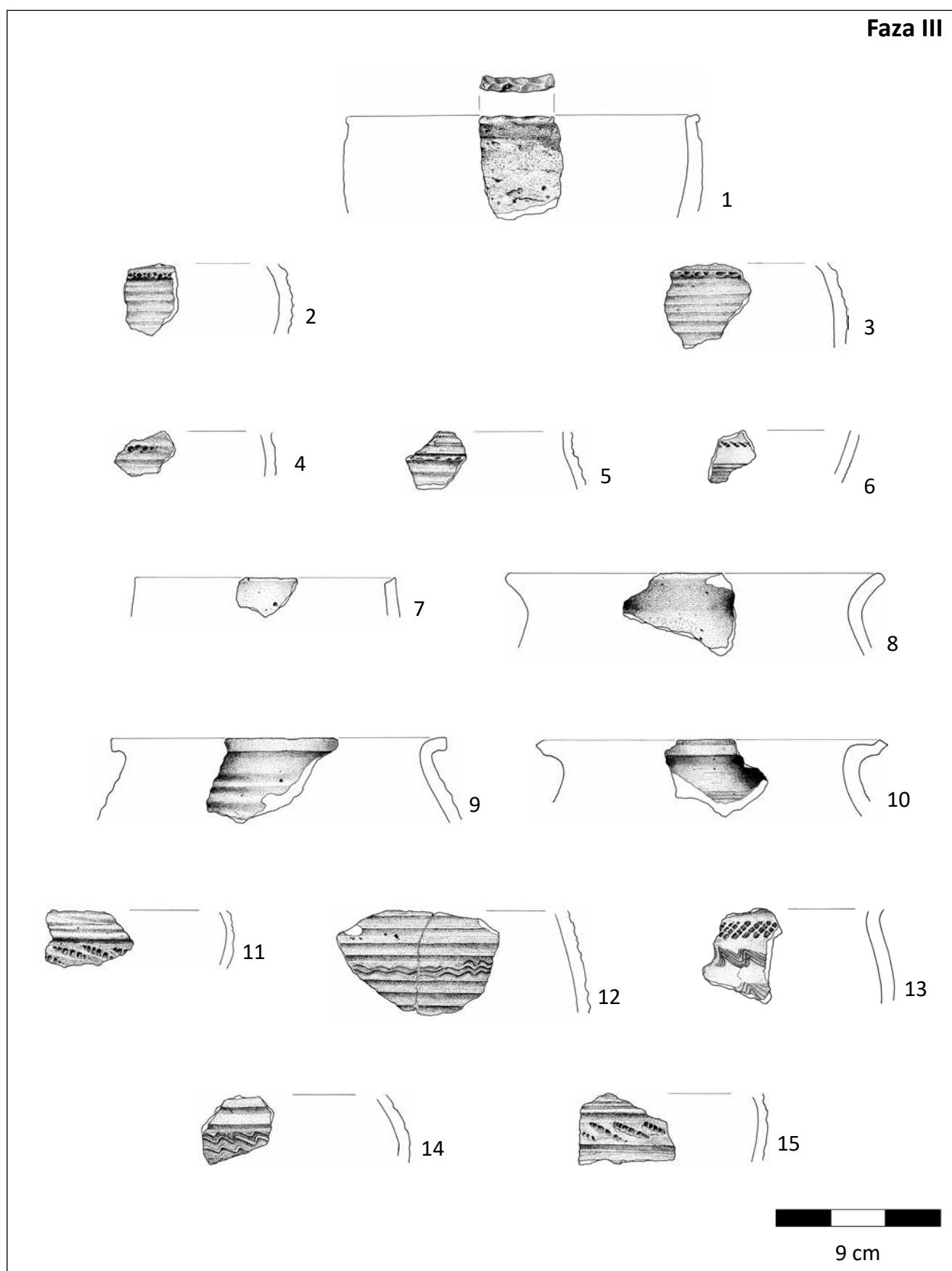
Tablica 17. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 2 G (rys. D. Wach)

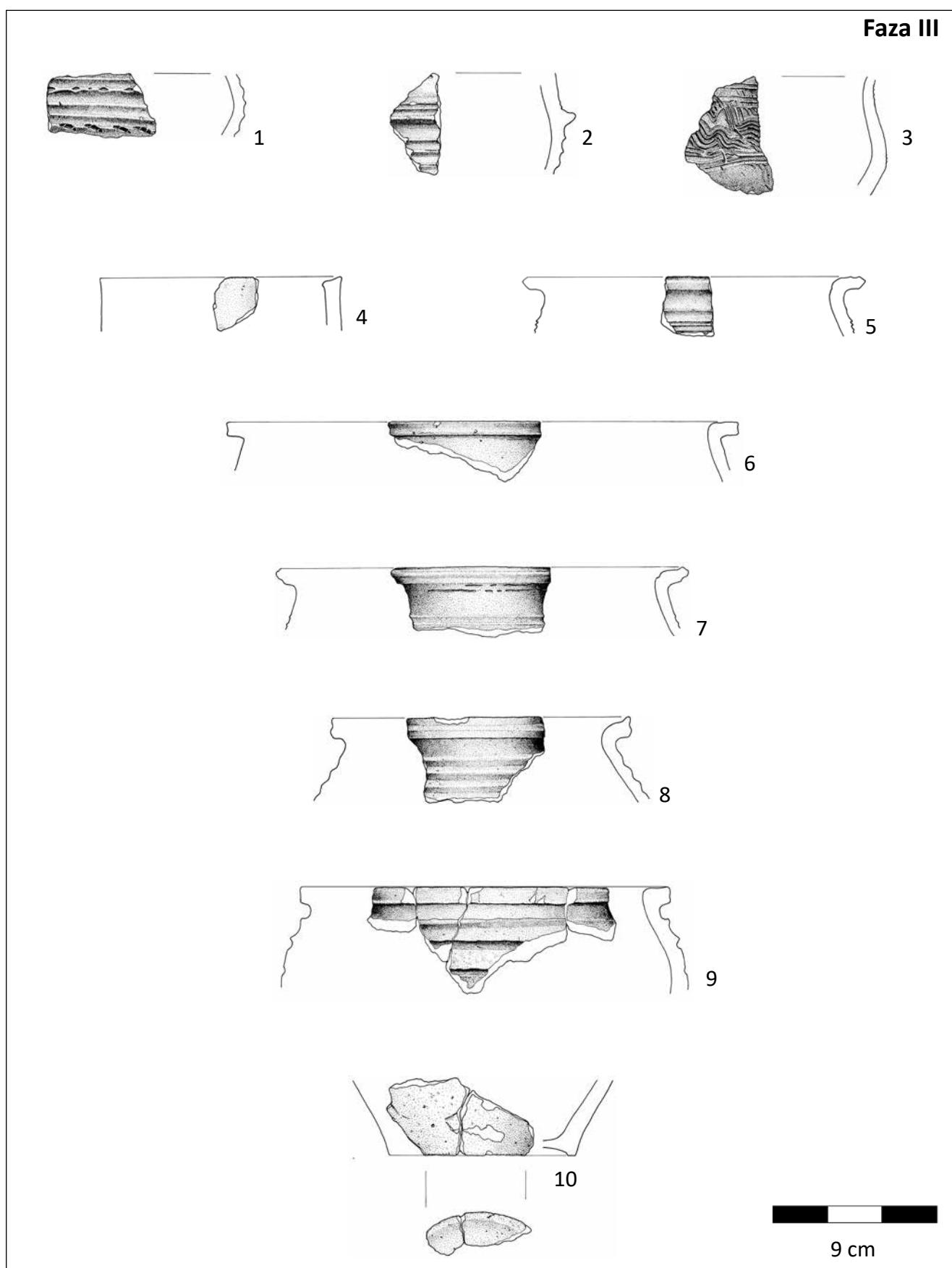
Tablica 18. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 2 G (rys. D. Wach)

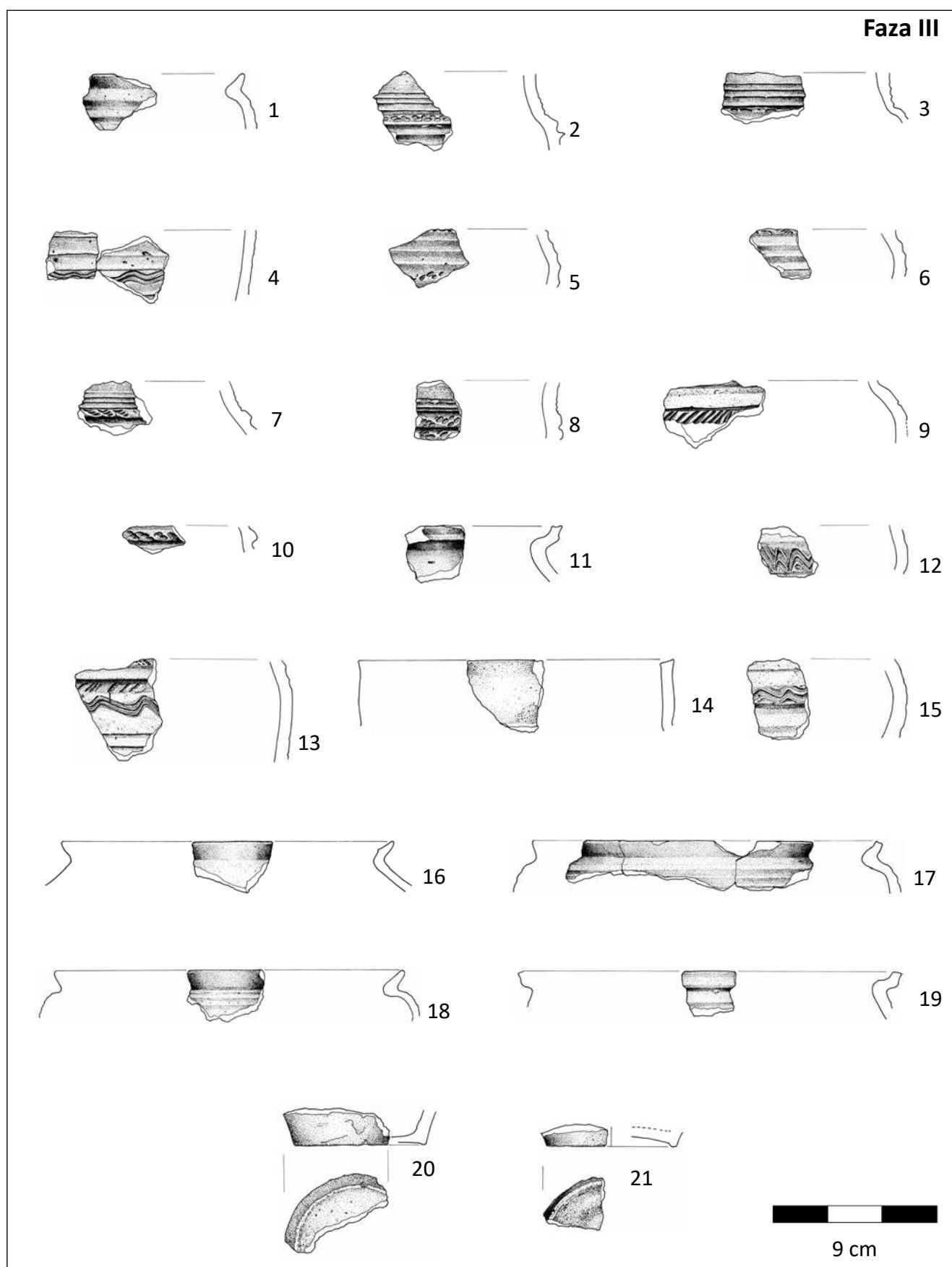
Tablica 19. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 2 H (rys. D. Wach)

Tablica 20. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 3 (rys. D. Wach)

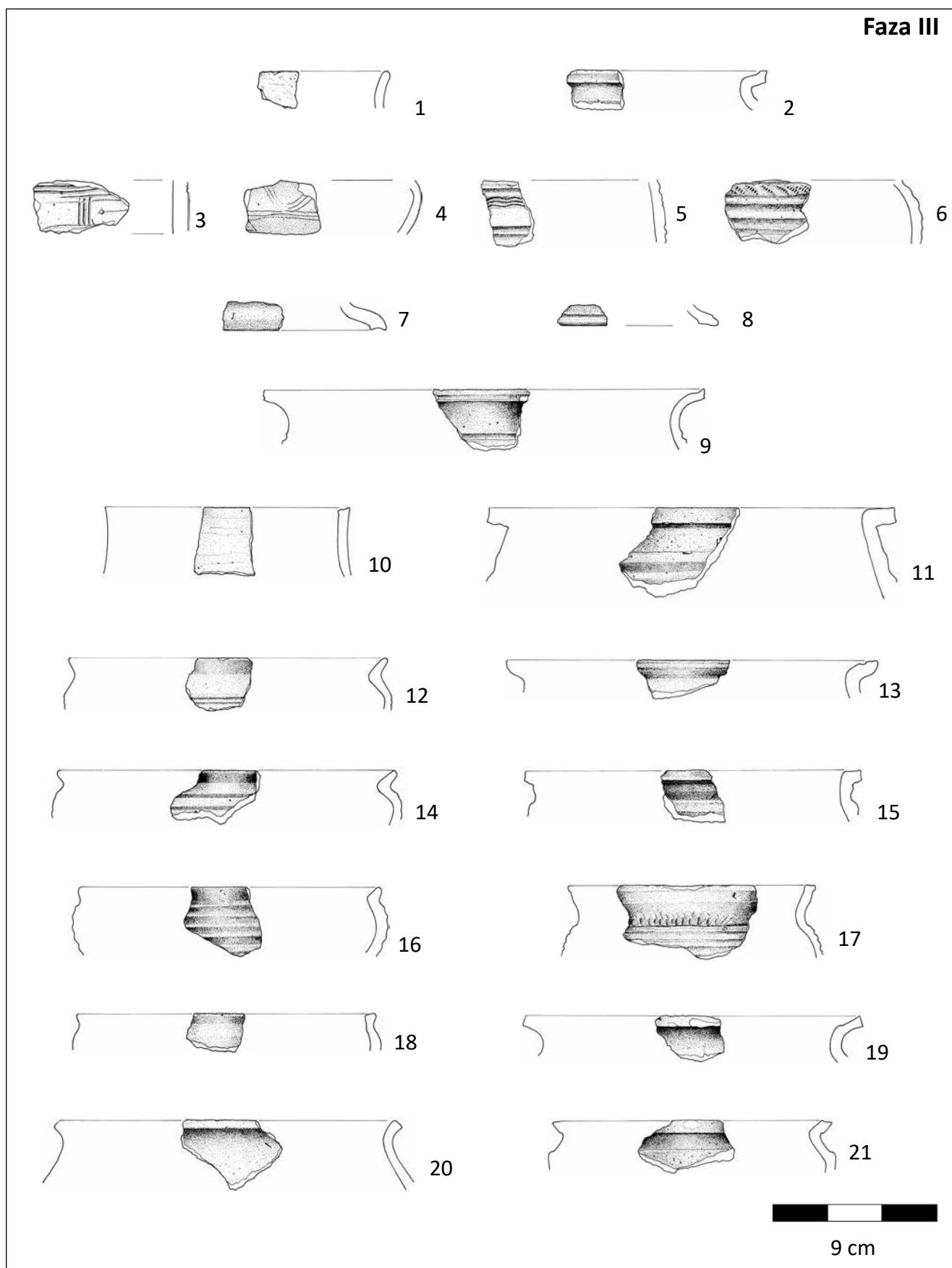

Tablica 21. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 3 (rys. D. Wach)

Tablica 22. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 3 (rys. D. Wach)

Faza III

Tablica 23. Zajaczki, st. 1. Fragmenty ceramiki z Fazy 3 (rys. D. Wach)

na, st. 1, gm. Lubicz, pow. toruński, z pierwszej fazy osadniczej grodu, datowanej na 2. połowę X-XI w.¹⁹

2. Naczynia esowate, z łukowato wygiętym wylewem ze ściętą, prostą krawędzią zewnętrzną lub lekko profilowaną, niekiedy z łagodnym wgłębieniem na pokrywę. Obtaczanie następowało w ich przypadku do załomu wylewu lub do wysokości lekko uwydatnionego brzuśca. Powierzchnia brzuśców ornamentowana była wielokrotnymi liniami falistymi, żłobieniami wąskimi i szerokimi oraz płytymi bruzdami (tabl. 7:7; 8:3; 9:5; 11:6; 12:5; 13:11-12; 14:3-4; 16:5-6; 17:12, 14; 18:5, 8; 19:9; 20:9; 21:8). Analogiczne naczynia znajdują się w materiale z grodziska w Jedwabnie, st. 1, gm. Lubicz, pow. toruński z 1. fazy osadniczej, datowanej na 2. połowę X-XI w.²⁰

3. Naczynia dużych rozmiarów, z mocno, haczykowato wygiętym, masywnym wylewem, o profilowanej krawędzi zewnętrznej. Są one obtaczane na całej powierzchni. Cechą charakterystyczną tych głównie grubościennych form jest ornament szerokich i głębokich bruzd (tabl. 6:1-3; 8:4; 9:1-4; 11:1-2, 8; 12:9; 13:13-14; 15:5, 9; 17:15; 18:7; 19:14; 21:6, 9; 23:11, 15). Analogiczne naczynia znajdują się w grodzach w Jedwabnie, st. 1, gm. Lubicz, pow. toruński, w 1. fazie osadniczej, datowanej na 2. połowę X-XI w., czy w Gronowie, gm. Lubicz, pow. toruński w drugiej fazie osadniczej, datowanej na czwartą część XI-XII/XIII w.²¹ Analogiczne formy odkryto na stanowisku 1 w Staświnach – Święta Góra, gm. Miłki, pow. giżycki w wypełniaku obiektu 40, datowanego na drugą połowę IX lub X wiek²². Podobne baniaste naczynia z masywnym, profilowanym wylewem znane są z zespołu osadniczego w Węgrach, st. 1, gm. Sztum, pow. sztumski, na pograniczu pomorsko-pruskim w XI-XII w.²³

4. Naczynia duże i średnich rozmiarów, dość cienkościenne, baniaste, o profilu z wyraźnymi załomami i mocno wychylonym, szerokim, silnie profilowanym wylewie. Forma ta jest bogato zdobiona różnymi wątkami ornamentacyjnymi, zarówno plastycznymi, jak i rytymi. Obtaczanie zauważalne jest na całej zachowanej wysokości naczynia i sięga do dolnych partii brzuśca (tabl. 8:2; 9:6; 10:4; 11:4-5; 12:6; 14:5; 16:1; 17:11, 13; 20:10; 21:5, 7; 22:11, 19). Analogiczne naczynia znalezione zostały np. w Jedwabnie, st. 1, gm. Lubicz, pow. toruński, z drugiej fazy osadniczej grodu, datowanej od połowy 2. do połowy 3. czwierci XI w.²⁴

5. Naczynia z długą, wygiętą szyjką, esowate, z prostym, ukośnie ściętym brzegiem z okapem, przeważnie dużych rozmiarów średnicy wylewu i z baniastym

brzuścem. Obtaczanie widoczne jest w ich przypadku do miejsca wychylenia wylewu (tabl. 11:7). Podobną formę znaleziono w warstwie II osady w Rostku, st. 2, gm. Gołdap, pow. gołdapski²⁵, czy w obiekcie z zespołu osadniczego w Rejsytach, gm. Rychliki, pow. elbląski²⁶.

6. Naczynia niskie, bardzo silnie baniaste, cienkościenne, z mocno wychyloną szeroką kryzą brzegową i wąską, owalnie zakończoną krawędzią zewnętrzną. Naczynia te są obtaczane zawsze do podstawy wydzielonego wylewu. Powierzchnie brzuśców ornamentowane są wąskimi żłobieniami i wielokrotną linią falistą (tabl. 22:1, 17:18; 23:12, 14). Nieco podobne naczynie znaleziono w Lisewie, st. 1, gm. Golub-Dobrzyń, pow. golubsko-dobrzyński, datowanym na okres od 1. połowy do połowy 2. czwierci XI w.²⁷ Podobne, mocno baniaste formy znane są z zespołu osadniczego w Węgrach, st. 1, gm. Sztum, pow. sztumski, na pograniczu pomorsko-pruskim w XI-XII w.²⁸

7. Naczynia małe i średniej wielkości, z silnie wydzielającym się, krótkim wylewem, ściętym od wewnętrz, silnie baniaste w górnej części. Obtaczane w ich przypadku są zawsze tylko wylewy. Brzuśce ornamentowane są drobnymi żłobkami na dużych powierzchniach (tabl. 19:16; 22:17-18). Podobne formy znane są z zespołu osadniczego w Węgrach, st. 1, gm. Sztum, pow. sztumski, na pograniczu pomorsko-pruskim w XI-XII w.²⁹

8. Naczynia duże, z bardzo silnie łukowato wychyloną, obtaczaną częścią górną wraz z profilowanym wylewem, cienkościenne, baniaste, z bogatym ornamentem rytym, plastycznym i odciskami (tabl. 8:1; 11:3; 14:6; 19:12; 23:9, 19). Obtaczanie widoczne jest w ich przypadku na całej zachowanej powierzchni. Analogiczne formy znaleziono na terenie grodziska w Jedwabnie, st. 1, gm. Lubicz, pow. toruński, z drugiej fazy osadniczej, datowanej od połowy 2. do połowy 3. czwierci XI w.³⁰

9. Naczynia typu Menkendorf-Szczecin³¹ z wydzieloną krótszą lub dłuższą szyjką oraz płasko ściętym brzegiem wylewu, z wyraźnym załomem brzuśca i charakterystycznym ornamentem odcinków pasm krzyżujących się i łukowatych. Obtaczanie zauważalne jest na zachowanej górnej części naczynia. Ścianki naczyni są regularnej grubości (tabl. 12:7-8).

10. Naczynia małe i duże, baniaste, z poszerzonym, wydzielającym się, wychylonym wylewem z mocnym wgłębieniem na pokrywę oraz profilowanym brzegiem (tabl. 16:2; 19:8, 10; 22:16). Naczynia te są obtaczane na całej zachowanej powierzchni. Podobne formy zna-

¹⁹ Chudziak 1991: ryc. 29: c; 31: c.

²⁰ Chudziak 1991: ryc. 25: j, l.

²¹ Chudziak 1991: ryc. 25:c; 40:b.

²² Karczewski, Karczewska, Pluskowski 2015:190; tabl. 11:1-4.

²³ Haftka, Wadyl 2015:tabl. 11:a.

²⁴ Chudziak 1991: ryc. 37:f, j, k, l, l; 43:i.

²⁵ Brzeziński 1991: ryc. 4:1.

²⁶ Wadyl 2013a: ryc. 8:a.

²⁷ Chudziak 1991: ryc. 29:d.

²⁸ Haftka, Wadyl 2015: tabl. 17:f.

²⁹ Haftka, Wadyl 2015: tabl. 19:e.

³⁰ Chudziak 1991: ryc. 43:i.

³¹ Kobylińska 2004: 111-123.

ne są np. z Gronowa, st. 2, gm. Lubicz, pow. toruński, z obiektu datowanego na 4.ćwierć XI-XII w.³²

11. Naczynia o małej średnicy wylewu, z szerokim i wychylonym kołnierzem profilowanego wylewu, całkowicie obtaczane, cienkościenne. Jest to forma małego dzbana z bogatym ornamentem na brzuścu (tabl. 23:17).

Niewielkich rozmiarów fragmenty ceramiki, niecharakterystyczne, zachowane jedynie jako małe ułamki brzegowe, bądź występujące w pojedynczych egzemplarzach, nie zostały objęte powyższym podziałem na grupy form.

Na szczególną uwagę zasługuje wystąpienie we wczesnośredniowiecznym materiale ceramicznym z grodziska w Zajączkach, st. 1 naczyń, określonych w przedstawionej wyżej typologii jako grupa 9, czyli naczyń typu Menkendorf-Szczecin. Fragmenty naczyń tego typu znalezione w jednostkach stratygraficznych Fazy 2D i 2G. Były to zarówno fragmenty pochodzące z górnych partii brzuśców naczyń, jak i fragmenty z wylewami, z ornamentem charakterystycznym dla ceramiki tego typu. Naczynie z ornamentem łuków i pasm pionowych (tabl. 12:7) z jednostki stratygraficznej 54 z Fazy 2D ma łagodnie wydzielającą się szyjkę i silnie uwydawniony, choć nie dwustożkowy brzusiec. Jest to naczynie nawiązujące do form ceramiki typu Menkendorf-Szczecin, ale nie reprezentujące jego kanonicznej formy, nie występuje tu bowiem typowy ostry załom brzuśca, jaki zwykle charakteryzuje naczynia dwustożkowe typu Menkendorf-Szczecin. Natomiast klasycznym przedstawicielem typu Menkendorf-Szczecin jest fragment naczynia z obiektu 58, o charakterystycznej dłuższej szyjce i dwustożkowatym profilu (tabl. 12:8). Drugą cechą charakterystyczną dla naczyń typu Menkendorf-Szczecin jest ich specyficzna ornamentyka. Na brzuścach naczyń odkrytych w grodzisku w Zajączkach, st. 1 jest to ornament w postaci pasm krzyżujących się pod kątem prostym, tworzący kratkę, jak również wzór szerokich pasm krzyżujących się pod kątem i tworzący motyw ukośnych krzyży (tabl. 12:3; 18:4; 23:3-4). Na jednym z fragmentów z wylewem są to pasma pionowe zakończone łukowatą linią, na drugim - ukośne pasma krzyżujące się i tworzące ukośną dużą kratkę. Forma zachowanych fragmentów naczyń: dwustożkowata z typowym wychyleniem wylewu i umieszczeniem ornamentyki pomiędzy wylewem, a załomem brzuśca, wyraźnie wskazuje na związek części materiału zabytkowego z grodziska w Zajączkach, st. 1 z obszarem występowania naczyń typu Menkendorf-Szczecin.

Naczynia tego typu rozprzestrzenione były we wczesnym średniowieczu na rozległym obszarze: od nasady Półwyspu Jutlandzkiego i Pustaci Luneburskiej na północnym-zachodzie, po północne przedgórza gór Harzu na południowym-zachodzie, na południe

po Górnego Łużyce w Niemczech i dolinę Odry i Równinę Wrocławską na terenie Polski i dalej z wyraźną linią graniczną na północny-wschód przez Równinę Oleśnicką, Kotlinę Milicką i Wysoczyznę Kaliską, a następnie zachodni skraj Pojezierza Kujawskiego po Dolinę Drwęcy na wschodzie, i dalej na północ ponownie bardziej ku zachodowi, nie przekraczając zasadniczo linii dolnej Wisły. Od tak opisanej granicy na wschód wysunięte były dotąd jedynie znaleziska naczyń typu Menkendorf-Szczecin w Janowie Pomorskim, gm. Elbląg (czyli historycznym Truso). Łącznie obszar występowania naczyń typu Menkendorf-Szczecin rozciąga się na ok. 600 km po linii wschód-zachód i na ponad 400 km po linii północ-południe.

Analiza rozprzestrzenienia ceramiki typu Menkendorf-Szczecin wykazuje obecność pewnych skupisk miejsc jej intensywniejszego występowania w obrębie zakreślonego wyżej pełnego zasięgu geograficznego. Wyraźne zagęszczenie występuje na terytorium Polski pomiędzy rzekami Drwęcą i Osą na Ziemi Chełmińskiej, u ujścia Wisły, wokoło sześciu mniejszych skupiskach na Pomorzu Środkowym i Zachodnim oraz na rozległym obszarze od Ziemi Lubuskiej do Wielkopolski i Kujaw. Z kolei na terenie Niemiec wyraźne regiony koncentracji stanowisk archeologicznych z ceramiką typu Menkendorf-Szczecin występują na terenie krajów geograficznych takich, jak: Pomorze Przednie (*Vorpommern*), Pojezierze Meklemburskie (*Mecklenburgische Seenplatte*) w Meklemburgii-Pomorzu Przednim, Stara Marchia (*Altmark*) i *Magdeburger Börde* w Saksonii-Anhalt, czy Marchia Wkrzańska (*Uckermark*) i *Havelland* w Brandenburgii³³.

Zespoły ceramiki typu Menkendorf-Szczecin z obszaru Polski i Niemiec datowane są na okres od 2. połowy VIII wieku do połowy lub niekiedy schyłku XI wieku, z dominacją tych form naczyń od 2. połowy IX wieku po 1. połowę X w.³⁴

Interesujące jest, że w Zajączkach, st. 1 ceramika typów 2, 3, 4, 5 współwystępująca z fragmentami naczyń typu Menkendorf-Szczecin w zespołach z tych samych jednostek stratygraficznych może być datowana na okres od połowy XI do przełomu XI/XII w., co sugerowałoby dłuższe niż na innych terenach przetrwanie w tej peryferyjnej strefie tradycji wytwarzania naczyń typu Menkendorf-Szczecin.

Fragmenty naczyń typu Menkendorf-Szczecin wystąpiły także w matriale zabytkowym pozyskanym w czasie badań innego grodziska badanego w ramach projektu Katalog grodzisk Warmii i Mazur, a mianowicie w Łodygowie, st. 2, gm. Kisielice, pow. iławski³⁵.

Sporadyczne znaleziska naczyń nawiązujących do typu Menkendorf-Szczecin pochodzą (choćże nie były dotąd interpretowane w ten sposób) z innych

³³ Kobylińska 2014.

³⁴ Kobylińska i Kobyliński 2016.

³⁵ Por. opracowanie wyników tych badań, w niniejszej publikacji.

stanowisk położonych równie daleko na wschód, co stanowiska w Łodygowie, st. 2 i Zajączkach, st. 1, a nawet wysuniętych jeszcze dalej na wschód. Ornament szerokich, krzyżujących się pasm tworzących dużą kratkę, wykonany narzędziem grzebykowym, wystąpił np. na naczyniu z osady podgrodowej w Tarczynach, gm. Lidzbark, datowanej na I fazę garncarstwa wczesnośredniowiecznego na Ziemi Lubawskiej³⁶. Ceramika z charakterystycznym ornamentem ukośnych krzyży typu Menkendorf-Szczecin wystąpiła w materiale zabytkowym fazy I osady obronnej w Szurpiłach, st. 3, gm. Jeleniewo, pow. suwalski, datowanej na IX-X w. Jest to naczynie z ornamentem krzyżujących się pasm w dwóch rzędach wykonanych narzędziem grzebykowym³⁷. Analogiczne do naczyń w Szurpiłach naczynia pochodzą z datowanych zwykle na IX-X/XI w. grodzisk i osad znajdujących się nad środkową i dolną Drwęcą, z grodzisk z terenu Ziemi Chełmińskiej, czy dolnego Powiśla³⁸. Jakkolwiek ornamentyka tych naczyń jest charakterystyczna dla okazów zaliczanych do typu Menkendorf-Szczecin, to jednak forma ceramiki z tych stanowisk jest wyraźnie esowata z jedynie mocno uwypuklonym brzuścem i należy traktować je raczej jako chęć odwzorowania zdobnictwa form typu Menkendorf-Szczecin. Niemniej, również te znaleziska świadczą o jakiejś formie kontaktów międzyszczepowych, chociaż innego rodzaju, niż można zakładać w przypadku znalezisk „klasycznych” form typu Menkendorf-Szczecin.

Naczynia zaliczone do grupy 5 z grodziska w Zajączkach, st. 1, prawdopodobnie ze względu na swe duże rozmiary i zniszczona postdepozycyjne, nie mają jednakowego przebiegu profilu na swym obwodzie i - choć zachowane są w większej części – nie tworzą spójnej pod względem kształtu grupy. Jednak, co należy podkreślić, nie mają też tak jednoznacznie prostej szyjki, jak ma to miejsce w przypadku naczynia z wychylonym wylewem z okapem z Rejsyt, gm. Rychliki, pow. elbląski, opisanego jako „naczynie z cylindryczną szyjką”³⁹, co jednak nie wydaje się do końca adekwatne do przedstawionego rysunku w publikacji, który daje asumpt do formy występującej na terenie grodziska w Zajączkach, st. 1.

Masywne, grubościennne naczynia średniowieczne z wychylonym brzegiem (grupa 2), mają swe analogie w formach naczyń z grodziska w Domkowie, st. 1, gm. Grunwald, pow. ostródzki⁴⁰, (grupa 3) jest podobna

do form z Ornowa-Lesiaka, st. 3, gm. Ostróda, pow. ostródzki⁴¹, a także z grodziska w Lembargu, st. 6, gm. Jabłonowo Pomorskie, pow. brodnicki⁴².

Naczynia z grodziska w Zajączkach, st. 1 były ze średnią siłą lub dość mocno obtaczane na kole garncarskim. Przeważnie, obserwowały ślady po obtaczaniu w górnych partiach naczyń wskazujące, że miało ono miejsce na przestrzeni od 1 do 3 cm od brzegu wylewu. Czasem regularne obtaczanie widoczne było do 5 cm od brzegu i sięgało do największej wydętości brzuśca, co można było zaobserwować na naczyniach grup 2, 4 i 6. Najliczniejsza grupa 3 naczyń zachowanych do części przydennych i den świadczy o obtaczaniu całości tej formy garnków. Powierzchnie naczyń noszą ślady starannego opracowania, zagładzania i najczęściej były bogato ozdobione ornamentem rytm, plastycznym lub różnymi odciskami i nakłuciami. Ścianki są lekko szorstkie, a ziarna domieszków nie są wyczuwalne na powierzchni. Na całej zachowanej wysokości naczynia z grup 3, 4, 7, 8, 10 i 11 miały równe grubości ścianek, a zlepienia były prawie niewidoczne.

Przytoczone powyżej analogie do form naczyń, profilowania wylewu czy ornamentyki (szczególnie odnośnie ceramiki z Węgrów, gm. Sztum, pow. sztumski) nie dotyczą stopnia obtoczenia. Naczynia z Węgrów, Rejsyt i innych stanowisk, są bowiem opisane jako całkowicie obtaczane lub opracowania znalezisk takich szczegółowych informacji nie zawierają.

Ornamentyka naczyń wczesnośredniowiecznych

Ceramika z grodziska w Zajączkach, st. 1 charakteryzuje się zdobieniem na dużych powierzchniach każdego z naczyń. Należy też podkreślić, że znaczna większość odkrytych naczyń została ozdobiona. Głównym wątkiem są szerokie żlobienia pokrywające naczynia od wylewu po część przydenną (tabl. 6; 7:7; 8:3; 9:1-5; 12:9). Są to głównie żlobki dookolne regularne, wąskie, dość głębokie, lub też głębokie i szerokie (0,5-0,7 cm) bruzdy, z przeważnie owalnymi przestrzeniami pomiędzy przeglębeniami. Szczególną cechą charakterystyczną na tym stanowisku są szerokie bruzdy na powierzchniach garnków, głównie należących do grupy 3. Wzbogaceniem ozdabiania szyjek i brzuśców było dodanie to tych motywów niskiej linii falistej, plastycznych wałów, czy też różnych odcisków stemplem (tabl. 7-8; 14:6; 17:1-3; 19:4). Linie faliste były prawie zawsze niskie, wielokrotne, o łagodnych, niskich wierzchołkach (tabl. 7:2, 11:6-8; 12:4; 13:2-3, 5-8; 14:1-2; 18:2; 19:3). Współwystępowały one z wąskimi żlobkami (tabl. 7:5; 10:1, 5; 15:4) lub też z szerokimi i głębokimi bruzdami (tabl. 7:2, 11:8; 12:6; 13:14; 16:5; 17:14-

³⁶ Grążawski 2009: ryc. 23; 2013: ryc. 32.

³⁷ Engel, Okulicz-Kozaryn i Sobczak 2009: 529, tabl. 7:2.

³⁸ Chudziak 1991: 75-83; Grążawski 2002: 47-48; Bogusowski i Kola 1994: 104; Chudziak i Tokarski 1994: 159; Bojarski 1994: 181; Haftka 1988: 188.

³⁹ Wadyl 2013a: ryc. 8:a.

⁴⁰ Wadyl 2013b: ryc. 6:b.

⁴¹ Wadyl 2013b: ryc. 18:d.

⁴² Grążawski 1993: ryc. 8:9.

15; 20:12). Szeroko ryta, schematyczna, niska linia falista występowała rzadko (tabl. 9:5). Wystające wałeczki były wąskie, szerokości do ok. 0,5 cm i formowane z gliny ścianki, a nie naklejane dodatkowo (tabl. 7:4; 14:6; 21:2). Stosowane odciski wykonane stemplem miały różne kształty nawet na jednym naczyniu i umiejscawiane były często na uwypukleniach wałków. Są to podłużne, ukośne lub małe kwadratowe, bądź ovalne wgłębienia z dodatkowymi przegębieniami wewnątrz (tabl. 7:1, 3-4; 8:1-2; 9:6; 10:2, 4; 11:5; 12:1; 13:6; 14:6; 15:3; 17:1-3, 11, 13; 20:11, 15; 22:2, 5, 7-10). Spotykane są one na naczyniach cienkościennych, delikatnych, z bogatym profilowaniem wylewu. Często spotykany jest też ornament łączący poziome linie żłobione, linię falistą i odciski stemplem (tabl. 13:6; 15:3, 10; 17:3; 20:13; 22:13). Jest więc to ornamentyka dość bogata, a jednocześnie jednorodna. Wyjątek stanowią fragmenty wyżej omówionej ceramiki z wzorami rytymi grzebykiem w postaci pasm krzyżujących się, zdefiniowanej jako typ Menkendorf-Szczecin. Chronologicznie najmłodsze w zespole ceramicznym z Zajączków, st. 1 dzbany z szerokim wylewem typu 11 miały - oprócz drobnych żłobień - schematyczny wzór niskiej linii zygzkakowej (tabl. 23:17).

Częściowo analogiczne do motywów występujących na ceramice z Zajączków, st. 1 są motywy ornamentacyjne znane z zespołu osadniczego z Węgrów, st. 1, gm. Sztum, pow. sztumski oraz Rejsyt, st. 1, gm. Rychliki, pow. elbląski. Głównie są to niskie, wielokrotne linie faliste i drobne odciski stemplem, ukośnie nacięcia⁴³.

Dna

Na 111 znalezionych den, 70 den było wklęsłych lub lekko wklęsłych. Na połowie z nich zaobserwowano zastosowanie podsypek, przeważnie z drobnych i bardzo drobnych ziaren, a także obecność pierścienia dookolnego (tabl. 8:6-8; 9:12; 13:15; 14:8-9; 15:6-8; 17:16, 18; 18:12; 21:10; 22:20-21). Miał on niekiedy nieregularną szerokość, był zawsze spłaszczony, wąski, szerokości ok. 0,5 do 1 cm. Nieliczne masywne dna, bardzo lekko wklęsłe, prawie płaskie, których środkowe części nie zachowały się, nie miały wałka (tabl. 8:5; 10:8; 14:7; 17:17). Były gładkie, równe, o powierzchni ze śladami zatartego popiołu na powierzchni zewnętrznej. Drobne zadrapania na brzegach mogą świadczyć o podważaniu przy zdejmowaniu z podkładki (tabl. 8:5). Jedynie na czterech dnach lekko wklęsłych widoczny jest odcisk osi w postaci nakłucia i okrągłego płytkiego wgłębienia o średnicy ok. 1,5 do 2 cm lub plastycznych wypukłych niewielkich pierścieni w środkowej części dna (tabl. 10:7, 9; 12:10; 16:7).

⁴³ Haftka, Wadyl 2015: ryc. 84; Wadyl 2013a: ryc. 8.

Chronologia ceramiki wczesnośredniowiecznej

Charakter naczyń znalezionych na grodzisku, biorąc pod uwagę wystąpienie fragmentów ceramiki typu Menkendorf-Szczecin nakazuje datować zespół ceramiki wczesnośredniowiecznej na XI i XII wiek.

ZABYTKI WYDZIELONE

Przedmioty z gliny

Przęslik dwustójkowy zachowany w połowie (tabl. 24:1) odkryto w jednostce stratygraficznej 27, w Wykopie 2, wśród ceramiki o silnie profilowanych wylewach i brzuścach bogato zdobionych odciskami stempli, nacięciami i linią falistą, w kompozycji ze żłobieniami dookolnymi i wałkami. Jest to warstwa wczesnośredniowieczna, będąca poziomem niwelacyjnym, powstały w trakcie przebudowywania tego obszaru w czasie jego zamieszkiwania. Średnica przęslika wynosi 3 cm, a średnica otworu 1 cm; wysokość wynosi 2 cm. Waga zachowanej połowy przęslika wynosi 8,38 g. Powierzchnia przedmiotu jest gładka, równa, starannie wygładzona, krawędzie wąskie i regularne. Jest to dwustójkowy przęslik, ostro profilowany z niewielkimi zakleszczeniami wokół otworu. Przęslik został wykonany z gliny z bardzo drobną i bardzo małą ilością ziaren domieszki. Mocno wygładzona powierzchnia ma barwę czerwonawo-czarną (2,5YR 2,5/1). Na ściance otworu wewnętrzne widoczne są ślady odcisków w postaci delikatnych i drobnych rysionowych i poziomych po włożonej do wewnętrznej zapewne kościanej rurce przed wypałem dla zachowania pustej przestrzeni wewnętrznej przęslika.

Analogiczne formy przęslików licznie znajdywane są we wczesnośredniowiecznych punktach osadniczych, między innymi na północno-wschodnim Mazowszu we wczesnośredniowiecznym zespole osadniczym w Świecku⁴⁴. Formę dwustójkową i analogiczne cechy metryczne mają także przęsliki ze stanowiska Szwajcarii, gm. Suwałki, pow. suwalski⁴⁵. Analogiczne przęsliki znane są także z Ziemi Chełmińskiej, np. z Napolą, st. 6, gm. Kowalewo Pomorskie, pow. golubsko-dobrzyński⁴⁶, z Pomeranii Gdańskiego, np. z grodziska w Sopocie⁴⁷, czy z Wielkopolski, np. z Brusczewa, gm. Śmigiel, pow. kościański⁴⁸, czy Markowic, st. 26, gm. Kleszczewo, pow. poznański⁴⁹. Przęslik gliniany dwustójkowy z zakleszczeniami wokół otworu wewnętrznego jest

⁴⁴ Jaskanis 2008: tabl. 6:11, 12:14.

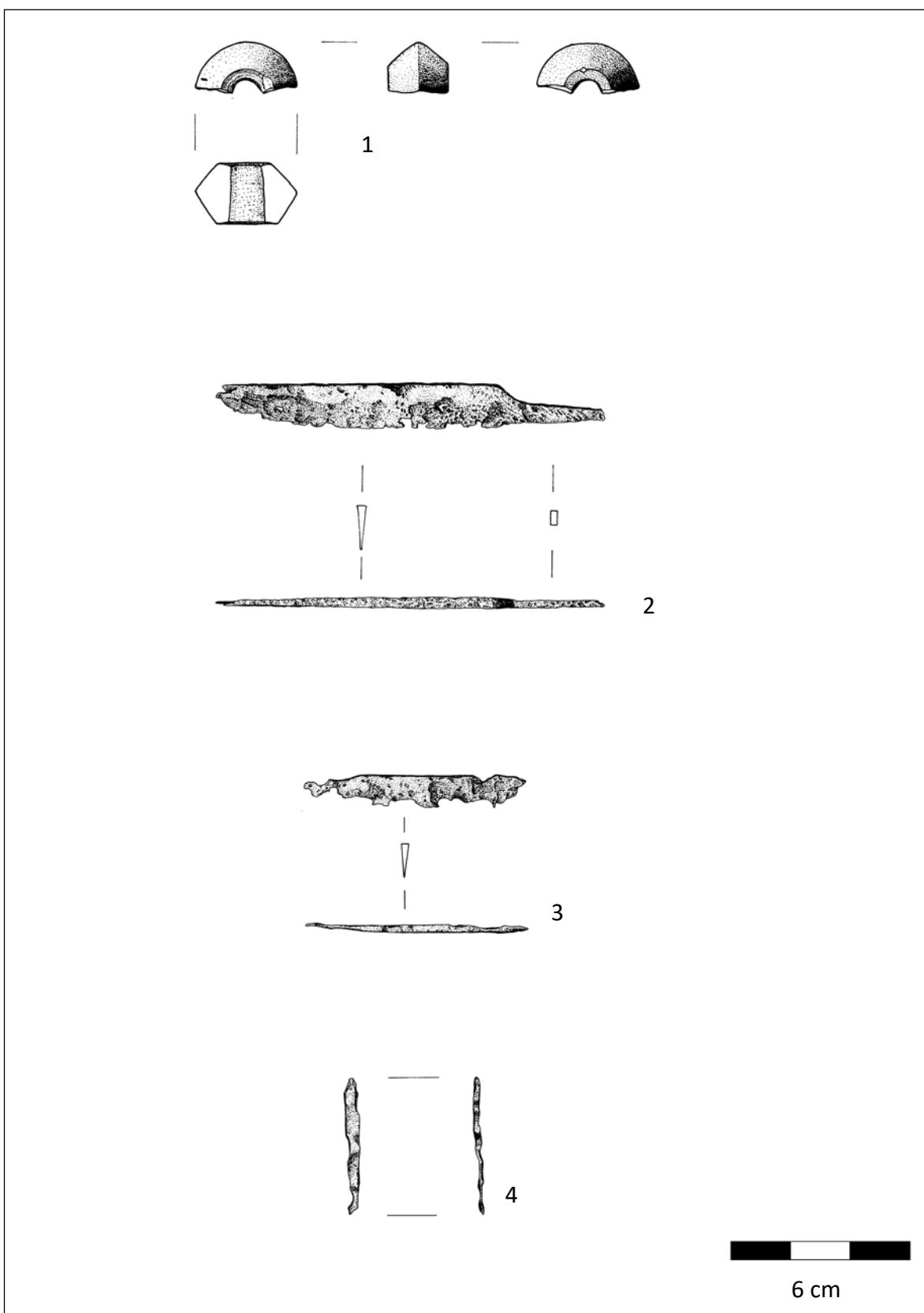
⁴⁵ Jaskanis 2013: 215.

⁴⁶ Bojarski 2012: ryc. 94:l; 104:e; 122; 2013: ryc. 90:t; 104:n.

⁴⁷ Szymbańska-Bukowska 2010: ryc. 23.

⁴⁸ Pradzieje Wielkopolski 2008: 235.

⁴⁹ Pawlak, Pawlak 2008: fot. 29:a, c.

Tablica 24. Zajaczki, st. 1. Zabytki wydzielone (rys. D. Wach)

częstym znaleziskiem na stanowiskach osadniczych wczesnego średniowiecza⁵⁰.

Przedmioty z kamienia

W czasie badań wykopaliskowych w 1998 r. znaleziono całkowicie zachowany, owalnego kształtu gładzik kamienny, wypłaszczony z jednej strony, o obłych brzegach i powierzchni gładkiej matowej. Wymiary gładzika wynoszą 5,5, x 7 x 3 cm. Znaleziono także fragment przedmiotu z kamienia ze śladami obróbki, z zachowaną jedną płaszczyzną wypolerowaną. Wymiary przedmiotu wynoszą 3 x 5 x 2,5 cm. Na terenie osady przygrodowej znaleziono fragment (długości ok. 8 cm) kamiennej siekierki z zachowaną częściowo jedną gładką ścianką boczną oraz wyciętym u nasady narzędzia okrągłym otworem o średnicy ok. 1,7 cm.

Zabytki z żelaza

Noże

W jednostce stratygraficznej 3 znaleziono fragment mocno skorodowanego małego nożyka wykonanego z żelaza (tabl. 24:3). Przedmiot, w przekroju trójkątny, o grubości grzbietu wynoszącej 0,2 cm, jest zachowany na długości 7,4 cm i ma ok. 1 cm szerokości. Zniszczony i mocno skorodowany przedmiot ma uszkodzoną część ostrza oraz brak wyraźnych zakończeń. Kształt nie jest wyraźny. W jednostce stratygraficznej 4 odkryto dość dobrze zachowany, choć także częściowo skorodowany, średniej wielkości nożyk (tabl. 24:2) z zachowanym wąskim trzpieniem o długości 3 cm, o przekroju prostokątnym. Ostrze noża, bez czubka, zachowane jest na długości ok. 9,7 cm, a grubość grzbietu wynosi 0,3 cm. Trzonek oddzielony jest od głowni nożyka łagodnym, ukośnym przejściem, a nie wyraźnym uskokiem. Jest to dość typowa forma noża z okresu wczesnośredniowiecznego, jakich wiele na stanowiskach osadniczych, szeroko użytkowana i datowana na okres między XI a XIII wiekiem⁵¹. Noże były ważnym narzędziem w gospodarstwie, pomocnym w wielu działaniach. Trzpień noża oprawiany był w rękojeść z różnego surowca. Najczęściej znane są oprawki rogowe, kościane lub drewniane wielkościami odpowiednie dla dloni użytkownika.

Inne przedmioty

W jednostce stratygraficznej 162 znaleziono skorodowany, bliżej nieokreślony fragment przedmiotu z żelaza (tabl. 24:4) długości 4,5 cm, o przekroju prostokątnym i o wymiarach 0,2-0,4 cm. Zachowany trzonek, bez wyraźnych zakończeń, jest dość nierówny i spłaszczony.

⁵⁰ Pawlata 1993: tabl. 4:4.

⁵¹ Kobylińska 1999: tabl. 11:22; Dębowska 2001: tabl. 4:2; Jaskanis 2008: tabl. 150:244; 153:13; 160:10; 164:7; Fonferek i inni 2012: fot. 103.

KOŚCI ZWIERZĘCE

ANNA GRĘZAK

Podczas badań przeprowadzonych w trakcie dwóch kampanii wykopaliskowych (1998 i 2015 r.) pozy-skano łącznie 989 fragmentów kostnych z nawarstwień akumulowanych we wczesnej epoce żelaza (12 fragmentów) i we wczesnym średniowieczu (977 fragmentów) (tabl. 4). Pod względem gatunkowym i anatomicznym zidentyfikowano 948 fragmentów, co stanowiło 95,85% całego zbioru. Wśród oznaczonych szczątków zwierzęcych dominowały pozostałości ssaków, nieliczne (1,05%), należały do ptaków, wyłącznie kury domowej. W grupie szczątków ssaków znalazła się jedna kość ludzka, pozostałe zaś reprezentowały głównie gatunki zwierząt domowych (93,93%), w mniejszym stopniu zwierzęta dzikie (0,91%). Tak liczebność, jak i reprezentacja zwierząt łownych była bardzo skromna, znaleziono kości dwóch gatunków: jelenia i sarny. Opisywany zbiór stanowiły w większości resztki po spożyciu mięsie, na co wskazuje stan zachowania materiałów oraz ślady występujące na powierzchniach kości związane z obróbką tuszy i przygotowaniem mięsa do konsumpcji. Odmienny charakter miała kość ludzka (przypadkowa domieszka wśród pozostałości pokonsumpcyjnych) oraz dwa fragmenty rzutka poroża sarny, stanowiące zapewne potencjalny, aczkolwiek niewykorzystany, surowiec produkcyjny.

Tabela 4. Szczątki kostne z grodziska w Zajączkach, st. 1 (oprac. A. Gręzak)

Identyfikacja zoologiczna	Wczesna epoka żelaza	Wczesne średniowiecze
Człowiek <i>Homo sapiens</i>	-	1
Kura domowa <i>Gallus gallus f. domestica</i>	-	10
Bydło <i>Bos primigenius f. taurus</i>	7	401
Owca/koza <i>Ovis ammon f. aries/ Capra aegagrus f. hircus</i>	1	128
Świnia <i>Sus scrofa f. domestica</i>	3	369
Koń <i>Equus ferus f. caballus</i>	-	19
Ssaki domowe	11	917
Jeleń <i>Cervus elaphus</i>	-	7
Sarna <i>Capreolus capreolus</i>	-	2
Ssaki dzikie	-	9
Nie rozpoznane	1	40
Suam	12	977

Ze względu na niewielką liczebność zbioru szczątków kostnych z fazy użytkowania grodu we wczesnej epoce żelaza, możliwe jest wnioskowanie jedynie na temat konsumpcji i hodowli w fazie wczesnośredniodwiecznej. Wśród resztek kostnych zwierząt udomowionych odnotowano dla tego okresu obecność jedynie czterech najpopularniejszych gatunków konsumpcyjnych: bydła, świń oraz owcy i kozy. Szczątki bydła i świń wystąpiły w podobnych odsetkach (odpowiednio 43,73% i 40,24), znacznie mniej było pozostałości kostnych małych przejuwaczy (13,96%).

Odsetek kości bydła należących do osobników zabitych w młodym wieku wynosił 6,8%. W przypadku kilku fragmentów kości wiadomo, że pochodziły one od osobników zabitych w wieku między 1 a 3 rokiem życia. Wyższy odsetek kości zwierząt młodych, równy 19,23%, odnotowano dla owcy i kozy, a nad wyraz wysoki wyższy dla świń; co najmniej 77,00% szczątków pochodziło od zwierząt, które nie przekroczyły 42 miesiąca życia. W kilku przypadkach możliwe było bardziej precyzyjne oznaczenie wieku uboju tych zwierząt. Jeden osobnik został zabity przed ukończeniem 6 miesięcy, dwa w wieku około 8-12 miesięcy, jeden samiec około 12-16 miesięcy, a jedna samica około 17-22 miesięcy życia.

Dane dotyczące płci zwierząt są nieliczne, ale odnoszą się do kości czterech gatunków ssaków. Na podstawie kilku kości szczękowych z kłami i fragmentów żuchw świń wiadomo, że należały one do pięciu samców i ośmiu samic. Jeden fragment mózgadła kozy należał do samicy. Płeć określono także w przypadku jelenia i sarny, należały do samców.

Zmierzono kilkadziesiąt różnych elementów anatomicznych bydła, świń oraz małych przejuwaczy, ale tylko trzy pomiary dały możliwość ustalenia wysokości zwierząt w kłębie. Na podstawie długości bocznej kości skokowej ustaloną wysokość bydła. Osobnik, do którego należała ta kość mierzył około 97 cm, czyli był zwierzęciem bardzo niskim, o drobnej budowie ciała. Szacunkowa wysokość w kłębie świń obliczona na bazie długości kości śródręcza IV wynosiła około 77 cm, co plasuje osobnika w klasie zwierząt wysokich. Ten sam parametr w przypadku kozy ustalony z wykorzystaniem długości kości śródstopia wynosił nieco około 60 cm, a zatem był typowy dla zwierząt niskich.

Na powierzchniach kości znalezionych w obrębie grodziska zaobserwowano różnorodne ślady związane głównie z obróbką konsumpcyjną i rzemieślniczą.

W badanym zbiorze najczęściej odnotowano kości ze śladami obróbki rzeźnej i kulinarnej. Były to głównie ślady porcjowania tuszy i rąbania kości obłożonych mięsem na mniejsze fragmenty. Kości długie rąbane głównie w poprzek trzonów, najczęściej w standardowych rejony kości, w połowie trzonu, pod nasadą bliższą i nad nasadą dalszą. Rąbanie dotyczyło także żeber, łopatek, miednic, kręgów, a sporadycznie również żuchw. Obróbkę tego typu odnotowano wyłącznie

na kościach zwierząt hodowlanych. Zwraca uwagę, że wśród opisywanych szczątków odnotowano bardzo małą liczbę śladów wskazujących na obróbkę termiczną, która mogła być związana z pieczeniem mięsa z kością. Kilka szczątków nosiło ślady intensywnego przepalenia (na biało), o nieznanej genezie.

Rzadziej występowały ślady obróbki rzemieślniczej, do których można zaliczyć ślady cięcia i strugania poroży jelenia. Surowiec ten był cięty na mniejsze fragmenty, stanowiące najprawdopodobniej półprodukty do wyrobu różnych przedmiotów. Znaleziono jedynie odpady poprodukcyjne lub fragmenty niewykorzystanego surowca.

Łudność zamieszkująca grodzisko w Zajączkach w zakresie zajęć związanych z gospodarowaniem zwierzętami zajmowała się przede wszystkim hodowlą zwierząt udomowionych. Uzupełnieniem korzyści wynikających z hodowli było sporadyczne odławianie zwierząt z rodziny *Cervidae*.

Analiza składu gatunkowego wskazuje, na przewagę w badanym zbiorze szczątków bydła i świń, co wskazuje na wołowinę i wieprzowinę jako dominujące składniki dań mięsnych. Wysoki odsetek kości świń jest zgodny z generalnych tendencji jakimi charakteryzowała się dieta mięsna mieszkańców wielu grodzisk z terenu ziem polskich w okresie wczesnego średniowiecza.

SZCZĄTKI ARCHEOBOTANICZNE

MARIA LITYŃSKA-ZAJĄC I MAGDALENA MOSKAL-DEL HOYO

Z przeszlamowanych 34 prób przeznaczonych do analiz archeobotanicznych pobranych ze stanowiska 1 w Zajączkach, w 25 zachowały się szczątki roślinne⁵². Oznaczono ponadto liczne sklerocja grzyba czarniaka właściwego *Cenococcum geophilinum*. W badanym materiale zachowały się niespalone diasporę, będące zapewne zanieczyszczeniem dzisiejszym (tab. 5).

W nawaświniach datowanych na wczesną epokę żelaza wśród zbóż dominowały resztki jęczmienia zwyczajnego *Hordeum vulgare*. Znaczący był także udział ziarniaków pszenicy zwyczajnej *Triticum aestivum* i ziarniaków oraz części oplewienia pszenicy orkisz *T. spelta*. Do poziomu gatunku oznaczono jeszcze proso zwyczajne *Panicum miliaceum*, żyto zwyczajne *Secale cereale* i pszenice oplewione samopsz *T. monococcum* oraz płaskurkę *T. dicoccon*. Spory procent przypadał na okazy nieoznaczone opisane jako *Cerealia* indet. Na podstawie owoców i nasion roślin zielnych spontanicznie rozwijających się w otoczeniu siedzib ludzkich oznaczono 9 taksonów, w tym 5 do poziomu gatunku (komosa biała *Chenopodium album*, chwastnica jednostronna *Echinochloa crus-galli*, rdestówka powojowata *Fallopia convolvulus*, rdest łagodny

⁵² Opis metody: Lityńska-Zając i Moskal-del Hoyo 2016.

Tabela 5. Spalone i niespalone szczątki roślinne ze stanowiska z wczesnego średniowiecza w Zajączkach, st. 1. Objaśnienia: typ szczątku: z - ziarniak, p - pływa, wkl - widełki kłoska, o - owoc, n - nasiono, d - drewno, ko - kora, ty - tyko, sc - sklerocja, ? - nieokreślony (oprac. M. Litynska-Zając i M. Moskal-del Hoyo)

	Nazwa taksonu	Chronologia Numer jednostki stratygraficznej	Wczesna epoka żelaza						Wczesne średniowiecze									
			136	139	143	167	190	123	138	149	156 (157)	23	35	39	4	54	68	81
	<i>Typ szczątka</i>	nr 3, nr 21 i nr 22, nr nr inw. nr inw. nr inw.	nr 9, nr 31, nr 34, nr nr inw. nr inw. nr inw.	nr 1, nr 29, nr 11, nr 15, nr 18, nr nr 11, nr 24, nr nr 13 i nr 27 i nr 19 i nr 25 i nr 26, nr nr inw. nr inw.	nr 33 i nr 34, nr nr inw. nr inw. nr inw.	nr 15, nr 18, nr nr inw. nr inw.	nr 17 i nr 18, nr nr inw. nr inw.	nr 7, nr 14, nr nr inw. nr inw.	nr 13 i nr 14, nr nr inw. nr inw.	nr 23 i nr 24, nr nr inw. nr inw.	nr 27 i nr 28, nr nr inw. nr inw.	nr 19 i nr 20, nr nr inw. nr inw.	nr 25 i nr 26, nr nr inw. nr inw.	Suma				
		76/2015	65/2015	59/2015	80/2015	83/2015	75/2015	66/2015	72/2015	42/2015	14/2015	16/2015	37/2015	29/2015	41/2015			
	<i>Hordeum vulgare</i>	z	1668		5	13	3	11	3	99	6	3	25			1		1837
	<i>Panicum milaceum</i>	z					2											3
	<i>Secale cereale</i>	z		1	4			17					9	14		1		46
	<i>Triticum aestivum</i>	z	800					6					85	122				1013
	<i>Triticum dicoccum</i>	p	wkl						1									1
	<i>Triticum dicoccum</i>	z	1		1		3		1				2					2
	<i>Triticum dicoccum vel T. spelta</i>	p	wkl									3		4				13
	<i>Triticum monococcum</i>	z				5						2						2
	<i>Triticum spelta</i>	p	29		1	3			1							3		37
	<i>Triticum spelta</i>	wkl	8			7			3									18
	<i>Triticum spelta</i>	z	200		6	10		55		2						7		280
	<i>Cerealia indet.</i>	z	2,5 cm	14	31 cm	461	42	2468, 24 cm	13 cm	159		1000	600	28	4	1	81	4862,
	<i>Chelidonium majus</i>	n										1						70,5 cm
	<i>Chenopodium album</i>	n	2															1
	<i>Echinocloa crus-galli</i>	z	1								1							2
	<i>Falllopia convolvulus</i>	o	1								1							2
	<i>Melandrium album</i>	n													1			1
	<i>Polygonum mite</i>	o	14								1							15
	<i>Rumex acetosa</i>	o									1							1
	<i>Setaria pumila</i>	z	1															1
	<i>Bromus sp.</i>	z	1															1
	<i>Polygonum sp.</i>	o		1														1
	<i>Trifolium sp.</i>	n										1						1
	<i>Falbaceae indet.</i>	n				1		1										2
	<i>Poaceae indet.</i>	z	1															1
	<i>Carpinus betulus</i>	d				4		2			1			6				14
	<i>Carpinus betulus</i>	o						1	1							1		3
	<i>Corylus avellana</i>	d	1			3		2								1		6
	<i>Fraxinus excelsior</i>	d																5
	<i>Pinus sylvestris</i>	d	18	2	4							2						26
	<i>Rubus idaeus</i>	n										1				1		1
	Acer sp.	d		1	1							7	3	4	1	2	7	26

Tablica 5. Ciąg dalszy

Polygonum mite i włosnica sina *Setaria pumila*), 2 do poziomu rodzaju (stokłosa *Bromus* sp. i rdest *Polygonum* sp.) oraz 2 do poziomu rodziny (bobowate Fabaceae indet. i wiechlinowate Poaceae indet.). Resztki drzew i krzewów zachowały się w postaci węgla drzewnego, kory (brzoza), łyka (lipa) i owoców (grab zwyczajny). Na podstawie spalonego drewna oznaczono 11 taksonów drzew lub krzewów, w tym 4 do poziomu gatunku (grab zwyczajny *Carpinus betulus*, leszczyna pospolita *Corylus avellana*, jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* i sosna zwyczajna *Pinus sylvestris*), 5 do poziomu rodzaju (klon *Acer* sp., olsza *Alnus* sp., brzoza *Betula* sp., dąb *Quercus* sp. i lipa *Tilia* sp.). Kilka fragmentów należało do drzew lub krzewów liściastych, inne pozostały nieoznaczone.

Sporo pozostałości roślinnych odnotowano także w nawarstwieniach z okresu wczesnego średniowiecza. Wśród zbóż wyróżniono 6 gatunków, jęczmień zwyczajny *Hordeum vulgare*, proso zwyczajne *Panicum miliaueum*, żyto zwyczajne *Secale cereale*, pszenice: zwyczajną, orkisz i płaskurkę (*T. aestivum*, *T. spelta* *T. dicoccum*). Dwie plewy opisano jako reprezentujące jeden z dwóch (lub oba) gatunki pszenic oplewionych płaskurką lub orkiszem *Triticum dicoccum vel T. spelta*. Na podstawie spalonej diaspor oznaczono 7 taksonów roślin zielnych dzikich, w tym 5 do poziomu gatunku (glistnik jaskółcze ziele *Chelidonium majus*, chwastnica jednostronna, rdestówka powojowata, bniec biały *Melandrium album* i rdest zwyczajny *Rumex acetosa*) oraz po jednym do poziomu rodzaju (konicyzna *Trifolium* sp.) i rodziny (bobowate). Węgle drzewne reprezentowały 9 taksonów, w tym 3 oznaczone do poziomu gatunku (grab zwyczajny *Carpinus betulus*, jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* i sosna zwyczajna *Pinus sylvestris*) oraz 6 do poziomu rodzaju (klon *Acer* sp., olsza *Alnus* sp., brzoza *Betula* sp., śliwa *Prunus* sp., dąb *Quercus* sp. i lipa *Tilia* sp.). Pojedyncze nasiona należały do maliny właściwej *Rubus idaeus*. Dwa owoce to pozostałości gruba zwyczajnego.

DENDROLOGIA

TOMASZ STĘPNIK

Wyniki badań dendrologicznych próbek spalonej konstrukcji z grodziska w Zajączkach, st. 1. Wykazały, że we wszystkich fazach wczesnośredniowiecznych do budowy wału obronnego grodu wykorzystywano wyłącznie drewno dębowe⁵³.

CHRONOLOGIA STANOWISKA

URSZULA KOBYLIŃSKA

Badania wykopaliskowe grodziska w Zajączkach, st. 1 wykazały jednoznacznie obecność śladów dwóch

głównych faz osadniczych. Faza starożytna, wiążąca się z osadnictwem kultury kurhanów zachodnio-bałtyjskich, na podstawie analogii do ceramicznych znalezisk z terenu grodziska, może być wiązana z II fazą rozwojową tej kultury, datowana na okres lateński A-B, czyli w datach kalendarzowych na V-IV w. p.n.e. Wyniki datowania absolutnego metodą radiowęglową potwierdzają takie datowanie. Dla zwięzłych bierwion wału z wczesnej epoki żelaza uzyskano mianowicie datowanie radiowęglowe 2245 ± 30 BP, co po kalibracji wskazuje z prawdopodobieństwem 95,4% na przedział lat 393-206 BC⁵⁴. Najbardziej prawdopodobne w świetle zarówno datowania na podstawie analogii ceramicznych, jak i wyników datowania absolutnego, wydaje się być istnienie grodu starożytnego w Zajączkach, st. 1 w IV w. p.n.e.

Nie jest łatwo ustalić ramy chronologiczne funkcjonowania grodu w fazie wczesnośredniowiecznej. Tradycja utożsamiania grodziska w Zajączkach, st. 1 ze znanym ze źródeł pisanych grodem Sassenpile sięga XIX w. Informacja na temat tego grodu pochodzi z roku 1303 z dokumentu przekazania ziemi biskupstwu chełmińskiemu przez Zakon. Granica tych ziem przebiega na pewnym odcinku wzdłuż rzeki Gryzli (Gizeli) *ad vallum quod Sassenpile dicitur in vulgari*⁵⁵. Na temat utożsamienia tej nazwy z grodziskiem w Zajączkach, st. 1 wypowiadali się m.in. Johannes Voigt w 1832 r., Gustav Liek w 1893, czy Alfons Mańkowski w 1923 r., sugerując, że był to główny gród plemienia Sasinów⁵⁶. W tym samym duchu wypowiadali się również współczesni historycy, np. Jan Powierski, czy Wiesław Długokęcki⁵⁷. W świetle badań wykopaliskowych przeprowadzonych na terenie grodziska w Zajączkach, st. 1 nie można wykluczyć, że rzeczywiście w cytowanym dokumencie z 1303 r. ukrywa się ono pod nazwą Sassenpile. Wyniki badań dowodzą także, że gród ten był kilkakrotnie palony i odbudowywany, co sugeruje jego istotne znaczenie militarne. Równocześnie jednak ani rozmiary grodziska, ani wielkość jego wałów, ani też skromny zestawabytków metalowych i innych przedmiotów znalezionych podczas wykopalisk, nie pozwalają potwierdzić tezy, jakoby był to gród stołeczny, czy też główny gród plemienia Sasinów.

Jeśli chodzi o ustalenie chronologii wczesnośredniowiecznej fazy grodu w Zajączkach, st. 1, to z jednej strony może być ona oparta na analizie porównawczej liczniego pozyskanego materiału ceramicznego, który wykazuje nawiązania do ceramiki wytwarzanej na Ziemi Chełmińskiej, gdzie periodyzacja rozwoju garncarstwa wczesnośredniowiecznego została dobrze opracowana, z drugiej zaś powinna opierać się na wynikach datowania absolutnego, a mianowicie

⁵⁴ Kobyliński 2016: 107

⁵⁵ Kujot 1913: 176-177.

⁵⁶ Voigt 1832:477-478; Liek 1893:10.

⁵⁷ Powierski 2004:155; Długokęcki 2006:16.

⁵³ Szczegółowe wyniki badań: Stępnik 2016.

datowaniu radiowęglowym próbki zwęglonych bierwion z najstarszej fazy wczesnośredniowiecznego wału grodziska. Datowanie to dało wynik 1265 ± 30 BP, co po kalibracji wskazuje z prawdopodobieństwem 95,3% na przedział lat 666–863. Największe prawdopodobieństwo, bo aż 89,1% ma przy tym najwcześniejszą część tego przedziału, do roku 779. Problem, który pojawią się w związku z tym datowaniem polega na tym, że nie potrafimy w materiale zabytkowym z grodziska w Zajączkach, st. 1 wskazać tak wczesnej ceramiki, która mogłaby być datowana na VIII czy nawet IX wiek, za wyjątkiem ewentualnie pojedynczych fragmentów prostych esowatych naczyń przykrawędzie obtaczanych, o powierzchni kostropatej (np. tabl. 10:6). Być może zatem należy przyjąć, że początki wczesnośredniowiecznej aktywności na terenie grodziska pochodzą już z tak wczesnej fazy wczesnego średniowiecza. Główny okres aktywności wczesnośredniowiecznej datować należy jednak na okres późniejszy. Obecność naczyń typu Menkendorf-Szczecin, których popularność na innych terenach kończy się już najpóźniej w XI w., przy równoczesnym współwystępowaniu z nimi form naczyń wiążanych z okresem XII w., wskazuje, że główną fazę wczesnośredniowiecznego grodu w Zajączkach, st. 1 należy datować na XI–XII w.

DZIEJE GRODZISKA W ZAJĄCZKACH, ST. 1

DARIUSZ WACH

Wyniki badań wykopaliskowych w Zajączkach, st. 1 dowodzą, że znajdujący się tu gród funkcjonował z niemal równą intensywnością zarówno w okresie starożytnym, jak i wczesnośredniowiecznym. Zachowane nawarstwienia świadczą o tym, iż już we wczesnej epoce żelaza, zarówno w zachodniej partii, i w obszarze krawędzi wzgórza, jak też w obszarze jego wschodniej partii, było ono intensywnie użytkowane. Relikty tej aktywności są duże, zachodzące częściowo na siebie jamy nieckowe w partii wschodniej i różnorodne obiekty i warstwy (jamy z brukiem kamiennym, doły posłupowe, czy też wąskie, niskie murki kamienne) w strefie przykrawędziowej. Zachodzące na siebie w tym obszarze kolejne poziomy warstw i widocznych z ich stropów kolejnych obiektów, świadczą o stosunkowo długim użytkowaniu tego terenu, a także, ponieważ znajdują się w strefie późniejszej, wczesnośredniowiecznej bramy, że ówczesne wejście do grodu musiało znajdować się w innym miejscu. Nawarstwienia te powstały jeszcze przed uformowaniem się pierwszych warstw związanych z nasypem niskiego wału starożytnego, który (w kolejnej fazie) zmienił użytkowane intensywnie, ale – jak się wydaje – nie bronione wcześniej żadnymi umocnieniami wzgórze w gród z przestrzenią wewnętrzną ograniczoną wałem. Wał ten (o zacho-

wanej wysokości 1 m i szerokości podstawy 4 m), siedząc po zachowanych śladach dość wąskich ale bardzo głębokich (niemal do 1 m głębokości) dołów posłupowych, umieszczonych na jego łagodnym zewnętrznym stoku, oprócz samego piaszczystego i piaszczysto-żwirowego nasypu posiadał zapewne także ścianę palisadową, która podnosiła obronność całej konstrukcji, a być może schodziła częściowo w dół stoku wzgórza.

Założenie to w pewnym momencie uległo całkowitemu zniszczeniu na skutek gwałtownego pożaru, którego śladem jest gruba warstwa popiołów, pokrywająca zarówno zbocza wału, jak również czytelna w wypełniskach dołów posłupowych. Grubość tego nawarstwienia popiołów wskazuje, że spalone konstrukcje drewniane wału musiały być masywne i zapewne również wysokie.

Po wspomnianym katastrofalnym, dramatycznym epizodzie pożarowego zniszczenia grodu, jak się wydaje na długi czas przestał on funkcjonować.

Zalety obronności tego miejsca (podniesionej zuchowanym częściowo nasypem wału starożytnego) wykorzystano ponownie dopiero w okresie wczesnego średniowiecza, kiedy to (wcześniej zapewne wycinając i przekopując korytarz w relikatach wału starożytnego) skonstruowano drewniany pomost (o szerokości co najmniej 2,5 m) prowadzący do wnętrza grodu.

Konstrukcja ta dość szybko uległa spaleniu, po czym teren nad nią został częściowo zniwelowany, co połączone zostało z konstrukcją kolejnego poziomu pomostu w przejściu bramnym, jak również usypaniem pierwszego, niskiego wału wczesnośredniowiecznego. Korytarz bramny w tym czasie (jak wskazuje położenie linii dużych dołów posłupowych z obstawami kamiennymi, a także wzajemne położenie warstw nasypu wału po obu stronach tego korytarza) musiał mieć nieco inny przebieg, niż przejście bramne w fazach późniejszych (jego osь odchyłała się od osi W-E o około 30 stopni ku S). Korytarz ten był prawdopodobnie flankowany z obu stron solidną ścianą (wspomniana linia dołów posłupowych). Równocześnie z usypaniem wału, w obrębie majdanu usypywane były warstwy niwelacyjne, jak też powstawały obiekty użytkowe (jamy). We wschodniej części grodu powstało też wówczas na przedpolu wału wschodniego, płytke zagłębienie przywałowe. Różnorakie obiekty (duże cylindryczne jamy i doły posłupowe u podnóża wału i w obrębie majdanu) oraz warstwy (użytkowe poziomy przepaleń i niwelacji) związane z funkcjonowaniem grodu w tej fazie, świadczą o tym, iż był on nieprzerwanie użytkowany.

W kolejnym etapie tego użytkowania duża część powierzchni końca wewnętrznego stoku i majdanu pokryta została płaszczem (brukiem) kamiennym, który z czasem został częściowo przykryty ziemią.

Kolejnym zwrotnym momentem w funkcjonowaniu grodu był pożar niszczący konstrukcję pierwszego wału wczesnośredniowiecznego i przejścia bramnego.

Na destruktach i warstwach niwelacyjnych wznieziono nowe, wyższe i masywniejsze konstrukcje kolejnego, o wiele większego wału wczesnośredniowiecznego, który osiągnął szerokość 6 m i wysokość (dzisiaj zachowaną) 1,8 m. Zbudowano wówczas również masywne ściany drewniane samej bramy (przebieg osi korytarza bramnego uległ wówczas zmianie – poświadczają to ułożenie spalonej lecz dobrze zachowanych dolnych belek tychże ścian). Zewnętrzny stok wału wzmacniony był w dolnej partii ścianą (zapewne faszynową lub przeplatana), opartą o linię niedużych słupów. Narożniki bramy wzmacnione były, wyznaczającymi je, słupami o wiele większymi.

O naprawach i przebudowach konstrukcji grodu świadczą zsuwy warstw z wału i leżące na nich ślady kolejnych umocnień. Najdubitniejszym tego wyrazem było położenie od strony majdanu kolejnego zwarte-

go płaszczu (bruku) kamiennego oraz osadzenie na wewnętrznym stoku wału solidnych drewnianych, prostokątnych konstrukcji drewnianych (pomostu dookolnego lub skrzyń) ograniczonych od strony majdanu pionową ścianą z poziomo ułożonych belek).

Podobnie jak konstrukcje starożytnie i starsze konstrukcje wczesnośredniowieczne, również i te kolejne solidne konstrukcje obronne grodu w Zajaczkach strawił gwałtowny pożar, którego świadectwa (w postaci grubej warstwy spalenizny oraz zsuwów warstw i kamieni z wału) wypełniły częściowo korytarz bramny, jak również pokryły obszar stoków wału i wnętrze majdanu.

Późniejsze, nieliczne i epizodyczne ślady obecności ludzkiej w obrębie grodziska świadczą o tym, iż po wspomnianym pożarze zostało one trwale opuszczone.

